

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

Tomáš Černý

PRÁVO NA ODPOR

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Jan Kysela, Ph.D.

Katedra politologie a sociologie

Datum dokončení práce: leden 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne.....

.....

Tomáš Černý

Poděkování

Děkuji doc. JUDr. Janu Kyselovi, Ph.D. za vedení této diplomové práce, odborné rady a vstřícný přístup, ale také za inspiraci k výběru tématu. Děkuji též mé rodině a přátelům za jejich podporu a trpělivost; zejména své sestře Lucii za jazykovou korekturu a praktické připomínky ke srozumitelnosti textu.

Obsah:

Obsah:	1
Úvod.....	3
1. Právo na odpor a příbuzné pojmy	5
2. Nástin historie práva na odpor	7
3. Česká pozitivní úprava práva na odpor.....	15
3.1 Oprávněný – komu přísluší právo na odpor.....	18
3.2 Rozhodce uplatnění práva na odpor.....	22
3.3 Hodnoty chráněné článkem 23 Listiny	23
3.4 Podmínky a omezení užití.....	25
3.5 Legitimní prostředky odporu	29
3.6 Význam článku 23 Listiny	30
3.7 Existuje ústavně konformní konzistentní výklad?	33
4. Právo na odpor v dynamickém světě	36
4.1 Liberální demokracie pod tlakem?	37
4.2 Rétorika krizí	43
4.3 Globalizace, glokalizace a renesance lokality	48
4.4 Demokratizace, nedůvěra v politiku a antipolitika	51
5. Spor o lid.....	54
5.1 Obyvatelstvo	55
5.2 Lid od fikce po přítomnost.....	56
5.2.1 Lid společenské smlouvy.....	56
5.2.2 Lid zakládající.....	57
5.2.3 Lid ústavodárný	58
5.2.4 Lid věčný a spor o suverenitu	58
5.2.5 Lid v ústavním systému	61
5.2.5.1 Lid reprezentovaný	61
5.2.5.2 Lid přítomný nereprezentovaný	62
5.3 Občan, občané.....	64
5.4 Národ nebo státní lid?	65
5.5 Kritická poznámka ke kontinuitě, tradici a češství.....	66
5.6 Kritická poznámka k české politice	68
5.7 Konsekvence české politiky?.....	70
5.8 Hledání řádu – davy, masa? Mezi tyranii ulice a většiny	71
5.9 Mezi obětí a útočníkem – kritická poznámka k násilí	74
5.9.1 Pozitivní násilí?.....	76
6. Odpor v ČR.....	77
6.1 Vnější útok	78
6.2 Státní převrat.....	79
6.3 Revoluce	80
6.4 Proti reprezentantům.....	82
6.5 Proti většinám	84
Závěr	85
Seznam použité literatury a pramenů.....	88
Literatura.....	88
Elektronické zdroje	97

Seznam zkratk	100
Abstrakt.....	101
Abstract	102
Název práce v anglickém jazyce.....	104
Klíčová slova (Key words)	104

Úvod

Doktrína práva na odpor má v České republice poněkud nevděčné postavení na okraji zájmu jak právníků, politologů a sociologů po stránce teoretické, tak politiků a veřejně činných osob obhajujících, nebo zpochybňujících právo na odpor a související instituty doma i ve světě, čemuž také odpovídá množství samostatných textů či prostor věnovaný tomuto tématu v učebnicích, komentářích a odborných člancích. To lze vnímat a interpretovat ve dvou rovinách. Předně jako praktický důsledek vhodnosti interdisciplinárního přístupu k tomuto tématu a s tím související obtížnosti komplexního výkladu práva na odpor, stejným způsobem však může působit prostá skutečnost, že se jedná o téma, které nenabízí přímé využití či snadné politické body.

Právo na odpor lze analyzovat po stránce právní, přičemž každý, kdo se chce daného úkolu zhostit, musí využít teorii a filozofii práva, právní dějiny, ústavní právo a též metodu právní komparatistiky. Takovou úlohu plní, s ohledem na výše načrtnutý obrys komplexnosti práva na odpor, přehledná monografie *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*¹. Ambicí práce není postihnout celé šíře právního výkladu doktríny práva na odpor, neboť by takové zpracování bylo v podstatné míře redundantní a stěží by mohlo přinést cokoli alespoň v základu nového či objeveného.

Analýza pohledů současných českých autorů na právo na odpor a recentní právní úpravu článku 23 Listiny základních práv a svobod² (dále jen „Listina“) tvoří spolu s historickým vývojem, ve kterém vybírám témata spojená s právem na odpor, jež stále vzbuzují otázky zejména po legitimitě odporu, právní základ této práce. Úvodní tři kapitoly práce obsahují stručné vymezení práva na odpor a příbuzných pojmů, historický vývoj práva na odpor a rozbor dílčích aspektů článku 23 Listiny dle jednotlivých právních komentářů obsažených v monografii Jana Kysely, odborných časopisech, učebnicích či slovnících. Cílem této části je odpověď na otázky, jaké jsou v českém právním prostředí výklady současné právní úpravy a jakým způsobem je v nich zahrnutá reflexe doktríny práva na odpor. Na závěr této části je shrnuta možnost

---

¹ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, 166 s. Navzdory názvu, ale s ohledem na koncepci díla, se jedná o titul primárně monotematický, byť se poměrně zevrubně věnuje též blíže souvisejícímu tématu občanské neposlušnosti.

² Listina základních práv a svobod, vyhlášená zákonem č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, republikovaná usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., kterým se mění Listina základních práv a svobod.

praktického užití článku 23 Listiny s ohledem na to, jak to odpovídá historickému vývoji doktríny práva na odpor, neboli do jaké míry je článek 23 Listiny odpovídajícím vyjádřením práva na odpor.

Zatímco první část práce je postavena primárně na právních zdrojích a výrazem právního myšlení, ve druhé části výrazně převažují zdroje z oblasti politologie, filozofie a sociologie.³ Tento primárně „neprávní“ pohled slouží k nástinu vybraných aspektů současného stavu společnosti, tedy velmi zjednodušeně řečeno k širšímu a plastičtějšímu popsání podmínek pro právo na odpor v současné společnosti.

Právo na odpor se dotýká zásadních mezioborových pojmů, jako je suverenita, legitimita moci, ale také mezí normativních systémů. Zdroje užití v této části jsou vybírány více selektivně, byť se snahou o maximální relevantnost zdroje, ale též s ohledem na snahu o přihlídnutí k názorům autorů stojících s různou intenzitou v opozici k liberální demokracii.⁴ Tázání se po právu na odpor je totiž dle mého názoru tázáním se po tom, v jaké společnosti a v jakém systému žijeme.

Cílem druhé části této práce (od kapitoly 4) je tak odpověď na otázku, jaké místo může mít, s ohledem na probíhající celosvětové změny, právo na odpor v naší zemi a našem právním řádu, respektive jak lze využít práva na odpor k ochraně a posílení liberální demokracie. Nejedná se o snahu popsat dokonalou abstraktní konstrukci práva na odpor, ale o autorův příspěvek ke hledání jeho relativně nejlepší podoby pro dnešek.

Skutečnost, že téma práce není pouze předmětem teoretických diskuzí, ale naopak živý a ožehavý instrument, dokázaly, nutno podotknout že bohužel, v době přípravy a psaní této diplomové práce události probíhající na Ukrajině, v Thajsku a Venezuele či Hongkongu, ale také stále trvající konflikt v Sýrii, Iráku a další konfrontace Izraele s palestinskými teroristickými, nebo osvobozeneckými organizacemi.⁵ Není tak podstatné, nakolik lze uvažovat u výše zmíněných zemí o užití konceptu práva na odpor, důležité je, že odhalují problémy přesahující hranice dané

---

³ Často obsahují značný přesah do oblasti práva, nebo se přímo pohybují na rozmezí mezi právem a sociologií – viz užitá díla Jiřího Přibáně a Jana Koska.

⁴ Pojem liberální demokracie je v této práci užit jako označení pro současnou, reálně existující formu vlády a politického uspořádání v euroatlantickém prostoru, které spojují procedurální (formální) demokracii s konstitučním liberalismem. Viz ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 20-24. Liberální demokracie vzniká prolnutím demokratické, republikánské a liberální linie politického myšlení, které působí komplementárně i protichůdně. Obdobně KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 274.

⁵ Nejsou to v dané době zdaleka jediné probíhající konflikty, ale všechny spojuje použití násilí jinými než státními aktéry v souvislosti s masivním porušováním lidských práv.

země. Odkrývají jindy přehlížené rozdíly v nazírání na roli suveréna ve společnosti, demokratizaci násilí, roli předsudků, médií, veřejného mínění nebo mezinárodního uznání, což jsou fenomény, které je při snaze o realističnost práva na odpor nutné mít na zřeteli a které podstatně relativizují čistě vnitrostátní pojetí celé doktríny. Především však odkrývají, jak snadno se mezi různými teoriemi a ekonomickými čísly ztrácí prostor pro bezpečí, svobodu a důstojnost člověka.

Rozhodujícím právním stavem pro vypracování tohoto textu byl 1. duben 2014.

1. Právo na odpor a příbuzné pojmy

Pojmové vymezení práva na odpor lze rozdělit do dvou rovin – první rovinu tvoří historicky utvářená doktrína práva na odpor, která je ve svých základech uplatitelná univerzálně bez ohledu na druh systému a formu vlády, druhou rovinu představuje definice pojmu odpovídající materiálnímu právnímu státu v zastupitelské demokracii.

Historicky právo na odpor představuje krajní prostředek obrany statusu quo za situace, že jsou v ohrožení nabytá práva a svobody nebo celý (harmonický) řád, čímž se blíží pojetí revoluce v době před Francouzskou revolucí, která právě znamenala razantní změnu vnímání revoluce z aktu obnovy „dobré minulosti“ na akt aktivního budování „šťastné budoucnosti.“⁶

V kapitolách této práce věnovaných platné právní úpravě a současným podmínkám vycházím z definice moderního práva na odpor, jehož výkon, jakožto posledního prostředku legální a legitimní ochrany řádu přirozených práv a svobod, znamená „odvracení útoku směřujícího proti základům demokratického řádu právního státu, který je založen na respektu k lidským právům.“⁷

Od práva na odpor odlišuji občanskou neposlušnost, i když toto dělení není nikterak samozřejmé a u mnohých významných autorů oba pojmy splývají, nebo se překrývají.⁸ Definici obsahuje například *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*

---

⁶ KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 525-526.

⁷ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 15, obdobně str. 150.

⁸ *Ibid.*, str. 118-119. Dále též FLEGL, V. *Listina základních práv a svobod v aplikační praxi ČR*. Praha: C. H. Beck, 1997, str. 95, který uvádí „výzvy k tzv. občanské neposlušnosti by byly přípustné za podmínek uvedených v čl. 23 LPS.“

ve znění: „Pojmem občanská neposlušnost se obvykle označuje úmyslné neuposlechnutí z důvodů náboženských, morálních či politických zásad. V striktním smyslu občanská neposlušnost porušuje zákon, který je sám o sobě nespravedlivý, ale pojem se vztahuje i k protestu proti konkrétní politice, jenž vnímá zákon jako její byrokratický produkt, nebo k tlaku ve prospěch politických reforem.“⁹ Rozdíl v obou pojmech pravděpodobně nejjednodušeji vystihuje Kyselovo konstatování, že občanská neposlušnost „je určena pro všední den“, zatímco právo na odpor až pro stav mezní situace ohrožení demokratického právního státu.¹⁰

Důležitými, avšak složitě ohraničitelnými, pojmy jsou revoluce a státní převrat¹¹ (coup d'etat, nepřesně puč¹²). Andrew Heywood revolucí rozumí „lidové povstání, jehož součástí je mimoprávní akce mas, kterou se usiluje o změnu politického systému, nikoli jen vládnoucí elity.“¹³ Státním převratem rozumí „náhlé a násilné uchopení státní moci protiprávní a protiústavní činností.“¹⁴ Definiční rozdíly nalézají dva – liší se tím, kdo je provádí a jaká je jejich motivace. Státní převrat tak provádí úzká skupina většinou z řad příslušníků státní moci často za podpory ozbrojených sil, oproti tomu revoluci provádí lid, nebo masy.¹⁵ Cílem státního převratu je nahrazení vlády, respektive vládnoucí skupiny, aniž by se musel měnit režim nebo byla způsobena celospolečenská změna, revoluce oproti tomu má za cíl politickou a celospolečenskou změnu¹⁶ svržením režimu a vytvořením nové vlády.¹⁷

---

⁹ Citováno dle KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 118.

¹⁰ Ibid., str. 15, obdobně str. 150.

¹¹ Marek Bankowicz používá následující definici: „Státní převrat je nezákonným svržením existující politické moci malou skupinou spiklenců, kteří využijí strategii náhlého ovládnutí neuralgických státních institucí a zařízení, a je provázeno násilím nebo hrozbou jeho užití. Je dílem konspirátorů, nejedná se tedy o politickou změnu vynucenou masovými společenskými vystoupeními.“ BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 19.

¹² Puč v němčině a též češtině se běžně a nepřesně používá pro označení jakéhokoliv státního převratu. Dle Bankowicze přitom puč znamená typ vojenského státního převratu, „který provádí formalizovaná struktura nacházející se v ozbrojených silách a podléhající jednotnému velení, která však není armádou v její celistvosti. Vůdcem puče je velitel nějaké vojenské jednotky, který ale není velitelem celé armády.“ Puč obecně probíhá „během války nebo bezprostředně po válce, jejíž důsledky jsou ještě citelně vnímány a determinují sociální a politickou skutečnost.“ BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 26-29.

¹³ HEYWOOD, A. *Politologie*. 3. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, str. 523.

¹⁴ Ibid., str. 470.

¹⁵ Dle Anthonyho Giddense masové sociální hnutí. GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, str. 470.

¹⁶ HEYWOOD, A. *Politologie*. 3. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, str. 470.

¹⁷ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, str. 552.

Obecně lze revoluci vymezit jako podstatnou a radikální změnu v krátkém časovém horizontu provedenou protiprávním způsobem, přičemž revoluce zakládá nový režim a ústavní řád, a proto klíčovým hlediskem bude legitimita, ne legalita.¹⁸

2. Nástin historie práva na odpor

Pro lepší pochopení pojmu práva na odpor je užitečné udělat krátkou exkurzi do historie vzniku a vývoje celého pojmu. Následující část je zaměřena selektivně pouze na období, jež mají přímý vztah k dnešku, ať už pomáhají konstituovat pojem práva na odpor, nebo nastolují otázky, na které je stále třeba hledat odpovědi i na počátku 21. století.

Kořeny ideje práva na odpor nalezneme již ve starověkém Izraeli,¹⁹ kde byly splněny dvě fundamentální podmínky pro její zformování. První podmínka vychází ze samotného základu judaismu, tedy z víry v existenci Božího řádu, který kvalitami připisovanými svými následovníky – v širším slova smyslu též kvalitou časovou – vysoce přesahuje okolní pomíjející řád a který zavazuje světské vládcy jako služebníky k realizaci zákonů daných Bohem.²⁰ Druhou naplněnou podmínkou je existence nezávislé autority vyslovující nesoulad s tímto vyšším řádem, respektive právem. Tuto úlohu plnili na státu i kultu nezávislí proroci,²¹ kteří dohlíželi na světské vládcy, zda se neprovinili proti Zákonu či Božímu řádu. V případě takového provinění prorok vládcy kritizoval nebo dokonce na základě Božího příkazu, z našeho pohledu vnitřního hlasu, přispěl ke korekci chování vládcy či dokonce ke změně jeho osoby, jak výmluvně ilustruje biblický příběh krále Davida, v jehož osudu měli sehrát klíčovou roli prorokové Samuel, který ho pomazal jako budoucího krále, a prorok Nátan, který ho usvědčil ze hříchů.²² Takto pojatý odpor pomáhá obnovit soulad mezi pozemským řádem a Boží vůlí, jinak řečeno právě autoritou vyřčený nesoulad s Boží vůlí je situací, která aktivuje právo na odpor.

---

¹⁸ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 20-25.

¹⁹ *Ibid.*, str. 27.

²⁰ RYŠKOVÁ, M. Postoje starozákonního židovstva a křesťanů novozákonní doby ke státní moci v zrcadle biblických textů a historických faktů. In: SLÁDEK, K. *Monoteistická náboženství a stát*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, str. 20.

²¹ *Ibid.*, str. 21.

²² Detailně První a Druhá kniha Samuelova. In: *Bible: překlad 21. století*. Praha: Biblion, 2009, str. 308-378.

Další zmínky o právu na odpor a souvisejících pojmech najdeme v díle autorů starověkého Řecka, kde však samotná idea stojí proti občanskému principu poslušnosti²³ a je rozvíjena filozofy i literáty spíše na okraji širších diskuzí o spravedlnosti a povaze práva. K rozvoji myšlenky práva na odpor tak Řekové, mezi nimiž s ohledem na téma práva na odpor vynikají sofisté, přispívají poněkud mimoděk nastolením zásadní věčné filozofické otázky vztahu lidského a přirozeného, a s tím související klíčové (právní) otázky vztahu přirozeného a pozitivního práva.²⁴

Odlišné místo zaujímá právo na odpor ve starověkém Římě, kde dochází k velmi rozporuplné situaci. V Římě dominuje disciplína, jež se projevuje pozitivně v oblasti vojenství, veřejné správy a práva, které jednoznačně patří k nejcennějším odkazům starověkého Říma.²⁵ Striktní disciplína obecně nesvědčí subtilním teoretickým právním a filozofickým úvahám, byť rozvíjení duality přirozeného a pozitivního práva se odráží v humanistické normativní etice římských stoiků.²⁶ Takto traktovaný náhled je ovšem neúplný, protože opomíjí po staletí trávající republikánskou povahu Říma. Ta dala vzniknout důmyslnému systému vzájemně se kontrolujících magistrátů, vnitřních pojistek a kontroly prostřednictvím lidových shromáždění,²⁷ který neměl sloužit jenom k efektivní správě, ale měl zabránit obnově království a uchvácení moci do rukou jednotlivce. V takovém případě měli Římané právo a povinnost zakročit a zabránit změně státní formy na království. Nejednalo se přitom pouze o mýty zahalené vyhnání posledního krále, ale svou roli tato tradice sehrála, minimálně při obhajobě, během dějnotvorných událostí okolo bratří Gracchů, vraždy Julia Caesara,²⁸ ale také při okázalém lpění na republikánských institutech a tradicích, byť s náležitě upraveným obsahem, při nástupu prvního císaře.

Antický Řím tak otevřel dvě praktické otázky, které zůstávají po dvou tisících let stále diskutabilní. Na jedné straně se ptáme, jak – pokud to vůbec lze v daném systému – můžeme předejít situaci vedoucí k aktivaci práva na odpor nastavením základních

---

²³ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. 5. vyd. Praha: Paseka, 2006, str. 73.

²⁴ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 27 – 31.

²⁵ Tyto kořeny spolu s řeckou filozofií a židokřesťanským monoteismem patří k základu euroatlantické civilizace, která si na základě těchto společných bodů uvědomila svou odlišnost od okolních civilizací.

²⁶ TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. 5. vyd. V Praze: Paseka, 2006, str. 114.

²⁷ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 31-32.

²⁸ *Ibid.*, str. 32.

ústavních institucí a systému brzd a protivah, na druhé straně máme otevřenou otázku, jak případně postupovat, pokud dochází pouze k formálnímu naplňování těchto klíčových institucí, jinak řečeno: jaký postup nastavit proti paralyzování institucí zevnitř za účelem změny systému shora.²⁹

Zatímco v antice jsou zmínky o právu na odpor skromné co do počtu i rozsahu, středověk již od svého raného stádia s sebou přináší rozvoj této ideje jako reflexi zásadních celospolečenských a mocenských změn. Úpadek vedoucí k zániku západorímské říše a nárůst vlivu křesťanské církve je živnou půdou pro rozvoj úvah o povaze světské moci. Postupně dochází někteří církevní myslitelé k tezi, že církve má podle vyššího práva oprávnění soudit vladaře.³⁰

Značný vliv na vývoj práva na odpor má germánský prvek, který se promítl do vývoje celé společnosti a konsolidujících právních řádů. Právo na odpor se tak, slovy Kysely, „odívá v nový háv, patrně pod vlivem germánských tradic zvykového práva, zavazujícího všechny příslušníky komunity, tedy i náčelníka, panovníka.“³¹ Především se stává institutem pozitivního práva jak v anglosaském právu, kde je doloženo již za vlády Siegeberty roku 755 a potvrzeno za Ethelreda I. pro šlechtu v případě porušení vazalské smlouvy, tak v tzv. Smlouvě Karlovců (rok 839 nebo 842) dělící Franckou říši mezi Karlem Holým a Ludvíkem Němcem, která zakotvuje právo lidu odepřít poslušnost tomu, kdo by tuto smlouvu porušil.³² Plně se tím otevírá další z definičních otázek – komu náleží právo na odpor, tedy kdo je oprávněný.

Spolu s upevněním středověkých feudálních vztahů nabývá odpověď na tázání se po oprávněných z práva na odpor ucelené podoby – jsou to stavy, respektive jejich zástupci, jejichž faktická moc má v menší či větší míře odraz v politické moci, kdy působí jako partneři, ale i protiváha panovníka. Nejzárnějším příkladem odrazu moci stavů a formálního zakotvení práva na odpor je anglická Magna Charta Libertatum,

---

²⁹Úmyslně zde vynechávám nepochybně podnětnou polemiku, zda přeměna v císařství byla „nevyhnutelná“ a jaké to mělo pro Řím a jeho obyvatele důsledky, neboť je již praxí dvě tisíciletí vyřešená.

³⁰ Tyto úvahy čerpají z učení sv. Augustina – myslitele zapadajícího spíše do antiky – o obci boží, kterou vymezuje vůči obci pozemské, avšak sám Augustin se v praxi drží méně konfrontačního pohledu. Viz TRETERA, I. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. 5. vyd. V Praze: Paseka, 2006, str. 170.

³¹ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 35.

³² Ibid., str. 37.

kteřá vedle výboru 25 baronů, již měli bdít nad jejím dodřžováním, měla sloužit ke stabilizaci společnosti a zachování kontinuity.³³

S příchodem novověku se mění mocenské rozložení ve společnosti a pojmání práva na odpor se mezi jeho zastánci výrazně diferencuje stejně jako nastupující jednotlivé myšlenkové proudy. Mezi ty výrazné lze nepochybně počítat katolické a reformované monarchomachy,³⁴ kteří rozvinuli myšlenku tyranovraždy jako ultimátního aktu práva na odpor. Legitimitu pro takový čin nachází, stejně jako ve 12. století první obecně známý hlasatel tyranovraždy Jan ze Salisbury,³⁵ v křesťanství. U monarchomachů je to zároveň naposledy³⁶, kdy náboženství a víra měly v právu na odpor šířeji přijímanou vůdčí roli, jež se neomezila pouze na teoretickou rovinu, ale byla zhmotněna při zavraždění francouzských králů Jindřicha III. a Jindřicha IV a do jisté míry též v popravě Karla I. Anglického.³⁷ Po monarchomachistech tak zůstala otevřená otázka vraždy tyрана, která se stále promítá do obecnější úvahy, jaké prostředky jsou při realizaci práva na odpor legitimní, ale také do aktuální úvahy, zda a případně kdy může být odstraněna demokraticky zvolená hlava státu.

Reformace s sebou zároveň přináší konec univerzality římskokatolické církve v západní křesťanské Evropě. Byli to přitom po staletí právě její zástupci, kteří si při připuštění myšlenky práva na odpor přisvojovali pozici určitých soudců panovníka. Napříště již oprávněný rozhodovatel není jednoznačný.³⁸

Další vývoj práva na odpor je ovlivněn dvěma vlivy – nárůstem moci státu a změnou v mocenské opozici vůči panovníkovi, tj. vznikem novodobého občanství. Teoretická učení o společenské smlouvě, která byla formulována v 17. a 18. století, posunula zcela zásadním způsobem vnímání jedince a společnosti. Jednotliví autoři

---

³³ JOHNSON, P. *Dějiny anglického národa*. 2. rev. a opr. vyd. (v nakl. Leda 1. vyd.). Překlad Věra Lamperová, Jan Lamper. Praha: Rozmluvy, 2012, str. 95-98.

³⁴ S ohledem na výše nastíněný vývoj práva na odpor nelze přisvědčit Pavlíčkově tvrzení, že právě u monarchomachů a v reformačním hnutí leží kořeny práva na odpor, byť se na jeho vývoji významně podíleli. Viz PAVLÍČEK, V. Komentář k čl. 23. In.: PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 216.

³⁵ KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 527.

³⁶ Vztaženo výhradně na realie euroatlantické civilizace, v jiných civilizačních okruzích náboženská rétorika může být klíčová pro ospravedlnění odporu.

³⁷ KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 527.

³⁸ Viz podkapitola 3.2.

tvořili různorodé, myšlenkově bohaté koncepce, které do dnešní doby inspirují napříč humanitními vědami,³⁹ ale též tvoří fundamentální základy liberální demokracie, jak je patrné u Lockovy dělby moci.⁴⁰ Také právu na odpor, byť s ohledem na rozvíjející se absolutismus nemělo širší praktickou oporu, se dostalo různé pozornosti v dílech nejvýznamnějších autorů. Jejich názory zahrnují celou škálu od podpory (viz níže), až po absolutní odmítnutí konceptu odporu, které lze najít typicky u Kanta, který odmítá, aby se lid stal soudcem ve vlastní věci.⁴¹

Thomas Hobbes, kterému je tradičně připisována obhajoba pevného řádu až absolutismu,⁴² hledí na člověka pesimisticky jako na tvora egoistického, který se podřizuje společenské smlouvě zejména pro ochranu svého života a druhotně pro spokojenější život,⁴³ ponechává až poněkud překvapivě široký prostor pro fyzický odpor. Ten může člověk uplatnit sám či s jinými ve všech situacích, kdy je ohrožen jeho život – ať už při útoku vnějšího agresora, v sebeobraně (včetně obrany proti řádnému rozsudku), nefunkčnosti státu nebo zrušením společenské smlouvy její všeobecnou výpovědí.⁴⁴ U Hobbesa tedy lze nalézt výrazný individualistický prvek v odporu.

John Locke oproti tomu přichází ve své teorii s právem na odpor výslovně kolektivně pojatým. Společenský stav se v jeho teorii vyznačuje zejména zákonností, která vylučuje právo na poslušnost v případě uzurpace moci nebo její části v rozporu se zákony.⁴⁵ Sílu jako legitimní nástroj odporu připouští pouze jako obranu proti nespravedlivé a nezákonné síle.⁴⁶ Omezuje případy použití síly v sebeobraně, která je zakázána, pokud lze poškozené straně pomoci „odvoláním k zákonu“.⁴⁷ Jednotlivci či malé skupině osob sice náleží právo dané přirozeným zákonem užít sílu proti tomu, kdo ohrožuje život; avšak ani v případech zjevné tyranie vrchnosti nenáleží jedinci či malé

---

³⁹ Nejzřetelnější příklad tvoří dílo Johna Rawlse a jeho následovníků.

⁴⁰ Do dnes akceptovaného dělení na tři složky dovedl tuto základní tezi Montesquieu v díle *O duchu zákonů*. MONTESQUIEU, Ch. *O duchu zákonů*. Překlad Hana Fořtová. Praha: Oikoymenh, 2010, str. 378.

⁴¹ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 58.

⁴² U Hobbesa je to spjato s tzv. legalistickou koncepcí spravedlnosti, která spojuje právo a morálku, přičemž dochází k názoru, že právní norma je správná už tím, že je to norma. Viz SOBEK, T. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, str. 363.

⁴³ HOBBS, T. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich, 1941, str. 201-217.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 199-376. Shodně KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 52-53.

⁴⁵ LOCKE, J. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Překlad Josef Král. Praha: Svoboda, 1992, str. 147.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 150.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 152.

skupině osob právo „rušit vládu“. Takové právo náleží lidu pouze v případě, že nezákonné činy postihují právě většinu lidu, ale též v případě, že se činy proti několika jeví jako precedenční ohrožení zákonů a statků, svobody, života a náboženství.⁴⁸ Locke tak vyznává umírněný přístup k právu na odpor, které podporuje jako krajní prostředek s celou řadou racionálních a praktických omezení.

Další z významných teoretiků J. J. Rousseau pojímá vládu jako vykonavatele tzv. obecné vůle, která je vyjádřením společného zájmu společnosti. Lid, jenž je suverénem, v Rousseauově koncepci může kdykoliv změnit vládu jak ve smyslu jejího personálního obsazení, tak ve smyslu její formy, neboť je to právě lid, který v zákonech, které má vláda pouze provádět, vyjadřuje obecnou vůli. Odpor tak může být veden proti vládě porušující společenskou smlouvu nadměrným nasazením síly,⁴⁹ čímž překračuje své zmocnění a protiví se obecné vůli. Ačkoliv Rousseau volá po umírněnosti lidu a varuje před nebezpečím spojeným se změnou vlády, ve své teorii lid jako suveréna nijak neomezuje. Francouzi, Rousseauem značně inspirováni, mu v následujících letech dali bohatě za pravdu.

Dříve než události Velké francouzské revoluce dodaly evropskému vývoji novou dynamiku, stalo se zcela zásadním vyjádřením práva na odpor *Prohlášení nezávislosti Spojených států amerických* ze 4. července 1776 založené na „samozřejmých pravdách“ přirozeného práva a teorii společenské smlouvy. Otcové zakladatelé nové velmoci se, před konkrétním výčtem provinění vlády britského krále Jiřího III., hlásí k obecným právům na život, svobodu a sledování osobního štěstí, která tvoří základ pro ustanovení vlád a zároveň cíle, ke kterým vláda má směřovat. Proto „...kdykoliv počne být některá vláda těmto cílům na překážku, má lid právo ji změnit nebo zrušit a ustavit vládu novou, která by byla založena na takových zásadách a měla svoji pravomoc upravenou takovým způsobem, jak uzná lid za nejvhodnější pro zajištění své bezpečnosti a svého štěstí.“⁵⁰ Britská vláda se je pak soustavnými případy zneužívání moci, které dlouho snášeli, snaží, dle jejich názoru, podrobit krutovládě, čímž jim vzniká nejen právo, ale i

---

⁴⁸ LOCKE, J. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Překlad Josef Král. Praha: Svoboda, 1992, str. 153.

⁴⁹ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 55.

⁵⁰ Prohlášení nezávislosti. HAMILTON, A., JAY, J., MADISON, J. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové ústavy předložené federálnímu shromážděním 17. září 1787*. Editor George W. Carey, James McClellan. Překlad Jana Fraňková. Baton Rouge: Eric Voeglin Institute for American Renaissance Studies, Louisiana State University, 1994, str. 483.

povinnost „takovou vládu svrhnout a zajistit si nové strážce své příští bezpečnosti.“⁵¹ Otcové zakladatelé využili právo na odpor, ovšem do unijního práva ho, snad z prozíravosti, nezakotvili.

Vlny revolucí, které v Evropě odstartovala Velká francouzská revoluce, s nimi spojenou nestabilitou přispěly k rozvinutí myšlenek odporu a revolucí tázáním se po jejich oprávněnosti a po faktickém postavení suveréna, ale především rozbořením těchto dějinných událostí a následnými komentáři. Ostře zpochybňuje přirozenoprávní rétoriku, kterou jsou legitimizovány revoluce, Edmund Burke: „A zase zakročí vojáci. Masakry, mučení, šibenice! Tak vypadají vaše lidská práva! To jsou plody metafyzických deklamací, které jste tak lehkomyšlně rozšiřovali a které nyní tak hanebně anulujete.“⁵²

Pozitivní reakcí na hospodářské a společenské změny byl vznik formálního právního státu. Jednotné zákony měly zajistit základní občanská práva a svobody, ale také překonat dualismus přirozeného a pozitivního práva. Je to, čistě schematicky vnímáno, vítězství optimismu, jenž je obsažen v myšlence, že se ve (formálním) právním státu podařilo nalézt „vrchol lidské organizace“, a proto není třeba „nouzových pomůcek právní ochrany“ (Wolzendorff); právo na odpor je tak, stejně jako revoluce, vytlačováno mimo právní uvažování jako fenomén primárně morální (Janet), teoreticky neřešitelný (Krug), problém faktický (Jellinek) a neprávní (Schmitt).⁵³ Německá Třetí říše však smetla optimismus stejně jako celý koncept formálního právního státu.

Hrůzy druhé světové války vedly k nárůstu přirozenoprávní argumentace v takové míře, že se hovoří o tzv. renesanci přirozeného práva. Spolu s přirozeným právem se hledají cesty, pomocí kterých by bylo možné zamezit příští katastrofě,⁵⁴ a to jak na mezistátní úrovni, tak zejména v rámci jednotlivých zemí. Mezi primárně vnitrostátními nástroji je to právo na odpor, ale také neméně sporný koncept suprapozitivních norem a konečně materiální právní stát založený na úctě k lidským

---

⁵¹ Prohlášení nezávislosti. HAMILTON, A., JAY, J., MADISON, J. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové ústavy předložené federálním shromážděním 17. září 1787*. Editor George W Carey, James McClellan. Překlad Jana Fraňková. Baton Rouge: Eric Voeglin Institute for American Renaissance Studies, Louisiana State University, 1994, str. 483.

⁵² BURKE, E. *Úvahy o revoluci ve Francii*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1997, str. 227.

⁵³ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 61-63.

⁵⁴ Ibid. str. 63-66.

právům a jejich ochraně. Právo na odpor se jako součást materiálního právního státu stává v některých zemích součástí právního řádu.

Renesance přirozeného práva je spojena také se snahou o čistě právnícké vypořádání se s nacismem. To přináší poválečné dílo předního německého právníka Gustava Radbrucha, který označil – ve shodě s Hannah Arendtovou a Zygmuntem Baumanem – za spoluvíníka kolapsu německého právního státu, a tím za spoluvíníka rozvratu Výmarské republiky, zákonný pozitivismus, čímž do značné míry ovlivnil poválečné myšlení. Velkou odezvu měl tento názor v západním Německu, které se podílelo na formulaci poválečné právní teorie i praxe v celé západní Evropě, na čemž má, vedle již tradičně rozvinuté právní vědy, značný podíl judikatura Spolkového ústavního soudu. Stejně zdůvodnění najdeme v učebnicích teorie práva, stalo se zažitým, i když ani významní nacističtí teoretikové, ani praktické soudní rozhodování nelze označit za pozitivistické.⁵⁵

„Radbruchův mýtus“ zastírá složité příčiny selhání právního státu, právníků a regulatorních možností práva v Německu. I v případě, že přínos tohoto výkladu do dnešních dnů lze vnímat spíše kladně, protože „sejmutím viny“ z právního stavu pomohl stabilizovat poválečné Německo,⁵⁶ tak znovu může dojít k přecenění možnosti právní regulace, nebo podcenění vázanosti na jednu doktrínu.

Ani výše zmíněné by nemělo nic změnit na poučení, které hitlerovské Německo se svými spojenci přineslo Evropě – tj. zdiskreditování myšlenek národního socialismu a fašismu, odmítnutí rasistických tezí a nutnost silnější ochrany menšin, ale zejména potřebu toho, aby ústavy nebyly pouze slohově vytříbeným, ale jinak pouze formálně dodržovaným dokumentem, ale aby zajišťovaly naplnění základních práv a svobod, které neumožňují dehumanizaci spojenou s redukcí jednotlivce na číslo ve statistice. Právo na odpor může být jedním z nástrojů, jak v jednotlivých zemích předejít opakování meziválečného scénáře, pokud nezůstane pouhou deklarací.

Historický přehled podkřívá základy doktríny práva na odpor vycházející z poměrování souladu nižšího práva s vyšším (Božího řádu, přirozeného), ze kterého odpor čerpá svou legitimitu. Jednotlivé historické etapy formulují dílčí aspekty a také

---

⁵⁵ SOBEK, T. *Právní myšlení: kritika moralismu*, Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, str. 328-370.

⁵⁶ Z utilitaristického pohledu není rozhodující, jaký měli němečtí právníci podíl na nacistických zločinech, pokud jejich poválečné úsilí pomohlo k obnově Německa. V tomto případě lze hledat paralelu k poválečnému vývoji v Japonsku, kde před Mezinárodním vojenským tribunálem nestal císař Hirohito.

možné pohledy na ně. Pro přesvědčivou formulaci práva na odpor – jak v doktríně, tak zejména při pozitivizaci zákonodárcem – je třeba takové aspekty vymezit a vybrat si tam, kde se nabízí souměřitelné alternativy. Vedle hodnot, které právo na odpor chrání a s odkazem na něž je legitimizováno, jsou aspekty zejména určení rozhodovatele, oprávněných osob (individuální, kolektivní povaha), situace, která právo aktivuje (formální, neformální naplnění), prostředků (otázka násilí) a možných omezení.

3. Česká pozitivní úprava práva na odpor

Při uvažování o soudobém právu na odpor je třeba věnovat pozornost pozitivněprávní úpravě článku 23 Listiny. Ta nabízí několik možných výkladů, které různou měrou reflektují teoretické základy doktríny práva na odpor, jež se ale dostávají do rozporu s textem ústavní normy. Klíčovou otázkou je, nakolik česká právní úprava skutečně obsahuje moderní právo na odpor tak, jak bylo výše definováno a jak může být poplatné materiálnímu právnímu státu liberální demokracie. V souladu s jednotlivými komentáři používám v této části pro výklad článku 23 Listiny pojem „právo na odpor“, ačkoliv právě takové označení je s ohledem na značnou restriktivnost úpravy (viz níže) minimálně sporné.

Právo na odpor je uzákoněno v recentní právní úpravě v článku 23 Listiny základních práv a svobod, která byla uvozena ústavním zákonem č. 23/1991 Sb., přijatým Federálním shromážděním České a Slovenské Federativní Republiky dne 9. ledna 1991, a byla republikována Usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky dne 16. prosince 1992.

Článek 23 Listiny zní: *„Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.“* Zařazením spadá toto ustanovení do lidských práv a základních svobod vymezených v hlavě druhé v člancích 5 – 23 a to konkrétně do práv politických vymezených v oddílu druhém v člancích 17 – 23. Systematické zařazení tohoto institutu má částečně vliv na rozdílné interpretace rozsahu práv chráněných článkem 23, na němž

nepanuje mezi odbornou veřejností obecná shoda, byť se nepochybně jedná o definiční charakteristiku.⁵⁷

Není bez zajímavosti, že v rámci přípravy a přijímání Listiny nebyl institut práva na odpor obsažen v návrhu ČNR, ale byl zahrnut v návrhu SNR v podobě článku 24 ve znění: „Občané mají právo postavit se na odpor proti tomu, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod založený tímto ústavním zákonem, pokud je znemožněno účinné použití zákonných prostředků.“ Zařazení práva na odpor právě do slovenského návrhu lze vnímat jako pokračování určitého trendu, kdy právo na odpor zakotvují země s nově získanou či obnovenou parlamentní demokracií, což se projevuje mimo jiné v pobaltských republikách⁵⁸ a do jisté míry též ve Spolkové republice Německo.⁵⁹

V souhrnném zpracování návrhů doznal institut práva na odpor pouze drobných formulačních změn, což již neplatí pro zprávu ústavně právních výborů FS, v nichž byla přidána podmínka znemožnění činnosti ústavních orgánů. Tímto krokem došlo ke značnému zúžení možnosti užití práva na odpor, což nejvíce vyniká v porovnání s připojeným komentářem k souhrnnému návrhu obou komor, z něhož vyplývá, že opakem „účinného“ je „neúčinné“ použití, čímž je míněna též nečinnost státních orgánů při uplatnění zákonných prostředků.⁶⁰ Právě spolu s tímto restriktivním omezením nejvíce vyvstává výše otevřená otázka, zda se vůbec jedná o právo na odpor tak, jak ho lze chápat s ohledem na historický vývoj doktríny.

---

⁵⁷ Blíže v podkapitole 3.3.

⁵⁸ Paragraf 54 estonské ústavy zní: „Estonský státní občan je povinen být věrný estonskému ústavnímu řádu a bránit estonskou nezávislost. Není-li jiného prostředku, má každý estonský státní občan právo postavit se na odpor násilné změně ústavního řádu.“ Citováno dle KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 104.

Článek 3 litevské ústavy zní: „Lid a každý občan je oprávněn postavit se na odpor každému, kdo násilnou cestou útočí na nezávislost, územní celistvost a ústavní zřízení litevského státu.“ A podle článku 8 je „násilné uchopení státní moci nebo ovládnutí některé z jejích institucí protiústavní, protiprávní a neplatné.“ Citováno dle *ibid.*, str. 105.

Článek 11 Ústavního zákona o právech a povinnostech lidí a státních občanů (Lotyšska) po obnovení nezávislosti Lotyšska stanovoval: „Státní občan je vůči Republice Lotyšsko zavázán věrností, má právo a povinnost bránit její svobodu, nezávislost a demokraticko-parlamentní státní zřízení.“ Citováno dle PAVLÍČEK, V., JIRÁSKOVÁ, V. *Transformace ústavních systémů střední a východní Evropy*. Praha: Vodnář, 2001, str. 236.

⁵⁹ Německá úprava práva na odpor je spjata s novelou ústavy z roku 1968, kterou Spolková republika Německo získala plnou suverenitu. Článek 20 odst. 4 základního zákona zní: „Proti každému, kdo se pokusí odstranit tento řád, mají všichni Němci, pokud není jiná pomoc možná, právo odporu.“ Citováno dle KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 81.

⁶⁰ *Ibid.*, str. 83 – 84.

Není bez zajímavosti, že toto ustanovení Listiny nemělo podporu mezi ústavními právníky, což ilustrují Filipova slova: „Pokud si ještě jako účastník jednání expertů v SNR v Bratislavě 22. října 1990 vzpomínám, o tomto ustanovení se dokonce při jednání expertů jako o jediném hlasovalo s negativním výsledkem. V návrhu LISTINY ČNR pak také obsaženo nebylo, v návrhu SNR ano.“⁶¹

Při výkladu nelze opomenout, že Listina má výrazný přirozenoprávní charakter manifestovaný ve své preambuli uznáním neporušitelnosti práv člověka a práv občana, přičemž základní práva a svobody jsou v článku 1 označeny jako nezadatelné, nezczizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné. Umístěním do prvního článku Listiny a výslovnou úpravou se podtrhuje důraz ústavodárce kladený právě na přirozenoprávní koncepci jednotlivých lidských a občanských práv.⁶²

Pozitivní úpravu práva na odpor v článku 23 lze považovat za „výrazný projev přirozenoprávních východisek Listiny“.⁶³ Specifický přirozenoprávní charakter celé Listiny však s sebou nese vážná interpretační úskalí právě s ohledem na silně restriktivní znění tohoto ustanovení, která vedou k otázce, jak dalece může v takovém případě ústavodárce zajít, aby restriktivní úpravou zakotvené přirozené právo nezczizil.⁶⁴ Tyto interpretační obtíže posilují skepsi doprovázející pozitivizaci práva na odpor v Listině, která plynule přešla do některých teoretických výkladů článku 23⁶⁵ a posiluje výhrady k právu na odpor jako celku. Taková skepse vůči právu na odpor však není ničím novým, naopak historicky převažuje.

Navzdory dílčím rozdílnostem lze jednotlivé interpretace autorů komentářů⁶⁶ rozdělit na tři proudy dle toho, jak výrazně se drží textu Listiny, nebo naopak jak

---

⁶¹ FILIP, J. Listina deset let poté – úvodní slovo konference. In: DANČÁK, B., ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Deset let listiny základních práv a svobod v právním řádu České republiky a Slovenské republiky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2001, str. 29, pozn. 44.

⁶² K tomu píše Jirásková: „Koncepce přirozených práv prolíná Listinou nejen s ohledem na obsah její Preambule či článek 1. V oddíle druhém je vedle svobody nejzřetelněji promítnuta v článku 23, který zakotvuje právo občanů hájit svá práva a základní svobody i v těch případech jejich ohrožení či odstranění, kdy se zhroutí anebo se zpronevěří své funkci ústavní orgány povolané k ochraně demokratického právního státu.“ JIRÁSKOVÁ, V. Politická práva. In: Pavlíček, V. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2011, str. 568.

⁶³ FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Dotisk 2. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 107.

⁶⁴ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 85.

⁶⁵ Typicky KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. rozšř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 360.

⁶⁶ Používám souhrnný pojem „autoři komentářů“ ve smyslu všech nebo části autorů příslušných celků nebo částí komentářů k Listině či ústavnímu právu, stejně jako autorů rozličných monografií, učebnic a

akceptují přirozené právo a doktrínu práva na odpor. S ohledem na spornost úpravy článku 23 však považují dělení na restriktivní, doslovné a extenzivní (nebo též přirozenoprávní) výklady za poněkud simplifikující, přesto užitečné. Jednotlivé interpretace se liší v základních atributech institutu práva na odpor – komu náleží právo na odpor, kdo je oprávněný rozhodovatel, jaké jsou situace, jež mají právo na odpor aktivovat, jaké jsou chráněné hodnoty a jaké jsou legitimní prostředky.⁶⁷ V následujících podkapitolách budou rozebrány jednotlivé atributy, v závěrečné podkapitole dojde ke stručnému shrnutí a nastínění dopadů jednotlivých výkladů.

3.1 Oprávněný – komu přísluší právo na odpor

Podstatným rysem pro klasifikaci a interpretaci každého práva je oprávněný, tedy jedinec nebo osoby, kterým patří dané právo, v konkrétním případě v Listině ústavodárcem uznané právo přirozené. Již v tomto základním bodě lze sledovat značně se rozcházející přístupy jednotlivých autorů komentářů.

V článku 23 je užit pojem „občan“, který je nutné interpretovat s ohledem na článek 42 odst. 1 Listiny znějící: „*Pokud Listina používá pojmu "občan", rozumí se tím státní občan České a Slovenské Federativní Republiky,*“ a zároveň tak, že se „zánikem státního občanství ČSFR je třeba toto ustanovení interpretovat v souladu s článkem 12 Ústavy jako státní občanství ČR.“⁶⁸ Z toho nepochybně vyplývá, že právo postavit se na odpor stanovené v článku 23 nenáleží cizincům, o čemž ostatně není mezi autory komentářů pochyb; opačný výklad by byl zjevně nesprávný, neboť právo na odpor je spjaté s existencí politické společnosti a patří mezi občanská práva.

Sporným bodem je rozlišení, zda právo na odpor z článku 23 náleží pouze občanům jako kolektivní právo, nebo náleží každému občanu jednotlivci jako individuální právo. Pro první možnost, tedy že jde o kolektivní právo občanů, silně

---

textů do odborných právních a právnických časopisů; jinak řečeno používám ho pro autory z řad právníků.

⁶⁷ S ohledem na značně rozdílné názory ústavních právníků na jednotlivé aspekty práva na odpor používám toto rozšířené členění s tím, že situace, které mají právo na odpor aktivovat, rozdělují pro větší přehlednost do dvou částí. Užší vymezení „základních problémů“ práva na odpor poskytuje komentář Kysely, který mezi ně řadí situaci, jež má právo na odpor aktivovat, oprávněného rozhodovatele a legitimní prostředky. Viz KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 526.

⁶⁸ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 87.

svědčí samotné užití pojmu „občané“ v daném článku a jeho gramatický výklad.⁶⁹ Ústavodárce naproti tomu použil v Listině výraz „každý občan“ v článku 14 odstavci 4⁷⁰, proto lze a *contrario* argumentovat tím, že kdyby zamýšlel ústavodárce přiznat individuální právo postavit se na odpor občanu jako jednotlivci, tak by použil výraz každý občan. K tomuto bodu lze přičíst snad líbivou, ale nepřilíš podloženou argumentaci „duchem článku“ 23, který „spíše předpokládá kolektivní akci demokraticky smýšlejících občanů.“⁷¹

Druhý argument ve prospěch kolektivního pojetí výkladu článku 23 je založen na skutečnosti, že občan jako jedinec má pouze malou šanci na to, aby jím vedený odpor byl úspěšný, naopak šanci získává při masovém zapojení.⁷² Taková úvaha má ryze pragmatický základ v tom, že k odstraňování demokratického řádu lidských práv a základních svobod se značnou pravděpodobností nebude docházet pouze jedincem, ale silným hnutím – byť právě to může být ztotožněno s vůdčí osobností – nebo cizím státem, tedy v obou případech bude na straně odstraňujícího rozsáhlý aparát, proti kterému bude odpor samotného občana nedostatečný. Právě pragmatická je zároveň slabinou takové úvahy, neboť připuštění toho, že rozhodujícím kritériem pro přiznání přirozeného práva by byla faktická převaha odstraňovatele demokratického řádu lidských práv a základních svobod nad jinak oprávněným, jde do přímého rozporu s konstrukcí přirozených práv. Ostatně ani většina občanů, nebo dokonce téměř všichni, nemusí k účinnému odporu stačit o nic více.⁷³

Třetí argument pro přiznání práva pouze občanům a ne jednotlivci můžeme vnímat ve vědomém omezení možnosti zneužití institutu odporu.⁷⁴ Vychází se z úvahy, že riziko svévole při rozhodování bude vyšší u jedince – občana – u něhož se navíc

---

⁶⁹ K tomuto výkladu se bez dalšího hlásí ve svém komentáři Pavlíček „Právo na odpor je dáno podle znění Listiny občanům, nikoliv jednotlivci.“ Viz PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 217.

⁷⁰ Tento argument uznává ve své monografii Kysela, byť nesprávně uvádí článek 14 odstavce 3. Viz KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 89.

⁷¹ KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. rozšř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 360.

⁷² JIRÁSKOVÁ, V. Politická práva. In: PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2011, str. 609.

⁷³ Česká historie je bohatá na případy, kdy by ani odpor všech občanů nestačil, ale také například Varšavské povstání v roce 1944 a maďarské povstání v roce 1956 by měly být z pohledu základních euroatlantických hodnot považovány za legitimní bez ohledu na jejich neúspěch v boji proti jasné přesile.

⁷⁴ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 90.

mohou projevit rozličné patologické jevy. V takovém případě by se jednalo o protiprávní jednání, které nelze vyloučit bez ohledu na to, jaká práva budou jednotlivci přiznána. Lze navíc argumentovat tím, že v případě koordinovaného odporu například menšiny občanů, pokud právě jim přiznáme skupinové právo postavit se na odpor, náležejících k sektě či extrémistickému hnutí, budou škody při zneužití práva na odpor podstatně rozsáhlejší. Závažnou slabinou přiznání práva postavit se na odpor pouze občanům a ne jednotlivci je vyřešení otázky, kolik občanů musí být pro realizaci takového práva. Zda to jsou občané dva, podstatná menšina, většina, nebo dokonce všichni.⁷⁵

Druhý nabízející se výklad práva přiznaného v článku 23 je takový, že náleží individuálně každému občanu jako jednotlivci, který tak může činit sám, nebo ve spojení s dalšími občany.⁷⁶ Jedním argumentem pro tuto interpretaci je samotná povaha Listiny jako výčtu a primárního zdroje ochrany zejména individuálních práv a svobod, jenž je vystavěný jako protipól k autoritářským a totalitním režimům. Ty akcentovaly převahu kolektivních práv postavených na rasové nebo třídní nenávisti, které pomocí ideje nadřazenosti části lidí vnucovaly svou vůli.

Dalším argumentem je historický vývoj práva na odpor – pokud tedy připustíme, že článek 23 je uznáním práva na odpor, tak nelze opomíjet vývoj ústí v individuální právo na odpor se vznikem moderního občanství. Právě v tomto kontextu lze uzнат argument Kysely, upozorňujícího, že „občané“ znamená spíše „každý občan“, než „všichni občané“ či „lid“.⁷⁷

Pro individuální povahu článku 23 svědčí historické zkušenosti s odporem na našem území. Pro posouzení povahy odporu proti německé okupaci a kolaborantskému režimu je důležitý ústavní dekret prezidenta republiky č. 11/1944 Úř. věst. čs., o obnovení právního pořádku, a zejména zákon č. 115/1946 Sb., o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků. V dekretu o obnovení právního pořádku byla stanovena doba nesvobody, respektive její začátek dnem 30. září 1938, pro kterou Československá republika umožňovala zrušit rozhodnutí, byl-li čin

---

⁷⁵ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 90.

⁷⁶ ADAMUS, V. Demokratický právní stát a právo občanů postavit se na odpor. *Správní právo*, 1993, č. 5, str. 257-270.

⁷⁷ KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 531.

spáchán s úmyslem, aby pachatel přispěl k osvobození Československé republiky.⁷⁸ To se týkalo jednotlivců bez ohledu na to, zda byli napojeni do koordinovaného odporu, nebo jednali samostatně a spontánně.

Připuštění individuální povahy odporu proti komunistickému režimu zákonodárcem dokládá zákon č. 198/1993 Sb, o protiprávnosti komunistického režimu, jehož § 3 zní: „Odpor občanů proti tomuto režimu, který ať již jednotlivě či ve skupině na základě demokratického přesvědčení politického, náboženského či mravního projevovali odbojem nebo jinou činností nebo vědomě a veřejně vyjadřovali, na území státu i v zahraničí, a to i ve spojení s cizí demokratickou mocností, byl legitimní, spravedlivý, morálně oprávněný a je hodný úcty.“ Zároveň v prvním souvětí § 6 doplňuje rozsah zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci. „Soud na návrh zruší či zmírní trest uložený za trestný čin, na který se nevztahuje rehabilitace podle zákona č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci, ve znění pozdějších předpisů, prokáže-li se během řízení, že jednání odsouzeného směřovalo k ochraně základních lidských a občanských práv a svobod ne zjevně nepřiměřenými prostředky.“⁷⁹ Nepřiznání práva postavit se na odpor vymezeného článkem 23 Listiny jednotlivci by tak nepochybně ignorovalo příklady ze stále ještě čerstvé historické zkušenosti.

Oba příklady odporu na českém území a to, jak se s nimi zákonodárce právně vypořádal, nakonec přispívají ke „kompromisnímu“ výkladu oprávněného z článku 23 Listiny, neboť v rámci odporu proti zavrženíhodným režimům uznává zákonodárce oprávněnost odporu jednotlivce s tím, že výsledná povaha odporu přesahovala tyto jednotlivce a bez ohledu na míru organizovanosti odporu měla kolektivní povahu.⁸⁰

Nelze však neupozornit, že absence jednoznačného určení oprávněného z článku 23 Listiny působí jako závažný argument jak pro odmítnutí současné úpravy, tak proti pojetí článku 23 jako práva na odpor. Ústavodárce měl na výběr ze tří možností, které lze bez ohledu na osobní preference považovat za rovnocenně legitimní – ostatně jedná se o naprosto stejné dilema, které rozdílně řešili Hobbes, Locke a Rousseau. Neurčení oprávněného zůstává dle mého názoru spolu s dvěma restriktivními omezeními

---

⁷⁸ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 96 – 97.

⁷⁹ Shodně KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 97.

⁸⁰ Takový závěr je čistě v lockovském duchu.

největším pochybením ústavodárce, které na rozdíl od ostatních dále popsaných sporných bodů nelze uspokojivě překlenout výkladem.

3.2 Rozhodce uplatnění práva na odpor

V nástinu historického vývoje doktríny práva na odpor lze sledovat výrazný posun v otázce, komu přísluší rozhodovat o užití práva na odpor, tedy zda vůbec existuje obecně uznávaná autorita mající právo, v historii spíše v morálce zakotvenou povinnost, rozhodnout o tom, jestli byly naplněny podmínky pro odpor.

Autorita rozhodce se tradičně opírala o oprávnění dané vyšším právem – nejčastěji nábožensky založené přirozenoprávní teorie – nebo v pozitivní právní úpravě založené na stavovském principu. Zatímco v druhém případě byl rozhodcem orgán stavů ustanovený reprezentativním způsobem,⁸¹ v prvním případě byla rozhodcem formální náboženská autorita. Spolu se ztrátou postavení římskokatolické církve jako univerzální církve západní civilizace a především spolu se vznikem moderního občanství nemají náboženské autority oporu pro případnou aspiraci, aby byly všeobecně uznávanými rozhodci v právu na odpor.⁸²

Místo oprávněného rozhodovatele zaujímá občan, který je v individualistických základech západní civilizace základním stavebním kamenem společnosti a účelem politického uspořádání. Občan se tím stává ultimátní zárukou zachování řádu a nositelem pořádku⁸³ v situacích, kdy státní instituce selžou nebo je jim znemožněna jejich činnost. To plně odpovídá na přirozenoprávních tezích vystavěným konceptům lidských a občanských práv obsažených v mezinárodních dokumentech a též v českém ústavním pořádku. Kromě teoretických úvah to koresponduje též s historickou zkušeností odporu často neorganizovaných jednotlivců jak druhého, tak třetího odboje.

Oprávněný rozhodovatel ani v historii nutně nesplýval s těmi, kdo vedli samotný odpor. Ovšem za situace, kdy jsou demokratický právní stát a jeho autority ochromeny, tak přiřknutí úlohy rozhodce komukoliv jinému než občanovi a jeho individuální morálce by bylo, ve státě založeném na úctě k individuálním právům a svobodě

---

⁸¹ Viz anglická Magna Charta Libertatum, ale také uherské zlaté buly ve středověku a právní úprava České konfederace na počátku 17. století. KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 42 a 50.

⁸² Tím nepopírám fakt, že pro mnoho občanů může mít církevní autorita stále klíčovou roli pro rozhodnutí. Ovšem konečné rozhodnutí již bude náležet každému jednotlivému občanovi.

⁸³ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 355.

jednotlivce, neobhajitelné. Naopak právo na odpor kalkuluje s občanskou uvědomělostí a odpovědností.⁸⁴

Mohlo by jinak dojít k situaci, kdy jednotlivec jakožto oprávněný rozhodovatel dospěje k názoru, že je ohrožen řád lidských práv a svobod, ale zároveň by nemohl včas adekvátně reagovat, pokud by zároveň dle článku 23 nebyl oprávněným. Takový výklad by ještě snižoval uplatnitelnost celého ustanovení. To silně svědčí ve prospěch jednotlivce jako rozhodce a zároveň oprávněného práva na odpor a též článku 23 Listiny. Ostatně velké dějinné události často začínaly spontánními činy neorganizovaných jedinců.

3.3 Hodnoty chráněné článkem 23 Listiny

Za neméně problematické lze považovat také vymezení práv chráněných článkem 23 Listiny, ve kterém ústavodárce užil spojení „demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou“. Lze přisvědčit Kyselovi, když upozorňuje, že se jedná jak o ochranu objektivního práva (proti změně Listiny), tak proti výkonu subjektivních práv jako celku objektivním právem garantovaných.⁸⁵

Nejužší výklad rozsahu chráněných hodnot článku 23 nabízí například Pavlíčekův komentář: „Ze systematického zařazení tohoto ustanovení v oddílu druhém hlavy druhé Listiny vyplývá, že jde o potlačování práv politických, které patří jen občanům České republiky.“⁸⁶ Politická práva jsou přiznána ústavodárcem v Oddíle druhém Hlavy druhé Listiny v člancích 17 – 22. V takovém případě by článek 23 nezaručoval ochranu při hromadném porušování nedotknutelnosti osoby, osobní svobody či dokonce práva na život. V tomto výkladu by občanům jako krajní prostředek ochrany přiznaných práv zůstávala pouze jinak spíše individuální nutná obrana, ovšem účinnost takového postupu v případě systematického omezení těchto práv je krajně sporná.

Druhý výklad nabízí Kysela⁸⁷: „ochrana se poskytuje všem právům uvedeným v Hlavě druhé (čl. 5-22), a ne pouze právům uvedeným v druhém oddílu této hlavy (čl.

---

⁸⁴ ŠAMALÍK, F. Charakter ústavního pořádku a jeho ochrana. *Právník*, 1998, č. 1, str. 28.

⁸⁵ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 89.

⁸⁶ PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 218.

⁸⁷ Shodně též KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 532.

17-22).⁸⁸ K názoru, že se ochrana vztahuje na práva zakotvená v Hlavě druhé Listiny nadepsané jako „Lidská práva a základní svobody“, se kloní také Vladimír Flegl⁸⁹ a Karel Klíma⁹⁰. Tento výklad je založen na systematickém zařazení článku 23 v Listině ve spojení s výkladem značně specifického pojmu „demokratický řád lidských práv a základních svobod“.

Třetí nabízející se výklad vychází z přirozenoprávního pojetí Listiny a neobvyklého spojení pojmů vymezujících předmět článku 23 „demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou“. Pod ochranu článkem 23 se při tomto extenzivním výkladu podřazuje nejen hlava druhá uvozená jako „lidská práva a základní svobody“, ale celá Listina a spolu s ní „celý ústavní řád“.⁹¹ Zvláštní ochranu podle tohoto výkladu mají zejména tzv. suprapozitivní normy, které mají charakter „nezměnitelných ustanovení“, tedy takových ustanovení, jejichž změna by znamenala nedovolenou změnu podstaty daného uspořádání (celého ústavního systému), která je v rámci právního řádu vyloučena.⁹² Samotný článek 23 je při tomto výkladu, který pracuje se skutečností, že Listina předchází Ústavě, a proto i práva v ní lze podřadit pod „řád založený Listinou“ jakožto historicky podmíněnou formulaci nového ústavního systému, vnímán jako vyjádření práva na odpor tvořícího součást suprapozitivních norem, i když samotný závěr o takové vlastnosti článku 23 se nutně neváže pouze na tento extenzivní výklad.⁹³

Nejasnost v rozsahu práv chráněných článkem 23 sice nijak neprospívá srozumitelnosti ustanovení a neodpovídá významu doktríny práva na odpor, ale na druhou stranu lze tyto rozpory snadněji, než je tomu v případě sporu o oprávněného, překlenout výkladem za předpokladu, že odmítneme nejvíce zužující výklad vztahující článek 23 pouze na ochranu politických práv. Provázanost lidských práv a svobod a zejména skutečnost, že článek 23 lze použít již při ohrožení chráněných hodnot, do

---

⁸⁸ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 87.

⁸⁹ FLEGL, V. *Listina základních práv a svobod v aplikační praxi ČR*. Praha: C. H. Beck, 1997, str. 113. Shodně též FLEGL, V. *Ústavní a mezinárodní ochrana lidských práv*. Praha: C. H. Beck, 1997.

⁹⁰ KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. rozšř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 360.

⁹¹ ŠAMALÍK, F. Charakter ústavního pořádku a jeho ochrana. *Právník*, 1998, č. 1, str. 28.

⁹² JIRÁSKOVÁ, V. Politická práva. In: PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2011, str. 609.

⁹³ To potvrzuje komentář Grečové. GREČOVÁ, M. Článek 23. In: KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 1160.

určité míry stírá rozdíly mezi výklady, neboť při popření části lidských práv lze důvodně předpokládat porušení práv chráněných.

3.4 Podmínky a omezení užití

Ústavodárce při přijímání Listiny dvěma podmínkami v článku 23 omezil možnost použití takto zpozitivizovaného práva na odpor. Vytváří tím paradoxní situaci, kdy se přirozené právo na odpor „rozděluje do dvou právních režimů dle toho, je-li vůči ústavnímu řádu vnitřní, nebo vnější.“⁹⁴ Zároveň ztížil odpověď na praktické otázky - proti komu a za jaké situace lze práva na odpor užít, respektive zda vůbec a případně za jakých konkrétních podmínek je právo postavit se na odpor dle platné úpravy realizovatelné.

Ústavodárce stanovil, že občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod za současného splnění podmínek, že „je znemožněna činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků“. Taková kumulace podmínek má za cíl omezit možné zneužití práva přiznaného článkem 23, což je dobře patrné též z doznané změny mezi návrhem SNR a schváleným zněním.⁹⁵

První omezující podmínkou je znemožnění činnosti ústavních orgánů, které lze vymezit jako „orgán zakotvený a dostatečně specifikovaný v Ústavě.“⁹⁶ S ohledem na výše zmíněnou povahu článku 23 jako „pojistky“ proti odstraňování demokratického řádu a hromadnému porušování základních práv a svobod je třeba pro účely výkladu omezit pojem ústavní orgány na vymezené v druhé až čtvrté hlavě Ústavy, tedy orgány moci zákonodárné (Parlament), výkonné (vláda, prezident) a soudní (Ústavní soud a obecné soudnictví). Opačný výklad by vedl k absurdnímu závěru, že při zachování činnosti například Nejvyššího kontrolního úřadu a České národní banky by nebyly splněny podmínky pro uplatnění práva postavit se na odpor v souladu s Listinou.⁹⁷

Nabízí se zároveň polemika, zda musí dojít k znemožnění činnosti všech výše vymezených ústavních orgánů, některých z nich, nebo dokonce pouze jednoho, pokud

---

⁹⁴ KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 530.

⁹⁵ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 83.

⁹⁶ *Ibid.*, str. 94.

⁹⁷ *Ibid.*, str. 92.

by takové znemožnění činnosti zásadním způsobem ohrozilo základní lidská práva a svobody. To by se, s ohledem na mocenskou převahu Poslanecké sněmovny nad vládou jakožto typického znaku českých poměrů,⁹⁸ nabízelo zejména v případě znemožnění činnosti dolní komory, případně celého Parlamentu, ve spojení se znemožněním činnosti soudů.⁹⁹ Jako konečné kritérium se zde nabízí parametr, zda jsou vyřazeny klíčové ústavní orgány.¹⁰⁰

Druhou kumulativní podmínkou pro legální výkon práva na odpor je znemožnění použití zákonných prostředků. Toto omezení jednoznačně potvrzuje, že Listinou vymezené právo postavit se na odpor má prostor až ve stavu ústavní nouze, kdy jsou ostatní legální prostředky, svázané s činností veřejných orgánů, které jejich uplatnění garantují, znemožněny.¹⁰¹

Ovšem ani takový výklad není přijímán všemi autory komentářů, když Markéta Grečová ve svém příspěvku k článku 23 Listiny píše: „Právo na odpor lze z důvodu jeho zakotvenosti v ústavním pořádku vnímat jako poslední zákonný prostředek obrany demokracie. Jeho použití je však vázáno na okamžik, kdy je použití zákonných prostředků znemožněno. To znamená, že článek 23 Listiny základních práv a svobod je jako legální prostředek obrany demokracie nepoužitelný. Neboť: Je-li možné použití zákonných prostředků, není možné použít článek 23. Není-li možné použití zákonných prostředků, nelze použít ani článek 23.“¹⁰² Zatímco s první větou lze plně souhlasit, následná interpretace je chybná, neboť s takovým výkladem by bylo znemožněno použití nejen článku 23, ale též mimořádných institutů založených na vyčerpání řádných prostředků.¹⁰³ Výklad Grečové, sdílený též Zoubkem,¹⁰⁴ navíc dle mého názoru

---

⁹⁸ WINTR, J. *Česká parlamentní kultura*. Praha: Auditorium, 2010, str. 400.

⁹⁹ Shodně KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 92.

¹⁰⁰ KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. rozšř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 360.

¹⁰¹ Filip upozorňuje, že tímto se právo na odpor liší od mimořádných stavů, ve kterých státní orgány fungují a „prostřednictvím nouzových mimořádných opatření normální stav obnovují nebo brání.“ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 355.

¹⁰² GREČOVÁ, M. Článek 23. In: KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 1160.

¹⁰³ Blíže k tomu KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 93.

¹⁰⁴ ZOUBEK V. Politická práva (čl. 17-23 Listiny). In: GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. str. 408.

částečně odporuje článku 22 Listiny,¹⁰⁵ protože úplným vyloučením použitelnosti článku 23 omezuje mimo jiné ochranu svobodné soutěže politických sil v demokratické společnosti.

Nejzávažnější spor mezi jednotlivými autory komentářů a jimi prezentovanými výklady článku 23 leží v otázce, proti komu lze použít právo přiznané tímto ustanovením. Spor vzniká spojením obou velmi restriktivních podmínek užití práva na odpor, přičemž jako nejproblematictější se jeví otázka, zda toto právo náleží proti „útoky ze shora“, tedy zevnitř a za pomoci ústavních orgánů, neboli zda lze při formálním dodržení ústavních procedur změnit systém v neliberální demokracii či jiný autoritářský režim, aniž by Listinou bylo přiznáno občanovi právo postavit se na odpor. Nabízí se v zásadě 3 různé varianty výkladu.

V „nulové variantě“ není článkem 23 přiznáno právo na odpor nikdy, a proto je další debata o tom, proti komu a v jaké situaci lze použít, v takovém výkladu zcela bezpředmětná. Jedním z možných obhájení této interpretace je právě výše naznačená interpretace Grečové označující článek 23 za nepoužitelný.¹⁰⁶ Navzdory značně omezujícím podmínkám užití, stanoveným již v textu článku 23, však takový závěr považují za vysoce kontroverzní, neboť jde dle mého názoru proti smyslu Listiny jako souboru garantovaných lidských práv a svobod.

Druhá nabízející se interpretace vychází zejména z gramatického výkladu článku 23 a striktně se drží omezení stanovených v textu samotného článku. Právo postavit se na odpor je tak přiznáno v situaci, kdy je útok na demokratický řád vnější ústavním orgánům (zejména útok cizí země), ne však za situace, kdy tak dochází jejich činností za dodržení ústavních procedur. Toto pojetí shrnuje Kysela: „Není-li činnost ústavních orgánů (přičemž nyní opomím další kumulativní podmínku) znemožněna, což by v případě vlády omezující řád lidských práv a základních svobod neplatilo, nejsou splněny podmínky práva na odpor. Platí to v zásadě i pro zneužití některého z krizových stavů vládou.“¹⁰⁷ Tím není řešena situace, kdy dojde k vychýlení v rámci jednotlivých složek veřejné moci, které nemusí mít povahu otevřeného útoku, ale například značného

---

¹⁰⁵ Článek 22 Listiny zní: „Zákonná úprava všech politických práv a svobod a její výklad a používání musí umožňovat a ochraňovat svobodnou soutěž politických sil v demokratické společnosti.“

¹⁰⁶ GREČOVÁ, M. Článek 23. In: KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšíř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 1160.

¹⁰⁷ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 92.

omezení Ústavního soudu případně spojeného s omezením soudů obecných. Tato interpretace reflektuje paradox Listiny, kdy proklamované přirozené právo je značně omezeno pozitivistickou úpravou, jak upozorňuje již Boguzsak: „Koncepce úpravy zmíněného práva je zde (v Listině – doplnil T. Č.) bližší pozitivistickému přístupu než v jiných ústavách, v nichž je zakotvena.“¹⁰⁸

Třetí výklad akcentuje přirozenoprávní rozměr celé Listiny a článek 23 interpretuje jako plnohodnotné vyjádření doktríny práva na odpor v českém ústavním pořádku. Tímto přirozenoprávním, oproti jiným výkladům značně extenzivním pojetím, vyniká zásadní odlišnost od ostatních práv politických garantovaných ústavodárcem pro standardní situace, kdy politická práva umožňují participaci při „správě věcí veřejných v řádně fungujícím demokratickém a právním státě.“¹⁰⁹ Podle takového výkladu je možné použít právo na odpor též v situacích, kdy je ohrožení způsobeno selháním nebo absolutní nečinností státní moci, kdy ústavní orgány nevykonávají své pravomoce fakticky, a proto občané nemohou účinně použít zákonné prostředky.¹¹⁰ Věra Jirásková k tomu poznamenává: „Okolnosti, za jakých se tak (ohrožení – doplnil T. Č.) děje, nejsou z ústavního hlediska relevantní.“¹¹¹

V takto přirozenoprávním výkladu plní právo na odpor funkci jakési univerzální ústavní pojistky, která mří proti komukoli, kdo by se pokoušel odstranit demokratický a právní stát.¹¹² Dle Pavlíčka náleží „proti vnější moci, která zemi okupuje, i proti domácí vládě, jež získá moc jakýmikoli prostředky (tedy i prostředky ústavními včetně referenda),“¹¹³ pokud ohrožuje chráněné hodnoty. Díky tomuto pojetí, které popírá striktnost zákonných omezení odvoláním se na posouzení faktického ohrožení, se otevírá široký prostor pro uplatnění práva na odpor, ale na druhou stranu zvyšuje arbitrárnost posouzení toho, zda existují podmínky pro výkon práva na odpor.

Taková konstrukce je vzhledem k textu článku 23 Listiny sporná, protože by přiznávala občanům (potažmo jednotlivci) v podstatě neomezené právo posuzovat

---

¹⁰⁸ BOGUSZAK, J. Vyústění antinomie jusnaturalismu a juspozitivismu, *Právník*, 1995, č. 6, s. 534.

¹⁰⁹ JIRÁSKOVÁ, V. Politická práva. In: PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2011, str. 609.

¹¹⁰ PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 217.

¹¹¹ JIRÁSKOVÁ, V. Politická práva. In: PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2011, str. 609.

¹¹² *Ibid.*, str. 609.

¹¹³ PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 217.

činnost ústavních orgánů způsobem mimo standardní volební proceduru, a to i v situacích, které neznamenají skutečné ohrožení demokratického řádu. To by bylo zvlášť nebezpečné v případech, kdy občané vůbec nemají za standardních ústavních okolností možnost přímo ovlivnit činnost daného orgánu, jinými slovy řečeno: takový výklad by mohl ohrozit například nezávislé rozhodování soudů a soudců¹¹⁴, neboť právě v jejich domnělé nečinnosti v otázkách spojených s jiným ústavním orgánem může být současně splněna podmínka znemožnění účinného použití zákonných prostředků. Došlo by tím k posílení možnosti excesů, kterým chtěl ústavodárce striktní úpravou maximálně zamezit.

3.5 Legitimní prostředky odporu

V úvahách o institutu práva na odpor tvoří legitimní prostředky odporu jeden ze základních problémů.¹¹⁵ Názor na legitimní prostředky prošel dlouhým historickým vývojem, který výrazně ovlivnilo učení monarchomachů, ospravedlňujících vraždu tyrana královského původu, a také hrůzy, jichž se dopustily některé režimy zejména ve 20. století. Od toho bychom formálně měli odlišovat legální prostředky výkonu práva na odpor stanovené pozitivním právem, jejich samostatné určení však recentní právní úprava neobsahuje a ani nepředpokládá konkretizaci zákonem.¹¹⁶

Absence úpravy způsobů realizace práva na odpor s sebou na rozdíl od úpravy rozhodné situace, jež má právo aktivovat, a restriktivních omezení chráněných práv nepřináší další omezení užití odporu. Nevzniká tak rozpor mezi jednotlivými autory komentářů.

Prostředky pro realizaci práva upraveného v článku 23 nejsou neomezené, ale je třeba je vykládat zejména v souladu s principem přiměřenosti.¹¹⁷ Ačkoliv výkon tohoto práva může nabývat různých forem, zahrnujících jak spíše pasivní projevy (typicky

---

¹¹⁴ Přitom status nezávislého soudce vymezuje západní společnost podstatně déle a více, než všelidové hlasování. Shodně ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 24.

¹¹⁵ Podle Kyselý spolu se situací, jež má právo na odpor aktivovat, a oprávněného rozhodovatele. KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 526.

¹¹⁶ GREČOVÁ, M. Článek 23. In: KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšíř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 1161.

¹¹⁷ PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 217.

neplacení daní a poplatků, odmítání součinnosti), tak aktivní projevy (demonstrace, blokády), kritické místo v možných prostředcích zaujímá především užití násilí¹¹⁸, kde by se nejvíce měl uplatnit princip přiměřenosti.

Použité prostředky nejsou neomezené, k čemuž píše Václav Pavlíček: „V použitých prostředcích má právo na odpor i své limity, podobně jako má své limity při derogaci práv stav ohrožení života národa uvažovaný v článku 4 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech. Některé limity jsou vyjádřeny i v mezinárodních smlouvách, vztahujících se např. k boji proti mezinárodnímu terorismu.“¹¹⁹ Stejný autor také v souvislosti s odporem proti Velkoněmecké říši realisticky uvádí „Intenzitu a formy obrany svými cíli a prostředky v zásadě určil útočník. I když patrně hodnota boje za svobodu legitimuje i překročení takto vymezených limitů obrany proti agresorovi. Ani v takových případech však není legitimní mučení a podobná praxe.“¹²⁰

Pro výklad prostředků výkonu práva na odpor lze užít analogii s nutnou obranou,¹²¹ která má exkulpační účinky, pokud není zcela zjevně nepřiměřená útoku. Musí se proto trvat na zásadě, že užití násilí jako prostředku bude úzce spjato s legitimními cíli odporu – tedy s těmi, kteří odstraňují řád lidských práv a svobod nebo brání obnově tohoto řádu. To musí být posuzováno v každém jednotlivém případě, protože se článkem 23 legalizuje, byť za krajních podmínek, možnost usmrcení jiného člověka.¹²² To je jeden z vážných argumentů proti extenzivnímu výkladu celého ustanovení.

3.6 Význam článku 23 Listiny

Mezi jednotlivými autory komentářů lze sledovat sdílenou skepsi k praktickému užití článku 23. Tato skepse vychází předně z toho, že na rozdíl od ostatních základních práv a svobod v Listině zde není adresátem demokratický právní stát v době, kdy dochází k výkonu práva na odpor, ale až v situaci, kdy došlo k jeho obnově, respektive

---

¹¹⁸ K tomu blíže podkapitola 5.9.

¹¹⁹ PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 218.

¹²⁰ PAVLÍČEK, V. Ke sporu o právnosti odporu proti nacistickému Německu. Citováno podle: KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 95.

¹²¹ Paragraf 29 zákona č. 40/2009, trestní zákoník.

¹²² Adamus, který dospívá ke shodnému názoru na možné prostředky, přiznává možnost usmrcení též při zásahu do podstatných náležitostí demokratického státu. Viz ADAMUS, V. *Demokratický právní stát a právo občanů postavit se na odpor*. *Správní právo*, 1993, č. 5, str. 257-270.

k jeho ubránění.¹²³ Druhou příčinou jsou ústavodárcem stanovené restriktivní podmínky užití. Obě příčiny se poté výrazně projevují v hodnocení významu daného článku, v nichž zároveň autoři poukazují na symbolický význam práva na odpor.

U autorů, kteří vykládají článek 23 jako (plnohodnotné) vyjádření přirozeného práva na odpor, plní článek 23 poslání krajního prostředku sloužícího k obraně lidských práv založených Listinou.¹²⁴ Podle Jiřího Boguszaka, ale též Vladimíra Adamuse¹²⁵, tvoří záruku nezměnitelnosti podstatných náležitostí demokratického právního státu, jež je však ztížena úpravou blízkou pozitivistickému přístupu.¹²⁶ Takové hodnocení tedy přijímají autoři s odlišným pohledem na šíři uplatnění tohoto institutu.

Tímto hodnocením zřetelně tendují k přiřazení institutu upraveného článkem 23 k nadpozitivnímu právu a též k podstatným náležitostem právního státu, které jsou s vazbou na článek 9 odstavce 2 Ústavy neměnitelné v rámci ústavního systému. To zmiňuje výslovně Jirásková, která z toho vyvozuje následující: „I proto právu na odpor (ústavodárce – doplnil T. Č.) nemohl rozumět a nerozumí jinak než jako prostředku ochrany daného uspořádání před jeho neoprávněnými změnami a zvraty, které by se dotkly jeho podstaty, tj. porušily „nezměnitelné“.“¹²⁷

K autorům vyjadřujícím skepsi k praktickému provedení se řadí Klíma, který článek 23 spojuje s právem na odpor a k tomu píše: „Celkový ústavní význam posuzovaného článku je třeba vidět spíše jako deklaratorní možnost¹²⁸ spontánní i organizované občanské akce v mimořádné situaci nefunkčnosti ústavní moci, směřující k obnovení (restituci) demokratického řádu lidských práv a základních svobod založeného touto Listinou.“¹²⁹

Obdobné a minimálně z hlediska argumentační konstrukce též zajímavé je vnímání článku 23 v komentáři Grečové, jež tento článek označuje jako zakotvení práva

---

¹²³ FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Dotisk 2. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 107

¹²⁴ PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 216-218.

¹²⁵ ADAMUS, V. Demokratický právní stát a právo občanů postavit se na odpor. *Správní právo*, 1993, č. 5, str. 267-270.

¹²⁶ Interpretace Boguszaka dle KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 99.

¹²⁷ JIRÁSKOVÁ, V. Politická práva. In: PAVLÍČEK V. a kol. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2011, str. 609.

¹²⁸ Spojení „deklaratorní možnost“ není správně zvolené. Viz KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 100-101.

¹²⁹ KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. rozšíř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 360.

na odpor v ústavním pořádku, které vnímá jako „projev nároku na sebeobranu demokraticky smýšlejícího národa a jeho svobodně zvolených orgánů.“¹³⁰ Takový nárok ovšem v jejím komentáři nevede k podpoře extenzivního výkladu, ale naopak ho vnímá jako „mravní apel na potenciální uzurpátory státní moci.“¹³¹ Celkový význam poté spatřuje především v „rovině politickodeklarativní“.¹³²

Grečovou předložené zhodnocení článku 23 není osamocené, když ho spolu s argumentací přejímá téměř doslovně Vladimír Zoubek: „Vzhledem k tomu, že ustanovení nepředvídá ani nepředpokládá konkretizační režim dalšími zákony, lze jeho význam spatřovat zejména v rovině deklarativní.“¹³³

Význam článku 23, který má být vyjádřením práva na odpor, spočívá dle Františka Šamalíka v tom, že tvoří součást ochrany ústavního pořádku a jeho nadpozitivních základů tvořících demokratický charakter ústavních institucí, čímž odkazuje k článku 9 odstavce 2 Ústavy a zejména k článku 1 Listiny. Důrazně upozorňuje na faktickou možnost zneužití práva na odpor, ale zároveň upozorňuje na potřebu silné občanské společnosti. K významu práva na odpor dodává: „Právo na odpor by mělo zpevnit a zosílit demokratické občanské ctnosti.“¹³⁴

Jan Filip, který svou pozornost tomuto tématu věnuje zejména skrze nazírání práva na odpor jako prostředku ochrany ve zvláštní situaci,¹³⁵ z článku 23 a contrario vyvozuje povinnost dodržovat právní předpisy za podmínky, že nejsou splněny podmínky článku 23 k odporu.¹³⁶ Zároveň velmi přesvědčivě upozorňuje na základní důvody spornosti recentní úpravy. K samotnému významu článku 23 dodává: „V pozitivním směru toto ustanovení může plnit roli preventivní a výchovnou. Může být i měřítkem legitimacy v případě násilných přeměn společenského řádu.“¹³⁷

---

¹³⁰ GREČOVÁ, M. Článek 23. In: KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšíř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 1160.

¹³¹ *Ibid.*, str. 1160.

¹³² *Ibid.*, str. 1161.

¹³³ ZOUBEK V. Politická práva (čl. 17-23 Listiny). In: GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. str. 408.

¹³⁴ ŠAMALÍK, F. Charakter ústavního pořádku a jeho ochrana. *Právník*, 1998. č. 1, str. 28.

¹³⁵ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 353-356.

¹³⁶ FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Dotisk 2. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 107.

¹³⁷ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 355.

V ne nepodobném duchu racionální skepse k recentní úpravě argumentuje ve své monografii Kysela, který lakonicky poznamenává: „Ústavodárce jako by chtěl zúročit naši historickou zkušenost, vykročil určitým směrem...a zarazil se.“¹³⁸ Článek 23 pojímá jako zakotvení práva na odpor, čímž se dle jeho názoru „Česká republika hlásí mezi státy, v nichž by suverenita lidu neměla být prázdnou floskulí.“ Možná výstižněji uzavírá svůj komentářový výklad k článku 23 Listiny: „Smyslem čl. 23 tak může být ono leibnizovské připomenutí: ve vztahu k držitelům veřejné moci: ‚Nejste tu sami a nejste tu navždy.‘; ve vztahu k občanům: ‚Jde o vás.‘“¹³⁹

3.7 Existuje ústavně konformní konzistentní výklad?

Výše popsaný průřez jednotlivými komentáři k článku 23 Listiny, které ze všeho nejvíce spojuje a charakterizuje značná skepse k pozitivněprávní úpravě či přímo její otevřená kritika, vzbuzuje poněkud nepříjemné otázky. Lze uvažovat, nakolik je jeho znění slučitelné s doktrínou práva na odpor a nakolik tato pozitivizace práva na odpor, jež je dle ústavodárce právem přirozeným, ob stojí, pokud má plnit funkci pojistky zachování demokratického řádu lidských práv a základních svobod. Jinými slovy řečeno, zda lze konstruovat ústavně konformní a zároveň vnitřně konzistentní výklad, který by věrohodně tyto pochyby vyvrátil a umožnil na článek 23 pohlížet jako na plnohodnotnou úpravu práva na odpor.

Takové úvahy nejsou pouhým akademickým argumentačním cvičením, neboť v případě, že recentní znění článku 23 v tomto testu neobstojí, je krajně sporné, zda vůbec lze vztahovat na jeho výklad v širší míře učení o právu na odpor, nebo zda se jedná o specifický institut.

První interpretace, jejíž jednotlivé varianty a části jsou popsány výše, je převážně založena co do rozsahu na doslovném výkladu článku 23, jehož přednost spočívá v tom, že zohledňuje omezující podmínky stanovené ústavodárcem ve znění Listiny. V komentářích tento přístup reprezentuje Boguszak¹⁴⁰, Filip¹⁴¹ a také Kysela¹⁴².

---

¹³⁸ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str.

¹³⁹ KYSELA, J. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. str. 535.

¹⁴⁰ BOGUSZAK, J. Vyústění antinomie juspozitivismu a jusnaturalismu. *Právnick*, 1995, č. 6, 525-537.

¹⁴¹ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 353-356.

Společným jmenovatelem jejich interpretací je to, že z důvodu restriktivní úpravy v článku 23 nepřiznávají toto právo pro situaci, kdy dochází k omezování řádu lidských práv a základních svobod skrze ústavní orgány postupem, který po formální stránce naplňuje procesní ustanovení ústavního pořádku. K tomu Filip „obrat znemožněny budí dojem, že článek 23 směřuje proti uzurpaci státní moci, nikoli proti tomu, co se označuje jako ‚převrat shora‘.“¹⁴³

Režim práva na odpor se v této interpretaci dělí do dvou režimů na pozitivním právem upravený, jenž nalezne uplatnění zejména při obraně proti cizí moci, pokud je současně autoritářská či totalitní,¹⁴⁴ a pozitivním právem neupravený, jenž přichází v úvahu při odvracení ostatních útoků směřujících proti základům demokratického řádu právního státu založeného na respektu k lidským právům, který nebude z hlediska článku 23 legálním, byť bude z hlediska hodnot liberální demokracie legitimním výkonem přirozeného práva na odpor.

Nutno dodat, že v případě útoku ze strany cizí moci by měly nastoupit též mechanismy upravené v článku 51 Charty OSN a článku 5 Washingtonské smlouvy, jež lze považovat v případě svého naplnění za účinnější, a tak článek 23 Listiny v tomto výkladu tvoří určitý vnitrostátní doplněk k individuální a kolektivní sebeobraně státu.

Klíčové zůstává, že v této interpretaci článek 23 nezaručuje právu na odpor univerzální povahu poslední systémové zákonné pojistky bez přesvědčivého zdůvodnění, proč toto právo, jež je ústavodárcem proklamováno jako přirozené, se má vztahovat pouze na některé vybrané případy a na ostatní případy, co do svého důsledku neméně zásadní, nikoliv. Dle mého názoru proto neobstojí jako adekvátní vyjádření přirozeného práva. Toho si je dobře vědom Kysela, který píše: „Podobně jako ve Francii či v SRN můžeme chápat právo na odpor jako nezadatelné takřkajíc an sich, je však obtížné si jej představit coby přirozené právo s omezeními, která v článku 23 najdeme.“¹⁴⁵ To mimo jiné znamená, že v této podobě nemůže být článek 23 vnímán jako součást suprapozitivních norem spojených s článkem 9 odstavce 2 Ústavy.

---

¹⁴² KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006.

¹⁴³ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 355.

¹⁴⁴ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 92.

¹⁴⁵ *Ibid.*, str. 85.

Na Kyselovu otázku „Jak daleko vůbec může ústavodárce zajít, aby přirozené právo restriktivní úpravou nezczizil?“¹⁴⁶ proto odpovídám, že při tomto výkladu zašel ústavodárce příliš daleko.¹⁴⁷

Druhá interpretace naopak staví na přirozenoprávním charakteru Listiny a článku 23 vykládá extenzivně. V komentářích tento přístup reprezentuje zejména Pavlíček¹⁴⁸ a Jirásková¹⁴⁹. V tomto výkladu tvoří právo na odpor pojistku pro stav ústavní nouze,¹⁵⁰ ať už pochází útok na demokratický řád lidských práv a základních svobod z vnějšku, nebo prostřednictvím ústavních orgánů a za formálního dodržení procesních ustanovení vztahujících se k ústavnímu pořádku.

Je ovšem více než sporné, zda lze uznat výklad, který jde jak přímo proti textu Listiny, tak proti úmyslu ústavodárce, který přidal do článku 23 výrazně restriktivní podmínky. Silně extenzivní výklad vycházející z přirozeného práva lze přijmout v situaci, kdy text normy připouští svým zněním odlišné výklady a zároveň takový výklad posiluje základní lidská práva a svobody, a to pouze tehdy, když existuje širší shoda na daném výkladu. S ohledem na povahu práva na odpor, které mimo jiné legalizuje, byť za krajních okolností, usmrcení člověka, takový extenzivní výklad může být ústavně nekonformní.

Na závěr této části dodávám, že dle mého názoru ústavodárce článkem 23 vytváří institut *sui generis*, když přiznává občanům přirozené právo postavit se na odpor pouze v určité úzce vymezené situaci. Při nejlepší víře tak představuje maximálně částečné vyjádření práva na odpor, jehož doktrínu lze jako příbuzný institut použít pro výklad článku 23, ovšem nemůže bez zásadních pochyb odůvodnit výklad proti textu samotnému. K čemuž dodávám slova Kysely: „Pro ČR tak nenajdeme žádné zvláštní zdůvodnění, proč právo na odpor mít, resp. proč jej mít v této podobě.“¹⁵¹

---

¹⁴⁶ Ibid., str. 85.

¹⁴⁷ Lze tím dát nepřímou pravdu Kühnovi, který vnímá právo na odpor jako právo, které má „eo ipso nadpozitivní povahu“, a jeho specifikaci pozitivním právem tak má za „z podstaty protismyslnou“. KÜHN, Z. *Aplikace práva ve složitých případech: k úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, str. 103, pozn. 153.

¹⁴⁸ PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 216-218.

¹⁴⁹ JIRÁSKOVÁ, V. Politická práva. In: PAVLÍČEK, V. a kol. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2011, str. 607-609.

¹⁵⁰ PAVLÍČEK, V. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podstatně rozš. vyd. Praha: Linde, 2002, str. 217 – 218.

¹⁵¹ KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 85.

Právě z důvodu absence konzistentní interpretace, která by dokázala recentní právní úpravu ústavně konformním způsobem vyložit tak, aby plnila účel poslední zákonné pojistky ochrany řádu založeného na úctě a ochranně základních lidských práv a svobod, je třeba podívat se na právo na odpor též jinou optikou, než jakou nám nabízí čistě (ústavně)právní pohled, neboť právo na odpor notně přesahuje současnou úpravu článku 23. Právo na odpor se tak, jako již v historii tolikrát, stává více výzvou politickou a etickou, než právní.

4. Právo na odpor v dynamickém světě

Na úvod druhé části práce chci zdůraznit, že právo na odpor dle mého názoru má být sporným bodem odlišných koncepcí a jednotlivých právních, státovědných a politických teorií, neboť mimo jiné narušuje monopol státu na násilí,¹⁵² promítá se do akceptace či odmítnutí klauzulí věčnosti, do otázky vztahu mezi ustavující a ustavenou mocí, a obnažuje citlivá místa v citlivých koncepcích spravedlnosti, lidských práv a základních svobod, legitimacy moci – stručně: celého ústavního systému.

Recentní úprava článku 23 Listiny ovšem potřebnou diskuzi na odborné úrovni do značné míry tlumí, neboť u většiny autorů komentářů, téměř výhradně ústavních právníků,¹⁵³ se různou měrou prolíná výklad pozitivní úpravy s výkladem doktríny práva na odpor (tj. přirozeného práva),¹⁵⁴ ale především se autoři značně vyčerpávají v upozorňování na problémovost více než sporné recentní právní úpravy.

Pokud má být doktrína práva na odpor prospěšná ve smyslu kladného přínosu pro liberálně demokratickou společnost, tak je třeba se přiklonit k názoru Tomáše Blažka, který v souvislosti s koncepcí obranyschopné demokracie píše: „Politická i

---

¹⁵² FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 355.

¹⁵³ Otázka, koho lze označit za ústavního právníka, jistě může být zajímavým předmětem učené dispute, ale pro účely této práce se omezím na konstatování, že tak jsou v této práci označeni autoři s právním vzděláním, kteří se v relevantních zdrojích – učebnice, komentáře, odborné časopisy – vyjadřují k otázkám věcně minimálně z části náležejícím do ústavního práva s ambicí postihnout právní rozměr dané problematiky. Analogicky použito u ostatních expertních/profesionálních označení. K (ne)označení ústavního právníka též KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 21 – 22.

¹⁵⁴ Tím rozhodně není zpochybněna přínosnost a nutnost užití doktríny (teorie), ale v situaci, kdy lze jen omezeně překlenout restriktivní úpravu článku 23 výkladem dle doktríny práva na odpor, působí neodlišování minimálně problematičtější.

právní teorie, chce-li aspirovat na realističnost, by měla věnovat zájem také tomu, jak se vypořádat s výjimečnými stavy ohrožujícími stabilitu společenského uspořádání.¹⁵⁵

Předmětem zkoumání se tak stává to, jaké místo může právo na odpor mít ne pouze v teorii, ale v realitě současné České republiky. Jinak řečeno: zda redefinice práva na odpor může mít nějaký pozitivní vliv na Českou republiku. S tím souvisí provokativně položená, ale pro právo na odpor v jakékoliv demokracii imanentní otázka – měli bychom se v liberální demokracii bát přiznat občanům širěji toto právo, nebo k němu naopak vzhlížet?

Právo na odpor, jak bylo uvedeno výše, tvoří jako krajní, výjimečná událost spojnicí práva a politiky, čímž vzniká široký prostor pro reflexi argumentů mířících jak na podporu, tak proti základům liberální demokracie – v její historické a především recentní podobě – jako vlády výrazně dominující západnímu světu, který zároveň spoludefinuje. Nejen kvůli tomu, ale též s ohledem na tradici kritického myšlení, je vhodné přihlídnout též k některým argumentům z krajů politického spektra, z hlediska politologie extrémistických¹⁵⁶, které nejsou vnitřně omezeny tím, jestli výsledky jejich úvah jakkoliv delegetimizují panující společenský řád v tom nejširším významu. V neposlední řadě bude pozornost upřena na ty části společnosti, které mohou ohrozit liberální demokracii a zejména lidská práva jednotlivce. Z tohoto pohledu platí, že každý je podezřelý.¹⁵⁷

4.1 Liberální demokracie pod tlakem?

Moderní právo na odpor má sloužit jako pojistka liberální demokracie spojující v sobě demokracii v původním, užším smyslu všelidové volby (též procedurální, formální demokracie) a ochranu lidských práv a svobod, jinými slovy ústavní liberalismus.¹⁵⁸

Při snaze o základní charakteristiku současné situace nelze opomenout, že Česká republika je unitární stát plně ukotvený v mezinárodních strukturách vytvořených

---

¹⁵⁵ BLAŽEK, T. Schmittovské kořeny konceptu obranyschopné demokracie? *Jurisprudence*, 2009, č. 7, str. 13.

¹⁵⁶ V obecné definici: „Velmi obecně řečeno je extremismus v politické teorii souborem názorů, idejí, požadavků nebo chování, které jsou ‚krajní‘ vůči aktuálnímu rozložení sil nebo převládajícímu názoru.“ BALÍK, S., KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012, str. 15.

¹⁵⁷ Tuto formulaci lze přiřadit téměř ke každému autorovi, který obhájí dělbu moci.

¹⁵⁸ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 20.

euroatlantickou civilizací, zejména je členem Evropské unie (EU), Severoatlantické aliance (NATO), Organizace pro hospodářskou spolupráci a obchod (OECD) a Rady Evropy (CE).¹⁵⁹ Zároveň je Česká republika „svrchovaný, jednotný a demokratický právní stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana“¹⁶⁰ s dvoukomorovým parlamentním systémem, kde státní moc pochází od lidu a kde na základě svobodné politické soutěže politických stran vycházejí politická rozhodnutí z vůle většiny vyjádřené svobodným hlasováním, avšak s ochranou menšin.¹⁶¹ Česká republika je založena na doktríně právního státu a modelu dělby moci.¹⁶²

Jenže Západ, jehož jsme součástí,¹⁶³ prochází dle mnohých politiků, analytiků a teoretiků vážnou krizí, která se neomezuje pouze na jednotlivé státy, ale dotýká se základů celého liberálně demokratického systému. Pohled na příčiny takto pojaté krize se z mnoha důvodů různí, a proto se ještě více liší přístupy k řešení. Celkově lze vysledovat několik základních přístupů, které se též u jednotlivých autorů prolínají.

První skupina autorů – národně-konzervativní¹⁶⁴ – považuje krizi za nevyhnutelný důsledek morálního úpadku Západu, čímž také navazují více či spíše méně vědomě na bohatou tradici chiliastiků, apokalyptiků i nihilistů. Pro zastavení úpadku Západu volají po návratu silné autority,¹⁶⁵ a proto sami sebe stylizují do role pravých nositelů odkazu určité šířeji přijímané autority.¹⁶⁶ Pouze silná, morálně

---

¹⁵⁹ Seznam mezinárodních organizací celosvětových a euroatlantických, kterými jsme členy, je dostupný na: *Členství České republiky v mezinárodních organizacích*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <https://www.mzv.cz/jnp/cz/zajimave_odkazy/mezinarodni_organizace.html>.

¹⁶⁰ Článek 1 odstavce 1 Ústavy.

¹⁶¹ Zakotveno zejména v článku 1 – 9 Ústavy. Blíže k principům FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 128-153.

¹⁶² KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 203-207.

¹⁶³ Vycházím z předpokladu, že civilizaci lze vymezit jako nejširší kulturní identitu. K samotnému označení Západ mám obdobné výhrady jako Samuel Phillips Huntington. HUNTINGTON, S. P. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka, 2001, str. 35-40.

¹⁶⁴ Z celé škály pojmů vybírám označení národně-konzervativní, protože akcentuje důraz na národní (v protikladu ke globálnímu) a spojuje typickou úctu k tradicím s hlásáním inverze pokroku. NISBET, R. A. *Politický konzervatismus: sen a realita*. 2. přeprac. vyd. (v nakl. LEDA 1. vyd.). Překlad Jiří Pilucha. Voznice: LEDA, 2011, str. 152.

¹⁶⁵ Dle kritického pohledu Władysława Józefa Stankiewicze to je jedinou spojující nitkou celé ideologie konzervatismu. STANKIEWICZ, W. J. *Hledání politické filosofie: ideologie na sklonku dvacátého století*. Překlad Tomáš Suchomel. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, str. 23-113.

¹⁶⁶ Výmluvně v tomto případě působí Tea Party, která se jak názvem, tak stylizací dovolává ve své podstatě nezpochybnitelné autority Otců zakladatelů. Viz „Skutečnými zakladateli Tea Party byli stateční vlastenci, kteří se odvážili zpochybnit status quo v roce 1773; my jsme pouze jejich příjemci (následovníci).“ V originále použité slovo „beneficiaries“ naznačuje, že se nejedná o jejich volbu, ale že

založená autorita¹⁶⁷ dle jejich názoru obnoví řád a svede bitvu s nepřítelem v rovině politické, ekonomické,¹⁶⁸ sociální či přímo vojenské, k čemuž ovšem bude třeba výrazné systémové změny. Právě z toho důvodu zůstává neurčitá hranice mezi autory, kteří hledají řešení (zásadně) v rámci evoluce současného systému,¹⁶⁹ a těmi, kteří je hledají vně – v určité formě státního převratu nebo revoluce.¹⁷⁰

Nepřítel se poté liší dle politických preferencí autorů, kteří často zdůrazňují náboženský aspekt¹⁷¹ a tradičně se řadí až už ke konzervativní či k extrémistické pravici, obojí s výrazným nacionálním prvkem.¹⁷² Na české politické scéně nemá tento myšlenkový proud otevřené politické zastoupení na parlamentní úrovni.¹⁷³

Konzervativně nacionálním autorům lze vytknout sklon k podpoře různých forem autoritářství, ale zároveň přesvědčivě ukazují na potřebu posílení, respektive obnovení autority národních států, které tvořily¹⁷⁴ a stále tvoří základ liberálních demokracií a funkci garanta lidských práv. Ideje a vliv těchto autorů v diskursu, což je pro tuto práci klíčové, legitimizují sociální a politické proudy, které liberální demokracii v současné podobě považují za příliš slabou k vyřešení vážných krizí. Jednou z kritizovaných částí liberální demokracie je právě důraz na lidská práva, čímž vytváří

---

ke svému jednání byli předurčeni generací Otců zakladatelů, tedy že oni mají morální povinnost dostat takového závazku. Podobná rétorika je plně v souladu s predestinační teorií široce zakořeněnou v americkém protestanství. *About us*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.teaparty.org/about-us/>>.

¹⁶⁷ Václav Bělohradský tyto autory spojuje s kléro-nacionalismem jako reakcí na identitární paniku vzniklou z „chaosů“ v soudobé západní společnosti. BĚLOHRADSKÝ, V. Identitární panika v postsekulární společnosti. In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, str. 96-107.

¹⁶⁸ Právě v ekonomických otázkách lze sledovat největší rozdíly mezi krajními národně orientovanými stranami a hnutími v Evropě (a potažmo v USA), kdy se liší názor na roli státu a přímý ekonomický protekcionismus.

¹⁶⁹ Typickým příkladem budou různá libertariánská hnutí, která svou ideologii šíří skrze think tanky a obdobné organizace jako je Cato Institute.

¹⁷⁰ Z hlediska konzervatismu půjde o revoluci ve dřívějším smyslu obnovy stavu. Ponechávám stranou, že mnozí konzervativci dnes sní o obnově stavu, který nikdy neexistoval.

¹⁷¹ V České republice není srovnatelné hnutí k americké Tea Party, ale například heslo předsedy strany NE Bruselu - Národní Demokracie Adama B. Bartoše „Bůh, vlast, rodina“ je všeříkající. *Adam B. Bartoš*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://abbartos.wordpress.com/>>.

¹⁷² Výrazná nacionální rétorika není záležitostí pouze okrajových stran, ale stále častěji také exprezidenta Klause. Například KLAUS, V. *Smutek či spíše strach z různých „detailů“*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.klaus.cz/clanky/3544>>.

¹⁷³ Toto tvrzení poměrně rázně korigují dvě výjimky. Předně část takové rétoriky a některá dílčí řešení má ve svém programu Hnutí Úsvit přímé demokracie, které otevřeně „žádá zásadní ústavní, politické a legislativní změny.“ Viz *Program hnutí*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>>. Druhou výjimkou je zastoupení Svobodných jedním zástupcem v Evropském parlamentu, u kterých lze i s ohledem na členství ve frakci Evropa svobody a přímé demokracie (EFDD) sledovat shodnou argumentaci.

¹⁷⁴ PEHE, J. *Krise, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, str. 11.

tlak na jejich novou formulaci, respektive na jejich omezení.¹⁷⁵ Z hlediska práva na odpor právě zde mohou ležet ideologické základy a vůdci sil, které povedou k aktivaci práva na odpor snahou o zrušení části základních lidských práv a svobod, ať už při „převratu shora“ nebo při násilném útoku na legální vládu.

Druhá skupina autorů vnímá tuto krizi Západu jako příležitost ke kritice a výrazné změně současné podoby Západu jako celku, ale zejména kapitalismu jako jeho hospodářského systému. Tito autoři, mezi které patří například americký filozof Noam Chomsky či slovinský filozof Slavoj Žižek, navazují na protestní a revoluční hnutí a tradičně jsou zařazováni do levé části politického spektra.¹⁷⁶ Na krizi demonstrují oprávněnost svých kritických tezí a myšlenek, že liberální demokracie bude překonána kvalitativně lepším systémem, jehož hlavním znakem bude větší spravedlnost v ekonomické, sociální¹⁷⁷ a ekologické oblasti¹⁷⁸. Tento systém má být spojen s novým rozložením globální moci, které oslabí vliv údajně pokryteckých Spojených států¹⁷⁹ a případně také posílí světoobčanský prvek. Na české politické scéně na parlamentní

---

¹⁷⁵ Nejrozsáhlejší kritiku a slib prosazování změny nabízí, byť z pozice odmítnutí přirozenoprávního pohledu na lidská práva, Svobodní. Viz programový bod IV Reforma právní filosofie sub. 3. Lidská práva „Základní lidská práva jsou právo na život, svobodu a majetek. Další lidská a občanská práva se z těchto tří základních občanských práv odvozují. Svobodní se proto ze zásady staví proti ideologii a praxi zaměňování, oslabování a zpochybňování uvedených tří základních občanských práv odvozenými právy sociálními, hospodářskými, menšinovými, genderovými, environmentálními atp. Základní individuální občanská práva nelze oslabovat, porušovat, potlačovat a nahrazovat právy kolektivními.“ Dostupné online na oficiálních webových stránkách: Politický program. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://web.svobodni.cz/program/politicky-program>>.

¹⁷⁶ Pro některé autory je to jediné možné obecnější označení, v českém levicovém intelektuálním prostředí vyniká svou výjimečnou nezařaditelností Petr Uhl.

¹⁷⁷ COHEN, G. A. *Iluze liberální spravedlnosti*. Editor Marek Hrubec. Praha: Filosofia, 2006, str. 141-178.

¹⁷⁸ „Druhým nebezpečím je ničení životního prostředí. Ženeme se k útesu a riskujeme, že zničíme možnost důstojné existence pro naše vnoučata. Vedou to ty nejbohatší, nejsilnější, nejvzdělanější státy celého světa, především severní Amerika a Anglie. Musíme chápat, že v morální aritmetice současného neoliberálního kapitalismu nemá osud našich vnoučat v podstatě žádnou hodnotu v porovnání s potřebou zajistit větší zisk zítra.“ *Demokracie v Evropě mizí, tvrdí Noam Chomsky*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/276515-demokracie-v-evrope-mizi-tvrdi-noam-chomsky/>>.

¹⁷⁹ CHOMSKÝ, N. *Moc a teror: přednášky a rozhovory uskutečněné po 11.9.* Překlad Martina Falvey. Praha: Mezera, 2007, str. 96-97. Podobný názor má z druhého okraje spektra Petr Hájek, který upozorňuje na dvojí metr v posuzování civilních obětí. HÁJEK, P. *Smrt ve středu*. Praha: Dokořán, 2009, str. 36n.

úrovni tyto postoje reprezentují části Komunistické strany Čech a Moravy¹⁸⁰, Strany Zelených¹⁸¹ a České strany sociálně demokratické.¹⁸²

Krajně levicoví kritici liberální demokracie a současného Západu poukazují na značnou faktickou nerovnost v sociální oblasti,¹⁸³ která panuje jak v západních státech, tak mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi, čímž značná část populace nemá přístup ke kvalitnímu vzdělání a uplatnění v současné společnosti.¹⁸⁴ Velmi často též mívá proti agresivní zahraniční politice, která dle jejich názoru slouží pouze globálním elitám, a vývozu západního modelu státu a společnosti.¹⁸⁵

Rozdíl oproti „systémové levici“, se kterou sdílí legitimní názor, že klíčová není samotná (formální) možnost volby, ale to, aby pluralitní společnost a daná sociální skupina jednotlivci „měla co nabídnout“¹⁸⁶, lze najít mimo jiné v tom, že východiska hledají mimo liberální demokracii, která dle této kritiky již dosáhla svého vrcholu – či přímo ztratila svou legitimitu.¹⁸⁷ Proto kladou zásadní důraz na posilování demokratizace právě jakožto základu nového, kvalitativně lepšího řádu.¹⁸⁸ Z hlediska práva na odpor představují možné ideologické základy sil, které povedou k aktivaci práva na odpor při možné revoluci a snaze o omezování převážně individuálních základních lidských práv v zájmu skutečné, nebo domnělé majority.¹⁸⁹

---

¹⁸⁰ Tradiční antiamerikanismus českých komunistů dnes KSČM prezentuje jako odpor proti NATO. Viz programový bod: „Požadavek na zrušení NATO jako dlouhodobý cíl a jako minimální cíl vystoupení ČR z jeho vojenských struktur.“ *Rozšíření volební program*. [pdf]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>>.

¹⁸¹ Zejména silně protimilitaristická část strany zastoupená například volebními lídry Jiřím Čáslavkou a Matějem Stropnickým.

¹⁸² Zde se jedná jak o „ekologické křídlo“ strany reprezentované například Jakubem Patočkou, šéfredaktorem Deníku Referendum, tak o sociálně kritické křídlo otevřeně čerpající z marxistického učení, které ideově reprezentuje zejména sociolog a europoslanec Jan Keller.

¹⁸³ Největší rozdíl oproti klasickému marxismu vymezuje Gerald Allan Cohen tak, že zatímco klasičtí marxisté se domnívali, že problém bude vyřešen produkcí nadbytku, současné krajní levicové proudy se zaměřují na otázku rovnosti v podmínkách nedostatku. COHEN, G. A. *Iluze liberální spravedlnosti*. Editor Marek Hrubec. Praha: Filosofie, 2006, str. 87.

¹⁸⁴ Myšlenku vzdělanostní společnosti zpochybňuje např. Keller, který píše o vzniku služební třídy. KELLER, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str. 13-52.

¹⁸⁵ BROWN, W. „We are all democrats now...“ In: AGAMBEN, G., MCCUAIG, W. *Democracy in what state?*. New York: Columbia University Press, 2011, str. 44-47.

¹⁸⁶ GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004, str. 9.

¹⁸⁷ HAUSER, M. *Kapitalismus jako zombie neboli Proč žijeme ve světě přízraků*. Praha: Rybka, 2012, str. 66.

¹⁸⁸ V tom se liší od postojů systémové levice, podle které má demokratizace spojená s feminizací vyvážit pozice demokracie a kapitálu (kapitalismu) v liberální demokracii. Např. PEHE, J. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010, str. 37-39 a 213-221.

¹⁸⁹ Akce typu „We are the 99 %“ můžou být pro někoho sympatické, ovšem přes veškerou snahu si autor práce nedovede představit, že by taková majorita sdílela stejné zájmy jindy než v oblíbeném městě.

Třetí skupinou autorů reflektujících krizi liberální demokracie a Západu jako takového, tvoří autoři, které lze souhrnně označit jako systémové, neboť ve svých analýzách a úvahách navazují na tradiční liberálně demokratické autory, ale především jejich cílem je objasnění příčin včetně nalezení možných řešení v rámci zachování stávajícího systému. V politickém zařazení tito autoři nenáležejí ke krajním směrům a často inklinují ke konsenzuálním středovým politickým silám.

Tito autoři upozorňují na jednotlivé excesy a především dalekosáhlé změny, kterými prochází současná společnost, včetně kritické reflexe chování politických, ekonomických či kulturních elit i občanů, ale též celý světový systém.¹⁹⁰ Z hlediska práva na odpor jejich díla a jednotlivé teze přispívají k legitimizaci liberálních demokracií, a tedy také odporu proti jejich odstraňování. Nezastupitelné místo v celé doktríně ovšem zaujímají v činnostech neformalizovaných – ve výkladu základních hodnot, na kterých z hlediska práva na odpor musí být alespoň základní shoda,¹⁹¹ a zejména působením v občanské společnosti, která je „průpravou k občanství, a proto hraje klíčovou úlohu v přežití otevřené občanské sféry.“¹⁹²

Účel tohoto schematického členění spočívá v tom, že pomáhá uchopit přínos autorů stojících v částečné či úplné opozici k liberální demokracii. Ten bývá někdy přehlížen ze dvou zásadních důvodů. Za prvé se staví proti základům liberální demokracie a do určité míry legitimizuje konkurenční systémy uspořádání zahrnující celou škálu neliberálních demokracií a autoritativních režimů. Za druhé přináší nepříjemné otázky, které poukazují jak na rozpor mezi proklamovanými hodnotami a praxí v liberálních demokraciích,¹⁹³ tak na různě závažná systémová ohrožení, jež v současné praxi dle názorů různě rozsáhlé části občanů nejsou úspěšně řešena, ať už se jedná o reálné problémy, nebo více o následek různých předsudků¹⁹⁴ a „blbě nálady.“¹⁹⁵

---

¹⁹⁰ Zakaria, sám z Indie, upozorňuje na prostý důvod částečného přesunu moci do Asie – nízká startovní pozice a velká populace. Přičemž populace Číny a Indie pětinašobně převyšuje populaci Evropské unie. ZAKARIA, F. *Postamerický svět*. Překlad Stanislav Tumís. Praha: Academia, 2010, str. 27.

¹⁹¹ Z hlediska kritické evropské tradice se jedná spíše o výklad toho, co není jejich součástí.

¹⁹² GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004, str. 69.

¹⁹³ Žižek současný stav kritizuje jako „kapitalismus s asijskými hodnotami,“ který pronikl do Evropy mimo jiné ze Singapuru jako ideál spořádané výkonnosti společnosti pod vládou silné ruky. ŽIŽEK, S. *First as tragedy, then as farce*. London: Verso, 2009, str. 131n.

¹⁹⁴ V celé práci je předsudek užit dle definice: „Předsudek je odmítavý až nepřátelský postoj vůči člověku, který patří do určité skupiny, jen proto, že do této skupiny patří, a má se tudíž za to, že má nežádoucí vlastnosti připisované této skupině.“ KOSEK, J. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. Praha: Dokořán, 2011, str. 39.

Pro životaschopnost liberální demokracie je klíčové, aby názory z okrajů měly svůj prostor ve veřejném diskursu. Pokud nebude prostor pro vyjádření se, dojde k exkluzi¹⁹⁶ – jak sociálně, tak politicky – okrajových skupin a klesne pravděpodobnost ztotožnění se s většinovou společností a s liberální demokracií. Druhým důvodem je určitá „ideologická slepota“ autorů hlavního proudu, zatímco autoři z okrajů mohou vymezit z různých důvodů přehlížený problém.¹⁹⁷

Dalším důvodem je skutečnost, že se ubírá extrémistům prostor pro získání podpory pro svou politiku, pokud se problémy nevytěsňují z debaty hlavního proudu. S tím souvisí poslední argument, a to že zejména u společností nezpracovaných témat mohou krajní směry vést širší akce vedoucí k zásadní změně či přímo revoluci, tedy k situacím aktivujícím právo na odpor.

Řešení vymezených problémů by však mělo být zásadně hledáno v rámci liberální demokracie kombinující nedotknutelnost a účinnou ochranu základních individuálních práv s většinovou volbou. V sázce je totiž příliš mnoho – svoboda jednotlivce i celé společnosti a též demokracie jako „poslední velká naděje“.¹⁹⁸

4.2 *Rétorika krizí*

Při snaze o stručný nástin současného stavu liberálních demokracií je třeba se vypořádat s kritikou, že liberální demokracie se nachází ve všeobecné krizi. Slovo krize je v dnešní době jedno z těch nejčastěji používaných a svým způsobem opanuje diskurs v téměř všech oblastech lidské činnosti. Krize v sobě vždy skrývá nějaké ohrožení, a tím působí na základní lidské pudy, čímž dále přitahuje pozornost, lhostejno zda se jedná o politiku, ekonomiku nebo třeba sport. Krize s sebou dle mnohých přináší naději,

---

¹⁹⁵ Proti té se (minimálně 17 let) vymezuje Klaus. V poslední době např. KLAUS, V. *Novoroční zamyšlení*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.klaus.cz/clanky/3499>>. V podobném duchu též Bělohradský: PERKNEROVÁ, K. *Filozof Václav Bělohradský: Smiřme se s tím, že Češi pořád temně mručí*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.denik.cz/z_domova/filozof-vaclav-belohradsky-smirme-se-s-tim-ze-cesi-porad-temne-mruci-20140118.html>.

¹⁹⁶ Exkluze v praxi dle Giddense znamená „zablokování přístupu k příležitostem, které jsou běžné pro členy většinové společnosti.“ GIDDENS, A. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004, str. 108.

¹⁹⁷ Zatímco autoři z levého okraje jako první upozorňovali na problémy spojené s ekonomickým neoliberalismem, autoři z pravého okraje na potíže multikulturalismu. Dle názoru autora této práce lze podotknout, že se obě ideologie ve své krajní podobě nemohou opřít o demokratickou legitimitu.

¹⁹⁸ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 240.

ale dnes se stále častěji používá pro stav mizérie.¹⁹⁹ I když právě značnou generalizací údajně ztratil pojem krize - řečeno slovy Ulrich Becka - „teoretické a politické ostří“²⁰⁰, tak v politické rovině má samotné slovo krize svou speciální roli hned ze tří důvodů.

Za prvé – politici se, jak upozorňuje Ralf Dahrendorf, „často a rádi honosí, že sdělují ‚nepohodlné pravdy,‘“²⁰¹ mezi kterými krize vynikají jako výrazný argumentační nástroj, což jim pomáhá vytvářet dělení my – oni, respektive přítel – nepřítel,²⁰² a stavět se rétoricky na stranu svých voličů, kteří mají být oběťmi dané krize. Varování před rozličnými krizemi spolu s návody na jejich řešení díky tomu patří do standardní výbavy většiny politických stran a hnutí, z nichž některé právě na sdělování těchto „nepohodlných pravd“ mají postaven prakticky celý politický program²⁰³ bez ohledu na to, zda se jedná o krizi reálnou či domnělou. Jedná se o metodu, která se svým způsobem osvědčila, ale která při svém nadužívání podkopává jakoukoliv konstruktivní činnost politiků, z nichž někteří proti dané rétorice vystupují.²⁰⁴

Nelze opomenout ani důležitost toho, že v současné politice, ve které permanentně probíhá volební boj umocněný situací, kdy nejsou dosahovány výrazné většiny stabilních koalic,²⁰⁵ se stává každá krize vítaným prostředkem pro upevnění vlastní pozice v politické komunikaci. Z hlediska metod sociotechnických činností se jedná jak o přesvědčování, tak manipulaci; dělící linii tvoří parametr subjektivní pravdivosti komuniké z pohledu komunikátora (politika, politického subjektu) a

---

¹⁹⁹ SOKOL, J. Jaká vlastně krize? In: PEHE, J. *Krize, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, str. 22-23.

²⁰⁰ BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 310.

²⁰¹ DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století.* Praha: Paseka, 2007, str. 11.

²⁰² Schmittovo dělení přítel – nepřítel je dle něj obsahem politična a znamená „označení nejzazšího stupně intenzity spojení nebo oddělení, asociace nebo disociace, toto rozlišení může teoreticky i prakticky obstát, aniž by se musela současně uplatnit všechna ona morální, estetická, ekonomická nebo jiná rozlišení.“ Pro tuto práci je důležité zejména následující vymezení: „politický nepřítel je prostě někdo jiný, je to cizinec, a k jeho podstatě stačí říci, že je ve zvlášť intenzivním smyslu existenciálně někým jiným a cizím, takže v extrémním případě jsou s ním možné konflikty.“ SCHMITT, C. *Pojem politična: text z r. 1932 s předmlouvou a se třemi korolárii.* Překlad Otakar Vochoč. Praha: Oikoymenh, 2007, str. 27.

²⁰³ Ze současných politických uskupení typicky politické hnutí Úsvit přímé demokracie. Viz *Program hnutí.* [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>. Na evropské úrovni například Janusz Korwin-Mikke a jeho Kongres Nowej Prawicy.

²⁰⁴ KLAUS, V. *Občan a obrana jeho státu,* Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, str. 19.

²⁰⁵ RADUNSKI, P. Vedení volebního boje jako politická komunikace. In: *Politické strany v demokracii: dokumenty a komentáře.* Praha: Nadace Konrada Adenauera, 1997, str. 30.

komunikační záměr – tj. zda se jedná o snahu přesvědčit argumentem, nebo o snahu ovlivnit postoj komunikanta (elektorátu) určitou kamufláží.²⁰⁶

Za druhé – krize jako celospolečenský fenomén jsou v politice často zmiňovány spolu s ekonomickými krizemi. Za posledních dvacet let se na světové úrovni jedná mimo jiné o tzv. asijskou krizi v roce 1997, ruskou finanční krizi kulminující v roce 1998, brazilskou měnovou krizi v témže roce, dot-com bublinu ústící v pád burz v roce 2001, argentinskou krizi zakončenou státním bankrotem v roce 2002 a zejména o americkou hypoteční krizi započatou v roce 2007, která přerostla do světové finanční krize v roce následujícím a dluhové krize v Řecku a dalších státech EU. Novým prvkem není promítnutí těchto hospodářských potíží do politiky, ale způsob, jakým jsou reflektovány v politické komunikaci,²⁰⁷ který ukazuje na vliv neoliberálního ekonomismu, respektive ekonomizující subpolitiky.²⁰⁸ Obojí negativně zužuje prostor pro politiku²⁰⁹ a posiluje představu, že neoliberalismus je jedinou či absolutně dominující²¹⁰ ideologií v současných liberálních demokraciích.

Za třetí – rétorika krizí je svým způsobem předvídatelnou protiváhou optimismu, jenž nastal po pádu berlínské zdi a konci studené války. Výrazným mezinárodním symbolem tohoto optimismu je Fukuyamova kniha *Konec dějin a poslední člověk*,²¹¹ v níž vysvětluje pád komunistických režimů v rámci historického vítězství celosvětové liberální revoluce.²¹² To bylo dle názoru Francise Fukuyamy do značné míry podmíněno absencí legitimní autority – „jakmile autoritářská vláda selhala v některé oblasti politiky, neexistoval již žádný vyšší princip, na který by se mohla odvolávat.“²¹³

Fukuyama ve svém díle otevřeně navazuje na Hegela v myšlence dějinně nutného vývoje světového ducha k určitému stavu, kterým v jeho pojetí má být liberální

---

²⁰⁶ CZAJOWSKI, A. Volič na politickém trhu. In: JABŁOŃSKI, A. *Politický marketing: úvod do teorie a praxe*. Překlad Lubomír Kopeček. Brno: Barrister, 2006, str. 74-75.

²⁰⁷ PEHE, J. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010, str. 157.

²⁰⁸ BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 301-311.

²⁰⁹ Když Michael Hauser píše o vzniklé iluzi politické plurality, píše otevřeně o odstranění toho, co se standardně označuje jako demokratické strany, a nahrazení formou „nepolitiky“, z jeho pohledu opravdové politiky. Zvolení poslanci ze stran, které by měly být nahrazeny stranou kvalitativně odlišnou, do Rady České televize proběhlo až po napsání jeho textu. HAUSER, M. *Kapitalismus jako zombie neboli Proč žijeme ve světě přízraků*. V Praze: Rybka, 2012, str. 70-72.

²¹⁰ ŠKABRAHA, M. Neoliberalismus jako loutka. In: PEHE, J. *Krize, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, str. 143-154.

²¹¹ FUKUYAMA, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka, 2002, 379 s.

²¹² *Ibid.*, str. 56-68.

²¹³ *Ibid.*, str. 56-57.

demokracie, jež splňuje Hegelovu premisu, že „světové dějiny znázorňují postupný vývoj principu, jehož obsahem je vědomí svobody.“²¹⁴ Tento vývoj rozhodně není lineární a bezproblémový, ale přináší celou řadu složitých výzev.²¹⁵

Japonský filozof Fukuyama zdaleka není jediný, kdo vychází z Hegelova pojetí dějin, a tak oproti tomuto dějinnému optimismu stojí pesimistická antiteze vycházející buď z konzervativně-nacionálního hegelianství, nebo z rozličných marxistických učení taktéž čerpajících z Hegela.²¹⁶ Opozici tvoří také určitý „realismus“ nepracující s žádným konceptem dějinné nutnosti, reflektující jednotlivé obtíže, kterým čelí liberálně demokratické pojetí společnosti. Příkladem za všechny budiž Robert Dahl, který otevřeně konstatuje, že s ohledem na vzestupy a pády demokracie „nelze počítat s dějinnými silami, jejichž výskyt by sám o sobě zaručoval, že demokracie pokročí vpřed – nebo že alespoň přežije.“²¹⁷

Považuji za vhodné podotknout, že posledně jmenovaný přístup jako jediný ponechává veškerou tíhu odpovědnosti za vývoj na soudobé společnosti. Stručně ho vystihuje často zmiňovaný citát z prvního inauguračního projevu R. Reagana jako guvernéra státu Kalifornie, kde řekl: „Svoboda je křehká věc a nikdy není vzdálena více než jednu generaci od svého zániku.“²¹⁸

Při základní deskripci probíhajících změn nelze opomenout kritickou teorii rizikové společnosti Becka. Ten reflektuje ve svých úvahách jistou ambivalentnost vývoje společnosti a vědeckého pokroku, který dospěl do situace, kdy je „produkce bohatství systematicky doprovázena produkcí rizik“,²¹⁹ jež jsou „historickým produktem, odrazem lidských aktivit a opomenutí, výrazem vysoce rozvinutých

²¹⁴ HEGEL, G. W. F. *Filosoфіe dějin*. Překlad Milan Váňa. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2004, str. 43.

²¹⁵ Srovnání ibid., str. 42-58 a FUKUYAMA, F. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka, 2002, str. 273-308.

²¹⁶ Stejně kořeny obou těchto širokých filozofických směrů zmiňuje například Karl Popper. POPPER, K. R. *Otevřená společnost a její nepřítel*. 2. revid. vyd. Praha: Oikoymenh, 2011, str. 23. Z Hegela čerpá taktéž ekonomický neoliberalismus, který dle mého názoru tvoří v duchu hegelianství antitezi nových marxistických učení, a tedy sdílí způsob uvažování a jazyk, zatímco Příbáň ho označuje za poslední fázi marxismu. „Ekonomický neoliberalismus byl paradoxně poslední fází marxismu, který se naivně domníval, že všechny sociální problémy jsou nakonec problémy ekonomické, a proto vyžadují exkluzivní ekonomické řešení.“ PŘIBÁŇ, J. O bezmoci kritické teorie a expertního vědomí v globální společnosti In: PEHE, J. *Kříze, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, str. 44.

²¹⁷ DAHL, R. A. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, str. 28.

²¹⁸ V anglickém originále „Freedom is a fragile thing and is never more than one generation away from extinction.“ Projev „First Inaugural Address“ z 5. ledna 1967 je dostupný online: REAGAN, Ronald. *First Inaugural Address*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://governors.library.ca.gov/addresses/33-Reagan01.html>>.

²¹⁹ BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 25.

výrobních sil.²²⁰ Rizika v současné společnosti vznikají ne z krize, tj. obecně z neúspěchu a selhání, ale naopak z rozvoje a pokroku v nejširším slova smyslu. Rizika však jsou dle Becka nejen nerovnoměrně sdílena, ale také často přímo ignorována či otevřeně popírána, což v konečném důsledku vede k „objektivnímu společnému sdílení situace globálního ohrožení“,²²¹ ale také k tlaku na posun politiky i do dříve nepolitických oblastí života – např. jídelníčku.²²²

Současná rétorika krizí představuje pro liberální demokracii komplikaci z toho důvodu, že relativizuje význam různě rozsáhlých a závažných problémů na jedné straně, čímž omezuje prostor pro jejich objasnění a prioritní řešení, a zároveň spoluvytváří dojem, že liberální demokracie kvůli neustálým krizím jsou na hraně kolapsu či dějinného překonání;²²³ jinak řečeno: že jsou již systémově nedostatečné a nefunkční, čímž se dále legitimizují systémy a formy vlády odlišné od liberální demokracie a neslučitelné s ní. Pokud společnost, respektive její elity²²⁴ významně ovlivňující diskurs, přistoupí na rétoriku krizí, může nastat situace, kdy buď bude společnost v permanentní obraně liberální demokracie odmítat konstruktivní kritiku jednotlivých problémů, nebo nastoupí cestu ke změně systému směrem k neliberálním demokraciím či jiným formám vlády.²²⁵

Pro využitelnost práva na odpor v liberální demokracii plní rozpoznání stavu, kdy dochází k ohrožení nebo k odstraňování lidských práv, zcela nezastupitelnou roli. Pokud přijmeme výše nastíněnou rétoriku zásadní všeobecné systémové (permanentní) krize, tak nejen že se podstatně sníží možnost rozpoznání ohrožujícího stavu, ale vyvstane otázka, zda v takto „deficitním“ systému lze vůbec uvažovat o užití a samotné legitimitě doktríny práva na odpor. V hysterii rétoriky krizí by naopak právo na odpor mohlo být snadno zneužito a použito k omezení lidských práv.

---

²²⁰ BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 301.

²²¹ *Ibid.*, str. 60.

²²² KELLER, J. *Politika s ručením omezeným: proměny moci na prahu 21. století*. Praha: Evropský literární klub, 2001, str. 65.

²²³ K tomu například maďarský prezident Viktor Orbán. Český neautorizovaný přepis jeho projevu dostupný online: *Slavný Orbánův projev k Maďarům poprvé česky*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://echo24.cz/a/w4S8Q/slavny-orbanuv-projev-k-madarum-poprve-cesky>>.

²²⁴ Elita v mocenském smyslu, případně též vyšší třída. Autoru této práce je blízký kritický názor Zakarii: „My dnes od lidí ve vysokém postavení očekáváme pramálo, a oni nás proto také jen málokdy zklamou.“ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 223.

²²⁵ V delším časovém horizontu obě možnosti vedou k obdobnému konci, a to selhání liberální demokracie a její nahrazení významně odlišným systémem.

Navzdory mnoha zásadním výtkám k současnému stavu považují za nutné odmítnout nivelizační rétoriku krizí, jakožto neúčinnou²²⁶ a zavádějící,²²⁷ a více se zaměřit na změny, kterými prochází Západ, a spolu s nimi též na problémy, kterým v různé míře čelí soudobé liberální demokracie a zejména ta česká. Za podstatné pro téma této práce považují tedy okolnost, že dalekosáhlé změny se promítají do postavení politiky v současné společnosti, protože s sebou přináší odlišnou, sociálně podmíněnou politickou a kulturní dynamiku.

4.3 Globalizace, glocalizace a renesance lokality

Liberální demokracie a Západ jako celek na počátku 21. století nečelí největším problémům, tedy situacím, jež mají potenciál vést ke stavu opravňujícímu užití práva na odpor, z důvodu, že by zásadním způsobem selhávaly ve vnitřní politice či ekonomice, ale naopak kvůli tomu, že v mnohých věcech uspěly historicky naprosto výjimečným způsobem. Z toho vychází například Dahrendorf hlásící se ke slovům dřívějšího britského ministerského předsedy H. Macmillana, jenž v roce 1957 ve svém projevu mimo jiné řekl „bud' me čestní: většině lidí u nás se ještě nikdy nedařilo tak dobře.“²²⁸ Dodává k tomu mnohá velká „ale“, jimž bude pozornost věnována později.

Obdobné stanovisko zastává také Beck, který tvrdí, že „nikoli selhání politiky, ale její úspěch vedl k tomu, že stát ztratil moc intervence a politika své dosavadní místo.“²²⁹ Díky sociální politice a úspěchu „státu blahobytu“ přestalo být v západních státech směrodatné klasické třídní dělení, ale místo toho nastupuje individualizace. Ta s sebou rozhodně nepřináší pouze pozitivní aspekty, ale zároveň spolu s ní „společnost ztrácí své kolektivní sebevědomí a tím svou politickou schopnost jednání.“²³⁰ Individualizace dle Jana Kellera působí „jako cílený tlak na rozpad statusových skupin

---

²²⁶ Souhlasím s Janem Sokolem, který upozorňuje: „Ale hlasatelé ‚všeobecné krize‘ by si měli dávat ztraceně pozor, aby sami nakonec nepomáhali udělat z krize katastrofu.“ SOKOL, J. *Jaká vlastně krize?* In: PEHE, J. *Krize, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, str. 27.

²²⁷ Jan Červenka upozorňuje, že vnímání – které jinak považuje za vcelku věcné – sociálněekonomických otázek v průzkumech může být podstatně ovlivněno též volbou škály odpovědí. ČERVENKA, J. *Jsme ze zvyku sociálněekonomickými pesimisty?* In: *Jaká je naše společnost?: otázky, které si často klademe.* Editor Hana Maříková. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str. 48-64.

²²⁸ DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století.* Praha: Paseka, 2007, str. 11, respektive 13.

²²⁹ BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně.* Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 312.

²³⁰ BECK, U. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi.* Překlad Marek Pavka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, str. 16.

středních vrstev.²³¹ Na jednu stranu mizí nebezpečí ze strany organizovaných (krajně levicových) dělnických hnutí, ale zároveň je spolu s tím podkopána pozice tradiční občanské společnosti všude tam, kde není dostatečný pocit sounáležitosti.

Proces individualizace se překrývá s postupující globalizací. Obojí s sebou na počátku přineslo velká očekávání směrem k rozšíření demokracie spolu s ekonomickými, kulturními a sociálními vazbami do celého světa. Zároveň to přináší nejistotu spojenou s novými silami jak v rámci státu, tak přesunu mocenských sil v mezinárodní politice²³² a dramatickému růstu vlivu globálních korporací, které kritičtější autoři rovnou označují za fašistické a totalitní²³³ a které svou mobilitou vytváří tlak na přizpůsobení se národních států jejich požadavkům.²³⁴

Slábnoucí sociální vazby umožňují větší sociální mobilitu, ale tato volnost prohlubuje relativizaci percepce společnosti a světa nejen v tom, co je, ale také v náhledu na historii. Bauman tento stav pregnantně popisuje „není jistoty v tom, co se stane zítra, ale není také důvěra v to, co se vykonalo včera, a v dnešní následky včerejších činů.“²³⁵ Odpovědí na tuto nejistotu je zesílené tázání se po příslušnosti, tedy po něčem konkrétním, s čím se může individualizovaný a třídně nepodmíněný²³⁶ člověk ztotožnit. Přirozenou odpověď dříve představovala příslušnost „pokrevní“ (kmenová či národní, nepřesně etnická) nebo příslušnost k místu projevují se různými formami patriotismu. Touha po příslušnosti se dnes promítá do zesíleného lokálního patriotismu projevujícího se jak ve spotřebitelském chování, tak v politických preferencích. Tento podvojný jev doprovázející vznik „globální vesnice“, kde se spojuje a střetává prvek místní a globální, se označuje jako glocalizace.²³⁷

---

²³¹ KELLER, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str. 158.

²³² Jde zejména o oslabení pozice „velkého liberálního hegemonu“, jehož úlohu plnila Velká Británie a později Spojené státy. ZAKARIA, F. *Postamerický svět*. Překlad Stanislav Tumis. Praha: Academia, 2010, str. 46.

²³³ CHOMSKY, N., BARSAMIAN, D. *Tajnosti, lži a demokracie: interview s Davidem Barsamianem*. Překlad Daria Dvořáková. Olomouc: Votobia, 1999, str. 10.

²³⁴ KELLER, J. *Politika s ručením omezeným: proměny moci na prahu 21. století*. Praha: Evropský literární klub, 2001, str. 72-78.

²³⁵ BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. 2. vyd. Překlad Miloslav Petrušek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, str. 58-59.

²³⁶ Třídní konflikt je v základní rovině sociálním konfliktem realistickým, tedy ekonomicky a právně řešitelným. V případě absence může být nahrazen sociálním konfliktem nerealistickým (destruktivním). K dělení PŘIBÁŇ, J. *Sociologie práva: systémově teoretický přístup k modernímu právu*. Praha: Slon, 1996, str. 170-171.

²³⁷ DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka, 2007, str. 35.

Glokalizace, která s sebou přináší zatím relativně málo popsané důsledky, vychází z předpokladu, že k akceptaci či neakceptaci vždy dochází na lokální úrovni, kde se protínají tendence ke stejnosti (homogenitě) či různorodosti (heterogenitě).²³⁸ Za pozitivní stránku glokalizace lze jistě považovat zesílení zájmu o věci veřejné v širším smyslu, respektive politiku v užším smyslu. Na první pohled optimistické heslo „globálně myslet, lokálně jednat“²³⁹ může v tomto případě pro ilustraci znamenat, že se úspěšní občané se zkušenostmi v zahraničí inspirují funkčními řešeními a začnou je prosazovat v obecní, regionální a později v celostátní politice.²⁴⁰

Odvrácenou stranou glokalizace je prostor pro různé politické populisty a demagogy, kteří využívají touhu jedinců po příslušnosti tím, že poskytují pocit, respektive iluzi příslušnosti k historicky dávno zaniklým, nikdy neexistujícím či velmi sporně ohraničeným regionům, a to s převážně negativními důsledky pro základní sociální soudržnost v dotčených státních spopolitostech.²⁴¹ Pozice spojujícího motivu náleží snaze o co největší homogenitu příslušníků takto vymezeného území bez ohledu na to, že těmto územím může být homogenita maximálně cizí.²⁴² Bauman jde ve svých úvahách ještě o stupeň dál, když hovoří o „renesanci lokality“. Ta se však zásadně liší od dřívějších způsobů, kdy se z obavy před známým i neznámým nebezpečím stavěly zdi proti vnějšímu nepříteli, zatímco dnes jsou, ve zřejmém kontrastu ke všem optimistickým teoriím, zdi stavěny pro izolaci uvnitř města a na ochranu proti „nežádoucím spoluobčanům“.²⁴³

---

²³⁸ ROBERTSON, R. Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In: FEATHERSTONE, M., LASH, S., ROBERTSON, R. *Global modernities*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 1995, str. 25–44.

²³⁹ DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka, 2007, str. 35.

²⁴⁰ V tomto směru nejsou dostupná relevantní sociologická data pro Českou republiku, i když by bylo zajímavé srovnání z působení po sametové revoluci navrátilivších se emigrantů a pozdější generace. Autor této práce si váží toho, že poznal osobně několik pozitivních příkladů.

²⁴¹ DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka, 2007, str. 35-37.

²⁴² Jako typický příklad lze vnímat snahu o samostatnost Benátska, u které iniciátoři nijak nezakrývají ekonomické důvody. Nijak nepochybňují odkaz k tradici Benátské republiky, která po staletí zahrnovala značnou část pobřeží Jadranského moře (z něhož většina dnes k Itálii nenáleží), ovšem považují za sporné, že separatistickými tendencemi dotčená oblast odpovídá dnešnímu administrativnímu uspořádání, ne historickým hranicím. Je navíc symbolické, že by zrovna v severní Itálii, která po tisíce let tvořila čilé místo střetu a setkávání kultur, měla případným odtržením vzniknout ekonomicky silná a sociálně homogenní entita vymezující se proti proimigrantské politice.

²⁴³ BAUMAN, Z. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Překlad Jana Fraňková. Praha: Mladá fronta, 1999, str. 58-61.

Globalizace – včetně glocalizace tvořící jednu z jejích forem – vede ke stavu, že ve světě, jenž svým způsobem přišel o univerzálnost a univerzální hodnoty,²⁴⁴ nejenže individualizovaný jedinec nemá pod kontrolou okolní dění, ale také se bez sjednocujícího hodnotového rámce snižuje jeho schopnost tomuto světu porozumět. To spolu s dalšími faktory vede k rostoucímu odcizení v oblasti politiky,²⁴⁵ což má zásadní dopad na vnímání politiky a jejího místa ve společnosti.

V širším pojetí glocalizace může znamenat aktuální výzvu k hájení lidských práv pomocí konkrétních pravidel a institucí na jejich ochranu, tedy liberální demokracie, jako specifického západního „lokálního“ výdobytku proti rozličným globálním silám a vlivům,²⁴⁶ a to též za situace, kdy západní společnosti nebudou striktně trvat na koncepci mezinárodní univerzality lidských práv.²⁴⁷

4.4 Demokratické, nedůvěra v politiku a antipolitika

Demokratická politika²⁴⁸ tvoří spolu s občanskou společností a funkčním právním řádem nezbytný předpoklad, aby systém liberální demokracie mohl být zachován. Jenže politika v současné době čelí obrovskému tlaku na své určitém způsobem výsadní místo.

Pojem demokratizace je všeobecný pojem, který označuje procesy probíhající s různou intenzitou v politice, ekonomice, kultuře či jako celospolečenské, ve kterých dochází díky technickému a informačnímu pokroku k přesunu rozhodovacích pravomocí a vlivu „směrem dolů“, následkem čehož dochází k oslabení dosavadních hierarchií, otevírání uzavřených systémů a převaze kvantitativní, tedy většiny.²⁴⁹

---

²⁴⁴ Vedle pluralismu to je částečně spojeno se situací, kdy oslabené střední vrstvy již nejsou nositeli „univerzálních hodnot pro celou planetu.“ KELLER, J. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995, str. 100.

²⁴⁵ *Ibid.*, str. 145.

²⁴⁶ PŘIBÁŇ, J. O bezmoci kritické teorie a expertního vědomí v globální společnosti In: PEHE, J. *Krise, nebo konec kapitalismu?*. Praha: Prostor, 2012, str. 43-46.

²⁴⁷ KYSELA J. Je to, co lid chce, dobré, protože to chce lid? In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, str. 128-135.

²⁴⁸ Politika je obecně „činnost, jejímž prostřednictvím lidé tvoří, udržují a mění obecná pravidla, kterými řídí ve svém životě“. Demokratická politika je spjata s principem většinového rozhodování. HEYWOOD, A. *Politologie*. 3. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, str. 5521.

²⁴⁹ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 17-20.

Nejviditelnějším projevem je rozšiřování počtu demokracií, ovšem často neliberálních. Podle metodiky vlivné americké nevládní organizace Freedom House bylo v roce 2013 na světě 195 států, z nichž 122 bylo volebními demokraciemi, tedy 63 % oproti 41 % v letech 1989-1990,²⁵⁰ ale jen 88 států bylo svobodných, tedy 45 % oproti 37 % v roce 1989, 59 částečně svobodných a 48 nesvobodných.²⁵¹

Demokratizace s sebou přináší vedle pozitivních aspektů, jako je rozšíření dostupnosti vzdělání a kultury, posílení politické rovnosti a sociální mobility,²⁵² také mnohé výzvy, protože ve svém důsledku demokratizace vede spolu s nárůstem hodnotového pluralismu až k anomii a trvalému pocitu ohrožení.²⁵³ To je velmi klíčové, neboť tak se následkem postupující demokratizace v různé míře zpochybňují sociální a politické základy²⁵⁴ liberálně demokratické společnosti, která musí hledat nové legitimní odpovědi na tradiční otázky po suverénovi, demokracii, svobodě a základních hodnotách.²⁵⁵

Nabízí se polemika mezi pesimismem a optimismem, přičemž jako základ poslouží výrok spojený s kritikou ne-politické rétoriky „nic není dnes modernější než boj proti političnu.“²⁵⁶ Autorem výroku by mohl být z českých autorů například filozof Václav Bělohradský, který ve svém eseji *Nemakačenkové a antipolitika* reflektuje volební kampaň politického hnutí ANO. Jako nejrozšířenější verzi antipolitiky v globálním světě označuje populismus, tedy ideologii nabízející řešení problémů obnovením jednoty světa pomocí „přesvědčení, že stačí převzít už hotový ‚jeden svět‘ z

---

²⁵⁰ Dostupné online na oficiálních webových stránkách. *Freedom in the World – Electoral Democracies*. [pdf]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/Electoral%20Democracy%20Numbers%2C%20FIW%201989-2014.pdf>>.

²⁵¹ Dostupné online na oficiálních webových stránkách. *Freedom in the World Country Ratings*. [pdf]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/Country%20Status%20%26%20Ratings%20Overview%2C%201973-2014.pdf>>.

²⁵² KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 184.

²⁵³ DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka, 2007, str. 42.

²⁵⁴ Klíčovým momentem je posun politického rozhodování a formování politické vůle mimo parlamenty. BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 316-317.

²⁵⁵ Jedná se o hodnotovou stránku legitimacy moci, která „představuje obecně akceptovaný rámec hodnot, ve kterém se legitimní moc má a může pohybovat.“ HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 60.

²⁵⁶ SCHMITT, C. *Politická theologie: čtyři kapitoly k učení o suverenitě*. Překlad Jan Kranát, Otakar Vochoč. Praha: Oikoyomenh, 2012, str. 51. Politično není to samé, co politika, přesto boj proti obojímu je veden z obdobných pozic s jednotící snahou vytlačit svébytnost politična/politiky a spolu s tím ukončit spory a nutnost volby.

rukou odborníků, manažerů nebo úspěšných lidí vůbec.“²⁵⁷ Autorem výroku by stejně tak mohl být Jiří Příbáš, který v reflexi voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2013 píše o stavu politické neurčitosti, ve kterém „do popředí vystupují všeobecná a bezobsažná hesla, kterým je společné snad jen to, že s nimi nelze nesouhlasit, i když nevíme, co se jimi myslí.“²⁵⁸ Společným motivem je přitom zoufalost z politiky a vševypovídající předvolební heslo „Nejsme jako politici. Makáme!“.

Oslabení pozice politiky v liberální demokracii a reflexe této změny rozhodně není nějakým zvláštním českým fenoménem, ale v celém západním světě diskutovaným problémem.²⁵⁹ Autorem by tak mohl být Beck píšící o stírání prostoru mezi politikou a nepolitikou z důvodu technicko-ekonomického vývoje. O demokratizaci tak otevřeně píše jako o procesu zbavujícím politiku moci, čímž politika přichází o své výsadní postavení v čele hierarchické rozhodovací moci. To může vést až k situaci, kdy kvůli úspěchu v ochraně práv svých občanů „instituce politického systému ztrácejí na významnosti a jsou zbavovány svého opodstatnění“.²⁶⁰ Z pravé části politického spektra hovoří o „politice nepolitiky“ jako důsledku deziluze a nedůvěry Giovanni Sartori.²⁶¹

Pod výrokem by dnes mohla být jména desítek významných a uznávaných politiků, analytiků a teoretiků názorově kdekoliv v prostoru od sociálně kritické levice až po konzervativní pravici. Autorem výroku ale zůstává jeden z nejpřesvědčivějších kritiků liberálního řádu Carl Schmitt. S ohledem na kolaps pokusu o liberální demokracii ve Výmarském Německu a vznik nacistické totality lze přistoupit na argumentaci pesimisty, že liberální demokracie směřují minimálně k vážnému oslabení na vnitrostátní i mezinárodní úrovni, nebo k postupnému nahrazení autoritářskými systémy či dokonce ke katastrofě v podobě totalit. Na věc se lze podívat i opačně, protože liberální demokracie nakonec zvítězily, a také díky tomu jsou v určitém smyslu

---

²⁵⁷ Esej ze září 2013 je dostupný online. Václav Bělohradský: *Nemakačenkové a antipolitika*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.novinky.cz/kultura/salon/312809-vaclav-belohradsky-nemakacenkove-a-antipolitika.html>>.

²⁵⁸ Esej z října 2013 je dostupný online. Jiří Příbáš: *Vstanou noví vůdcové?* [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.novinky.cz/kultura/salon/317134-jiri-priban-vstanou-novi-vudcove.html>>.

²⁵⁹ Zakaria upozorňuje, že „Politický systém však nikdy nebyl tak málo funkční jako dnes.“ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 28.

²⁶⁰ BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 315.

²⁶¹ SARTORI, G. *Srovnávací ústavní inženýrství: Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, str. 151.

posilněny. Samozřejmě pouze za předpokladu, že odmítneme argumentaci N. Chomského, že nacisté a s nimi též fašistická moc byli vítězi druhé světové války.²⁶²

Obdobně jako Dahrendorf považují oba krajní přístupy za projev přesvědčení, že dějiny nutně spějí na základě vývoje světového ducha či obdobného principu bez ohledu na ztráty ke konkrétnímu cíli.²⁶³ Považují proto za přiměřenější využít kritického proliberálního přístupu k demokratizaci, která způsobuje oslabení politiky. Fareed Zakaria v této souvislosti upozorňuje, že „ve většině zemí Západu klesá respekt k politice a politikům na historicky nejnižší úroveň.“²⁶⁴

V případě selhání politiky²⁶⁵ v liberálních demokraciích se otevírá cesta pro režimy neliberálně demokratické, autoritářské a v krajním případě až totalitní. Z tohoto důvodu lze selhání politiky, vedle zahraniční agrese, vnímat jako nejvýznamnější případ, kdy přichází ke slovu právo na odpor jako legitimní prostředek.

Považují za důležité upozornit, že k tomu nepostačí liberální demokracie vystavěná v polovině 20. století, ale liberální demokracie reflektující vývoj společnosti a situaci na počátku 21. století. Nepůsobí proto přehnaně výzva tvrdící, že „demokratická společnost potřebuje nové obranné štíty a nová pravidla, navržená pro moderní dobu a její problémy.“²⁶⁶ Aktualizovaná doktrína práva na odpor může spadat do obou těchto kategorií.

5. Spor o lid

Probíhající rozsáhlé procesy v západním světě spojované pojmy demokratizace, pluralismus, individualizace, atomizace, globalizace, krize moderny, antimoderna nebo postmoderna²⁶⁷ vedou k proměně společnosti, kterou není jednoduché popsat už z toho důvodu, že se jedná v nemalé míře o párové a prolínající se jevy. Například kulturní

---

²⁶² CHOMSKÝ, N. *Tajnosti, lži a demokracie: interview s Davidem Barsamianem*. Překlad Daria Dvořáková. Olomouc: Votobia, 1999, str. 82-85.

²⁶³ DAHRENDORF, R. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka, 2007, str. 30.

²⁶⁴ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 28.

²⁶⁵ Kysela vidí v souvislosti s možným „rozčarováním občanů z politiky“ dvě největší nebezpečí pro konsolidovanou a vyváženou liberální demokracii. Jedním nebezpečím je apatie široké veřejnosti, druhým volání po silném muži. KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 278-279.

²⁶⁶ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v Nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 29.

²⁶⁷ BAUMAN, Z. *Úvahy o postmoderní době*. 2. vyd. Překlad Miloslav Petrušek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, str. 7-23.

pluralismus v praxi umožňuje koexistenci různých skupin na základě reciprocity, ale jindy vede k uzavírání a radikalizaci většinové společnosti a menšinových komunit.²⁶⁸

Nové pojmy svým významem stále předčí ty již „tradiční“, široce rozšířené, pomocí kterých lze společnost vymežit a s kterými se též jedinci ve větší míře identifikují, nebo proti kterým se vymezují.²⁶⁹ S ohledem na demokracii jako „vládu lidu, lidem a pro lid“²⁷⁰ se nelze vyhnout načrtnutí rozlišení tetrády obyvatelstvo – lid – národ – občané a jejich různých významů jako zdroje a opodstatnění konfliktů.

5.1 Obyvatelstvo

Pojem obyvatelstvo zahrnuje nejširší a nejproměnlivější skupinu subjektů spojených na základě územního principu. Na rozdíl od klasické triády (lid/národ/občané) se jedná o primárně statistickou kategorii. Příslušnost každého člověka k obyvatelstvu státu vzniká čistě fakticky tím, že se „trvale nachází“²⁷¹ na jeho území, a tedy není spojena s další kvalifikací (občanství, povolení), ale ani s dalšími právy (typicky politickými). Kvůli faktické povaze může být příslušnost v rozporu s právním řádem (soudní zákaz, nelegální imigrace) a zároveň ke změně příslušnosti může dojít opět pouze fakticky (přestěhováním, deportací).

Obyvatelstvo se liší od empirického-aktuálního lidu tím, že zahrnuje všechny osoby zdržující se trvale na daném území, tedy též cizince a apatridy. Nemusí to být pouze občané jako plnoprávný lid (národ), ale právě obyvatelstvo, které svou mimoprávní činností provede změnu vlády případně režimu – např. kvůli vymožení si občanství či dodržování lidských práv.²⁷² S ohledem na rostoucí mobilitu a množství

---

²⁶⁸ G. Bateson to označuje jako schizmogenezí. Viz BAUMAN, Z. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, str. 47-48.

²⁶⁹ Typickým příkladem je mnohoznačný pojem demokracie. K různým významům např. KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 271-280.

²⁷⁰ S oblibou zmiňovaná formulace A. Lincolna vystihuje tři ze základních ústavních principů demokratické vlády. FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 136-137.

²⁷¹ HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 94.

²⁷² Extrémním případem je Katar, kde má státní občanství pouze okolo 12 % obyvatel a dodržování lidských práv je velmi vzdáleno západnímu standardu. Blíže zpráva Human Rights Watch. *World report 2013. Qatar*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.hrw.org/world-report/2013/country-chapters/qatar>>.

přistěhovalců se nemusí v příštích letech jednat jen o teorii.²⁷³ Pojem obyvatelstvo²⁷⁴ se dostává do popředí při zvýšeném důrazu na občanská práva místo lidských a přísném systému udělování státního občanství – obojí dnes tvoří předmět vážných úvah.

5.2 Lid od fikce po přítomnost

Bohatým historickým vývojem prošel pojem lid. Ten v různých údobích sloužil jako označení pro politický národ, tj. ty s podílem na politice nebo výkonu moci, nebo pro proměnlivě určenou nepriviléžovanou vrstvu obyvatel, jejíž vymezení bylo založeno jako negativní ke kritériu opravňujícího k podílu na moci, a nakonec pro celek,²⁷⁵ který znamená určitý soubor lidí spojených etnicky, jazykově, kulturně nebo historicky, přičemž v posledním významu je opět neostře oddělený od pojmu národ. Všechny tři významy s sebou nese slovo lid dodnes.

5.2.1 Lid společenské smlouvy

Hypotetický lid společenské smlouvy²⁷⁶ vytváří stav politické společnosti – stát²⁷⁷ – a podrobuje se určitým pravidlům, čímž originárně vzniká společenský řád nahrazující přirozený stav. Hypotetický lid tvorbou společenské smlouvy vystupuje v prvotní shodě,²⁷⁸ je to ze své podstaty velmi abstraktní a fiktivní entita projevující se jednotně, a právě v tom spočívá přednost celého, jinak bytostně rozporného, konceptu. Ať už se jedná o nahrazení přirozeného stavu jako „války každého proti každému“²⁷⁹ nebo o zabránění chaosu, kdy je každý soudcem ve vlastní věci,²⁸⁰ je výsledkem řád s normativním systémem, ve kterém je lid jako celek podřízen institucím a autoritě

---

²⁷³ Problém s obyvateli bez státního občanství má v Evropské unii zejména Lotyšsko, situaci umocňuje skutečnost, že jde o příslušníky ruské menšiny. Ale nemusí se jednat jen o negativní působení, lze si bez větších obtíží představit zapojení např. občanů Slovenska do protestů v Praze.

²⁷⁴ Ke zneužití výkladu obyvatelstva jako těch, co se nachází na daném území, došlo při hlasování o připojení Autonomní republiky Krym k Ruské federaci a plebiscitů v okupovaných oblastech Ukrajiny.

²⁷⁵ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 97-98.

²⁷⁶ Teorii společenské smlouvy tvořila a rozvíjí celá řada významných autorů, z nichž mnozí mají dodnes takový status, že neznalost základů jejich díla vylučuje z vážně míněných polemik a usvědčuje z nevzdělanosti. Zejména „klasičtí“ autoři Hobbes, Locke, Rousseau a Kant však vedle inspirace a podnětů nabízí celou řadu nesouladných interpretací, což zvláště vyniká v kombinaci s určitým obrozením teorie společenské smlouvy v díle J. Rawlse. Různé teorie společenské smlouvy ovlivňují též postavení práva na odpor, jak už bylo naznačeno v historii doktríny uvedené v kapitole 2.

²⁷⁷ LOCKE, J. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Překlad Josef Král. Praha: Svoboda, 1992, str. 106-107.

²⁷⁸ Proto I. Kant a další uvažují o „původní smlouvě“.

²⁷⁹ HOBBS, T. *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha: Oikoymenh, 2009, str. 89.

²⁸⁰ LOCKE, J. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Překlad Josef Král. Praha: Svoboda, 1992, str. 79.

veřejné moci, která svou legitimitu opírá o racionalitu společenské smlouvy. Právě v ní má původ mytický souhlas každého jednotlivce s příslušností ke společenství a k jeho základním pravidlům. Společenská smlouva je tak součástí demokratické symboliky.²⁸¹

5.2.2 Lid zakládající

Oproti hypotetickému lidu společenské smlouvy se zakládající lid skládá z jednoznačně určených osob v konkrétním čase a místě, kdy dochází ke vzniku samostatného státu. Přesto, nebo snad právě proto, zůstává jeho úloha sporná. Zatímco pojetí hypotetického lidu se vyvíjelo od různě historizujících snah snad nejvíce patrných u Locka, které zrovna nevynikaly svou přesvědčivostí, až po otevřené přiznání, že jde o užitečnou fikci,²⁸² tak zakládající lid bez pochyb byl, a tedy víme, jakým způsobem ve skutečnosti projevil svou vůli. Moderní státy nevznikly při opuštění přirozeného stavu, ale jako završení určité emancipační snahy národa či jinak vymezeného společenství.

Se zakládajícím lidem je spjata myšlenka podřízení se všem jednotlivců, ovšem právě příklad Československa, kde musela vznikající stát proti vlastním občanům opakovaně konsolidovat armáda,²⁸³ ilustruje, že konsenzus v zakládajícím lidu nemusí být ani zdaleka všeobecný a příslušnost rozsáhlých menšin může být vynucena.²⁸⁴

Specifické postavení zakládajícího lidu spočívá v tom, že se jako první podřizuje konkrétní podobě státního a politického zřízení daného ústavou. Podřízení může mít rozličnou podobu dle způsobu přijetí ústavy, o kterém může rozhodovat lid ve všeobecném hlasování, pomocí zástupců nebo reprezentantů k tomu účelu povolanych (tj. ústavodárné shromáždění), nebo pomocí shromáždění, které k tomu účelu nebylo zvoleno,²⁸⁵ případně kombinací těchto postupů, které jsou založené na souhlasu různých kvalifikovaných většin. Lid zakládající (státotvorný) je pouze v tomto případě totožný s lidem ústavodárným.

---

²⁸¹ PŘIBÁŇ, J. *Disidenti práva: o revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: Sociologické nakl., 2001, str. 2.

²⁸² KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 88-89.

²⁸³ PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. 1. úplné vyd. Praha: Leges, 2011, str. 66-67.

²⁸⁴ V případě meziválečného uspořádání ovšem s tragickými následky. ARENDT, H. *Původ totalitarismu*. Překlad Jana Fraňková. Praha: Oikoymenth, 1996, 382-386.

²⁸⁵ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 103-104.

5.2.3 Lid ústavodárný

Přijetí ústavy je projevem ustavující moci (pouvoir constituent) lidu – faktické a mimoprávní moci, neodvozené od jiné a nepodléhající žádné vyšší moci,²⁸⁶ kterou se lid projevuje „jako suverén a výlučný zdroj státní a ústavodárné moci.“²⁸⁷ Lze odlišovat původní ustavující moc a moc ústavu změnit, ale vyvstává otázka, jestli s ohledem na mimoprávní základ této moci a faktickou schopnost lidu suspendovat ústavu²⁸⁸ se nejedná – schmittovsky řečeno – jen o akademickou snahu vytěsnit a v diskuzích rozmělnit lid jako suveréna.²⁸⁹

Lid se přijetím ústavy štěpí a diferencuje. Nadále „zůstává subjektem ustavující moci, který může odstranit ústavu i stát, pokud přestal vyhovovat jeho potřebám (klasické pojetí Locka)“,²⁹⁰ ale zároveň do té doby (revoluce)²⁹¹ zavazuje příslušníky aktuálního lidu a též následující generace k poslušnosti ústavě. Až s přijetím ústavy vzniká moderní stát,²⁹² jehož samotná existence a smysl jsou v demokracii vázány na lid, z čehož plyne nutnost legitimizace moci pomocí voleb a legitimizačního řetězce.²⁹³

5.2.4 Lid věčný a spor o suverenitu

Vázanost lidu ústavním řádem zesiluje v České republice prohlášení některých norem, zásad a institutů za nezměnitelné, čímž získává materiální jádro ústavy (normativního ohnisko) absolutně rigidní podobu. Takovou klauzuli věčnosti²⁹⁴ obsahuje článek 9 odstavce 2 Ústavy stanovící: „změna podstatných náležitostí

²⁸⁶ KLOKOČKA, V. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*. 1995, č. 2, str. 118.

²⁸⁷ HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 134.

²⁸⁸ SCHMITT, C. *Politická theologie: čtyři kapitoly k učení o suverenitě*. Překlad Jan Kranát, Otakar Vochoč. Praha: Oikoymenth, 2012, str. 10.

²⁸⁹ Ibid., str. 20. Schmitt své dílo tvořil v otevřené polemice ke Kelsenově normativismu a dalším liberálním autorům, k jejichž teoriím byl více než skeptický, což přecházelo až v opovržení. Dějiny 20. století ukázaly, že mnohé z jeho námitek měly silný racionální základ.

²⁹⁰ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 104.

²⁹¹ Shodně Klokočka upozorňuje na úzký vztah suverenity a revoluce. KLOKOČKA, V. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*. 1995, č. 2, str. 123-125.

²⁹² KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 50.

²⁹³ GERLOCH, A. Legitimita státní moci a její suverenita. In: GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK V. *Ústavní systém České republiky*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 90-95. Obdobně KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 104.

²⁹⁴ Vzor se nachází v článku 79 odstavce 3 Základního zákona SRN. FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 84.

demokratického právního státu je nepřípustná.“ Lid ústavodárný získal klauzulí věčnosti podobu lidu věčného.²⁹⁵

„Nezměnitelnost“ znamená zapovězenost zrušení či změny, aniž by takový zásah nevedl ke změně řádu jako takového, neboť tato ustanovení jdou změnit nebo porušit pouze při nerespektování dosavadního ústavního řádu.²⁹⁶ Ústavodárce vymezil otázky, které vyloučil z předmětu nejen politického boje, ale též společenské diskuze, a tak je vyjmul z dosahu empirického lidu.²⁹⁷

Role ochránce ústavnosti náleží Ústavnímu soudu²⁹⁸, který jako orgán moci ustavené provádí přezkum zákonů. S přispěním tzv. kauzy Melčák, náleží Ústavního soudu sp. zn. Pl. ÚS 27/09 ze dne 10. září 2009 (318/2009 Sb.), lze konstatovat, že Ústavní soud dokládá svou pravomoc zrušit též ústavní zákon²⁹⁹ pro rozpor s materiálním ohniskem ústavního pořádku. Rozhodnutí Ústavního soudu vyvolalo vášnivou diskuzi, ale samotná pravomoc vyplývá z povahy obecně zavazující klauzule věčnosti. Ústavní soud zrušil rozhodnutí lidu reprezentovaného ve prospěch lidu věčného, protože daná klauzule věčnosti má vyšší právní sílu.³⁰⁰ V čem tedy spočívá prostor pro suverenitu aktuálního lidu?

Jako pojem státovědný, politický a ústavněprávní se suverenita spolu s časem měnila co do subjektu, objektu a koneckonců rozličných definic. Vymezit lze suverenitu panovníka, parlamentu, lidu, státu, ústavy nebo lidských práv. Suverenitu můžeme také opatřit módní předponou post-, odlišovat mezinárodní a vnitrostátní členění, nebo se jí snažit spojit s legitimitou jako odlišení od holé moci.³⁰¹

---

²⁹⁵ Tomáš Sobek používá významově shodný pojem „první lid“, čímž přehlíží možnost, že výslovnou klauzulí věčnosti lze zakotvit při novelizaci ústavy. SOBEK, T. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, str. 410n.

²⁹⁶ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 232.

²⁹⁷ Ibid., str. 218.

²⁹⁸ Článek 83 a 87 Ústavy.

²⁹⁹ Jak shrnuje předmětný náleží Kühn, tak aby mohl být ústavní zákon prohlášen za protiústavní, musí být porušena alespoň jedna ze tří podmínek: (I) podmínka procedurální (přijetí řádným legislativním procesem), (II) podmínka kompetence (zmocnění) dle článku 9 odstavce 1 Ústavy anebo dle jiného výslovného ústavního zmocnění (článek 2 odstavce 2, článek 10a odstavce 2, článek 11, článek 100 odstavce 3 Ústavy), a konečně (III) podmínku materiální, stanovenou v článku 9 odstavce 2 Ústavy. KÜHN, Z. Nad nálezem Ústavního soudu ve věci protiústavního „ústavního“ zákona č. 195/2009 Sb. *Právní rozhledy*, 2010, čís. 1, str. 25.

³⁰⁰ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 234.

³⁰¹ Podrobně k vývoji a definici suverenity KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 138-197. K vývoji teorií suverenity státu PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. I. díl. Obecná státověda. Praha: Leges, 2014, str. 67-103.

Odkaz na suverenitu lidu se v právním řádu přetváří do podoby legitimizace státní moci a vlády, jak různými slovy ukazují Aleš Gerloch³⁰², Jan Filip³⁰³, Pavel Holländer³⁰⁴ a mnozí další. Jak však upozorňuje Vladimír Klokočka, jedná se o suverenitu v politickém smyslu jako nejvyšší rozhodovací a nařizovací moci, která však zůstává omezena mj. rozsahem zmocnění a hodnotami tvořící daný ústavní a právní stát.³⁰⁵ Suverenita v tomto smyslu se stává součástí trvalého procesu legitimizace.³⁰⁶

Suverenita lidu spočívá ve faktické schopnosti změnit stát a řád,³⁰⁷ který je lidem nejen zřízen, ale v konečném důsledku zase jen za pomoci lidu, tentokrát v podobě části lidí, udržován v chodu.³⁰⁸ Není přitom důležité, zda tuto schopnost pojmově svážeme přirozeným právem, neomezenou suverenitou, aktem rozhodnutí o výjimečném stavu,³⁰⁹ nebo jen s holou mocí.³¹⁰ Je to nakonec lidem akceptovaná autorita, nikoli pravda, kdo vytváří stát a právo.³¹¹

Klauzule věčnosti činí ústavní řád rigidnějším a přináší zvýšenou soudní ochranu, ale také proklamaci vyjadřující představu o nejvhodnějším uspořádání společnosti a ústavního řádu. Taková proklamace je – jak už bývá obecnou slabostí proklamací – stejně silná jako ochota a schopnost státní moci a aktuálního lidu uznávat jejich nezměnitelnost a autoritu věčného lidu. Proklamací byla tisíciletá Třetí říše, ale na druhé straně odkaz „otců zakladatelů“ ve Spojených státech je stále v politickém

---

³⁰² GERLOCH, A. Legitimita státní moci a její suverenita. In: GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. str. 90-92.

³⁰³ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 128-143.

³⁰⁴ HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 60-62.

³⁰⁵ KLOKOČKA, V. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*. 1995, č. 2, str. 117-125.

³⁰⁶ PŘIBÁŇ, J. *Disidenti práva: o revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: Sociologické nakl., 2001, str. 225-279.

³⁰⁷ KLOKOČKA, V. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*. 1995, č. 2, str. 118-120.

³⁰⁸ Obdobně KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 193.

³⁰⁹ Pro Schmitta je suverénem ten, kdo rozhoduje o výjimečném stavu. Výjimečný stav ve své teorii vnímá jako právní analogii zázraku v teologii, z čehož plyne, že ani výjimečný stav nemůže být předem vymezen co do skutkové podstaty. SCHMITT, C. *Politická teologie: čtyři kapitoly k učení o suverenitě*. Překlad Jan Kranát, Otakar Vochoč. Praha: Oikoymenh, 2012, str. 9-31.

³¹⁰ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 195.

³¹¹ Schmitt odkazuje na Hobbese. SCHMITT, C. *Politická teologie: čtyři kapitoly k učení o suverenitě*. Překlad Jan Kranát, Otakar Vochoč. Praha: Oikoymenh, 2012, str. 41.

diskurzu velmi živý a tvoří předmět širokých debat, čímž stále plní symbolickou legitimizační funkci.³¹²

Zásadní problém vyvstává ve chvíli, kdy připustíme, že klauzuli věčnosti primárně zaštituje autorita originárního ústavodárce.³¹³ Ačkoliv se v českém právním prostředí setkáme se silnou legitimizací axiologickou, která jistě má svůj racionální základ, nelze přehlížet, že Ústava byla přijata ČNR, federace byla rozdělena bez plebiscitu a zůstává otevřená, zda se v případě sporu³¹⁴ bude aktuální lid cítit zavázán moudrostí původního ústavodárce. Znovu se tím obnažuje český problém (dis)kontinuity³¹⁵ a postavení tradice.

5.2.5 Lid v ústavním systému

V rámci ústavního řádu vystupuje lid jako vykonavatel moci.³¹⁶ Nejde již o více či méně abstraktní lid, ale o „konkrétní lidi, občany, u nichž není pochyb o vázanosti pravidly ústavního řádu, a to až do jejich změny.“³¹⁷ Aktuální lid se projevuje jako lid rozhodující v oblastech, které mu ústavní řád svěřuje – zejména ve volbě reprezentantů (tj. členů Parlamentu a nezvykle též prezidenta) a v přímém rozhodování typu legislativních a ústavních referend, jejichž obecnou zákonnou úpravu český právní řád neobsahuje, a tak podle článku 10a odst. 2 Ústavy a ústavního zákona 515/2002 Sb., o referendu o přistoupení České republiky k Evropské unii proběhlo pouze jednorázové referendum.

5.2.5.1 Lid reprezentovaný

V rámci ustavené moci (pouvoir constitué) rozhoduje lid skrze své reprezentanty. V České republice jako klasické reprezentativní demokracii³¹⁸ plní úlohu reprezentace občany-voliči volení poslanci a senátoři, kteří jako členové Parlamentu

---

³¹² Všudypřítomné odkazy na otce zakladatele v amerických diskuzích působí pro vnějšího pozorovatele až komicky, ale dokládají složitou propojenost ústavního práva a politiky pomocí symbolů.

³¹³ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 232.

³¹⁴ Sobek upozorňuje, že by bylo problematické omezení klauzulí věčnosti vztahovat i na lid jako takový, tedy ne „pouze“ na reprezentovaný. Domnívám se, že pokud by se jednalo o projev protiústavní, tak by měl být postup v obou případech stejný. SOBEK, T. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, str. 410.

³¹⁵ Státní, právní a územní. KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. rozšíř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010,

³¹⁶ KLOKOČKA, V. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*. 1995, č. 2, str. 119.

³¹⁷ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 105.

³¹⁸ PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. I. díl. Obecná státověda. 2. nezměn. vyd., v Leges 1. Praha: Leges, 2014, str. 179-180.

zpřítomňují lid, a atypicky též prezident. U členů Parlamentu platí v různé míře pojímaná fikce identity vůlí reprezentovaného a reprezentanta, který během výkonu svého mandátu identifikuje obecný zájem lidu.³¹⁹ U reprezentantů – členů Parlamentu se nejvíce projevuje liberální reprezentace, která v sobě skloubí orientaci na jednotlivce (reprezentace teritoria a zájmů parciálních) a obecný zájem (reprezentace celku). Alternativou k reprezentaci lidu je zastoupení, které spočívá v odvolatelnosti zástupců – členů parlamentu.³²⁰

Orgány státní moci³²¹ mají svou legitimitu odvozenou od lidu jako zdroje veškeré moci, což znamená, že legitimizační řetězec musí začínat u rozhodnutí lidu – tedy právě demokratických reprezentantů, kteří zpřítomňují lid. Tento řetězec může obsahovat několik mezistupňů, ale v důsledku vždy vede k reprezentantům, kteří nesou konečnou politickou odpovědnost.³²²

5.2.5.2 Lid přítomný nereprezentovaný

S reprezentovaným lidem samozřejmě nezaniká relevance empirického – přítomného lidu v době mezi volbami. Právní řád přímo či nepřímo upravuje celou řadu činností přítomného lidu s cílem ovlivnit rozhodování reprezentantů – typicky petice, demonstrace a stávky. Odlišnou formou jsou instituty přímé demokracie³²³ v podobě

---

³¹⁹ Zakotveno ústavně ve slibu poslance a senátora – článek 23 odstavce 2 Ústavy: (3) Slib poslance a senátora zní: „Slibuji věrnost České republice. Slibuji, že budu zachovávat její Ústavu a zákony. Slibuji na svou čest, že svůj mandát budu vykonávat v zájmu všeho lidu a podle svého nejlepšího vědomí a svědomí.“

³²⁰ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 105-108.

³²¹ Specifické postavení zauímají soudy a soudci, u kterých osobní a institucionální nezávislost patří k nutným podmínkám výkonu činnosti. V jejich případě je odvozená demokratická legitimita zbytná, byť jako abstraktní konstrukt myslitelná z důvodu stále silné role ministerstva spravedlnosti a také kvůli velkoryse pojaté pravomoci ústavního soudu, který je nadán odvozenou demokratickou legitimitou. Z tohoto důvodu, ale též z faktického postavení ústavních soudů, považují za nadbytečné intelektuální cvičení snahu o dovození specifické formy reprezentace lidu ústavními soudy, jak činí například R. Alexy v teorii reprezentace argumentativní. Viz KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 112-113.

³²² Obecný konflikt, vedle mnoha neduhů českého politického systému, v konstrukci politické reprezentace lidu pramení z toho, že na jedné ose nalezneme zájmy lidu (10 milionů) – občanů s aktivním volebním právem (8,4 milionů) – skutečné voliče (5 milionů) – skutečné voliče daného reprezentanta ve volebním kraji nebo obvodu. Jejich zájmy mohou být rozporné až zcela protichůdné. Přednost má dostat zájem na počátku osy, ale politickou odpovědnost posuzuje až poslední článek.

³²³ PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. I. díl. Obecná státověda. 2. nezměn. vyd., v Leges 1. Praha: Leges, 2014, str. 181-186.

zejména referendum a plebiscitů,³²⁴ které jsou dnes velmi módním, ale též velmi problematickým tématem.³²⁵ V prvcích přímé demokracie lze vidět reálné nebezpečí pro stabilitu státu, ať už schválením nekoncepčních zákonů,³²⁶ nebo ve snaze o prosazení protiústavních norem. K této myšlence se pozornost vrátí v další kapitole.

Čistě faktické povahy je mínění lidu, které představuje zachycení vůle lidu, jakožto souhrnu názorů voličů, v daném okamžiku. V praxi se zjišťuje jeho obraz pomocí výzkumů veřejného mínění,³²⁷ které jsou nejčastěji prováděny na tzv. reprezentativním vzorku. Výsledky mohou plnit užitečnou funkci zpětné vazby pro volené reprezentanty a strany obecně,³²⁸ ovšem jejich nadužívání a vydávání za pozornostihodný názor lidu, rétoricky spíše Lidu, působí erozivně na již tak oslabený politický systém a může zesilovat antipolitické a protispolečenské nálady, neboť teoreticky proti sobě staví empirický lid a politiky. Rozmach průzkumů veřejného mínění s hraniční metodikou³²⁹ negativně ovlivňuje kvalitu a průběh veřejné diskuze bez ohledu na význam a komplexnost záležitosti. S jistou mírou nadsázky jsou ještě méně vypovídající, než „hlas ulice“ (viz dále), protože nevyžadují větší námahu dotazovaného. Lze vážně pochybovat, zda mají co dočinění s ideou soudobé demokracie jako poučeného rozhodování.

Přesto průzkumy veřejného mínění ovlivňují nejen volební zápoleň, ale také každodenní chod politických stran a rozhodování reprezentantů – v případě nových

---

³²⁴ K členění HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 295. Další formy FILIP, J. *Demokracie a její formy*. In: FILIP, J., SVATONĚ, J. *Státověda*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, str. 154-158.

³²⁵ FILIP, J. *Demokracie a její formy*. In: FILIP, J., SVATONĚ, J. *Státověda*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, str. 156. Dále též HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 296. PAVLÍČEK, V. *Ústavní právo a státověda*. I. díl. Obecná státověda. 2. nezměn. vyd. Praha: Leges, 2014, str. 186.

³²⁶ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 174-185.

³²⁷ Jiří Šubrt otevřeně přiznává, že si praxe výzkumu veřejného mínění neklade nadměrné teoretické překážky a stále vychází z gallupovské metody a „operacionálního“ pojetí, které má za to, že „veřejné mínění je to...co zkoumají výzkumy veřejného mínění.“ ŠUBRT, J. *Veřejné mínění z pohledu teorie a výzkumné praxe*. In: *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Editor Daniel Kunštát. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006, str. 20-21.

³²⁸ V krátkém časovém úseku nemusí mít názorové rozdíly mezi voliči a danou stranou dopad na stranické preference a skutečné volební výsledky. Toho si všímá Červenka, který to dokládá případy programu amerických republikánů a rozdílem v postoji ODS a jejich voličů k Evropské unii. Obojí se od napsání jeho statě vyrovnalo. ČERVENKA, J. *Veřejné mínění a ekonomická transformace v ČR*. In: *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Editor Daniel Kunštát Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006, str. 197.

³²⁹ Zejména formulace kladené otázky, možné odpovědi, rozsah a reprezentativnost vzorku.

politických subjektů přímo nahrazují jakýkoliv konsolidovaný program.³³⁰ Absolutní selhání však přišlo ze strany „standardních“ politických stran při zavedení přímé volby prezidenta. Jistě legitimní možnost změny Ústavy byla přijata v mediální hysterii navzdory nesčetným výhradám ústavních právníků, politologů a některých politiků,³³¹ ale zejména proti ideologii a osobnímu přesvědčení některých pravicových zákonodárců, protože lid si to v průzkumech žádal. Lid si historicky žádal mnohé.³³²

5.3 Občan, občané

Dalším pojmem v uvedené tetrádě jsou občané. Holländer vymezuje občany státu jako ty z obyvatelstva – osob, které se trvale nacházejí na území státu –, kteří jsou v právním svazku se státem.³³³ Klíma definuje státní občanství jako „veřejnoprávní vztah mezi konkrétním státem a osobami, jehož zájmem je státní homogenita určitého celku často založeného na národní entitě, a současně též ochrana individua uvnitř i vně tohoto celku.“³³⁴ Jedná se o ústavní vztah relativně stabilní příslušnosti – podpořené v ČR výslovným zákazem zbavení státního občanství – osoby k danému státu, ze kterého plynou specifická práva (včetně článku 23 Listiny)³³⁵ a povinnosti.

Občan je jednotlivec (většinově) nadaný vůlí a schopností se rozhodovat. Právě schopnost výběru – volby – tvoří základ legitimizace demokracie.³³⁶ Občany lze vymezit jako souhrn občanů tvořících na principu většinového rozhodnutí vůli (státního) lidu,³³⁷ který je poté jejich fiktivní jednotou. Právě v tomto pojetí jsou občané jako účel a zdroj moci státu politickým suverénem.³³⁸ S poukazem na podřízení se

---

³³⁰ Političtí marketéři to označují za „unikátní fluidní program strany.“ ŠÍMA, P., KRÁLIKOVÁ M. *Volební kampaně 2013: Strategie, osobnosti, rozpočty - Devět největších kampaní pod drobnohledem - Český politický marketing, jak jste ho ještě nepoznali*. Brno: Barrister, 2014, str. 14n.

³³¹ Za všechny kritiky senátní projev s historickou vsuvkou od P. Pitharta, který v sobě spojuje několik vyřčených označení. PITHART, Petr. Vystoupení Petra Pitharta v rozpravě k přímé volbě prezidenta. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=517>.

³³² Historie je plná případů, ve kterých ti, kdo podlehnou proti svému přesvědčení volání lidu, nedopadnou zrovna dobře. Volební výsledek ODS v předčasných sněmovních volbách je všeříkající.

³³³ HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Nakladatelství a vydavatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 94.

³³⁴ KLÍMA, K. *Ústavní právo*. 4. rozšř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 250-251.

³³⁵ *Ibid.*, str. 251-252.

³³⁶ GERLOCH, A. Volební soustava. In: GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. *Ústavní systém České republiky*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, str. 105-106.

³³⁷ FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 198.

³³⁸ KLÍMA, K. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 42.

ústavnímu řádu má však smysl rozlišovat konkrétní občany (jako orgán) projevující svou vůli od lidu jako jednoty.³³⁹ To má zásadní dopad na jednotlivé případy práva na odpor.

5.4 Národ nebo státní lid?

Pojem národ má dva základní významy – etnický a politický. Etnický národ je tvořen primárně na základě odlišné etnicity, která spočívá ve vědomí kulturní odlišnosti skupiny a je určitým sociálním konstruktem, jehož výsledkem je kulturně a historicky podmíněné členění my a oni. Jako kritérium odlišnosti může být v dané skupině vnímán fenotyp, jazyk, náboženství a tradice.³⁴⁰ Pod tradici spadá též určitý společný původ, tedy to, co lze nazvat „společenstvím krve“, ovšem s ohledem na dějiny Evropy se více než o genetické pojitko jedná o krev společně prolévanou.³⁴¹ Etnicita se kombinuje s vůlí být příslušníkem daného národa a pouze v takovém případě jde o národ v etnickém pojetí.³⁴² Pouhé vědomí příslušnosti k etnické skupině, tj. vědomí si odlišnosti na základě šířeji uznaného kritéria, nezakládá příslušnost k etnicky pojaté národnosti,³⁴³ což je v Česku palčivé téma v souvislosti s nehomogenní romskou komunitou.³⁴⁴

Politický národ oproti tomu lze vymezit jako jeden z definičních prvků státu, v takovém případě se jedná o „lid ve státoprávním a státoobčanském smyslu, tj. o společným osudem a společnou vůlí propojené společenství osob.“³⁴⁵ Politický národ pojí „vůle být spolu,“³⁴⁶ čemuž odpovídá vnímání národa jako programového

---

³³⁹ Srovnání KLOKOČKA, V. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*. 1995, č. 2, 117-127.

³⁴⁰ ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008. str. 316-317.

³⁴¹ HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, str. 80-82.

³⁴² V tomto smyslu je vystavěn zákon č. 273/2001 Sb., o právech příslušníků národnostních menšin.

³⁴³ Při Sčítání lidu, domů a bytů 2011 se dobrovolně přihlásilo k romské národnosti méně obyvatel, než kolik se přihlásilo k víře Jedi. Ačkoliv za tím jistě může být strach z perzekuce nebo stud, tak jednodušší odpovědí je ta, že většina příslušníků romského etnika v České republice se nepovažuje za příslušníky romského národa. *Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL:

<http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/predbezne_vysledky_scitani_lidu_domu_a_bytu_2011>.

³⁴⁴ HOLOMEK, K. Romská menšina v České republice. In: GABAL, I. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Překlad Jana Fraňková. Praha: G plus G, 1999, str. 153-172.

³⁴⁵ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 117.

³⁴⁶ *Ibid.*, str. 118.

společenství opřehého o historii, ale zaměřehého do budoucna.³⁴⁷ Z toho vyplývá nutnost sdílení určitých hodnot, představ o ústavním zřícení a identifikace se státem, bez ohledu na národnost a etnickou příslušnost.³⁴⁸ V takovém případě politický národ zcela splývá se státním lidem. Ústavodárce sice již v Preambuli Ústavy zdůrazňuje zásadu občanské společnosti a vyhýbá se definici „českého národa,“³⁴⁹ ale vliv národa a národní kultury tím dotčen není.

5.5 Kritická poznámka ke kontinuitě, tradici a češství

Při vymezení podmínek pro právo na odpor nelze vynechat problematiku češství, ať už se přidržíme pojetí politického nebo etnického národa, obě členění umožňují zřetelné vymezení my a oni³⁵⁰ (přítel a nepřítel). Dějiny českého národa spoluformovaly určité charakteristické prvky, které tvoří národní povahu jako významnou součást kultury a základ specifických tradic.³⁵¹ Z pohledu této práce může česká historie působit povzbudivě jako schopnost nezanedbatelného množství Čechů se v kritické situaci zachovat morálně nebo se přímo (hrdinsky) postavit na odpor. Druhou stranou mince jsou „spodní proudy politické kultury“³⁵² jako předpoklad pro systémová selhání.

Mladší české dějiny lze vyložit jako boj o národ a rozpor mezi proklamovanou diskontinuitou a faktickou kontinuitou v českém národu. První republika, později střídavě adorovaná a zatracovaná, byla kolbištěm sporu mezi nacionálním idealismem rétoricky a politicky ztělesňovaným V. Dykem a realismem hradní politiky. Dykova myšlenka silně pro-národního státu se zajištěním ochrany národnostních menšin a

---

³⁴⁷ K takové interpretaci Patočky se (opakovaně) hlásí Petr Pithart nejvíce v souvislosti s kritikou rozpadu Československa. PITHART, P. *Devětaosmdesátý: vzpomínky a přemýšlení: krédo*. 2. vyd. Praha: Academia, 2009, str. 243.

³⁴⁸ Publikaci Miroslava Hrocha lze shrnout tak, že národ si nejde vymyslet. HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, str. 260-274.

³⁴⁹ KLÍMA, Karel. Ústavní právo. 4. rozšířené vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, str. 250. Autor zmiňuje Slovenskou republiku jako opačný případ, ale výslovně národní povahu má též Maďarsko a Polská republika.

³⁵⁰ Ve vymezení „my a oni“ představuje národ dle Baumana typ velké vlastní skupiny stejně jako třída a pohlaví. BAUMAN, Z. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, str. 44-48.

³⁵¹ Jan Kosek ukazuje na tradici vymezování Čechů pomocí vztahu k Němcům, což má být typické pro malé národy. KOSEK, J. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. Praha: Dokořán, 2011, str. 207-234.

³⁵² O těch mluví Příbáň v porovnání současného stavu a prvorepublikové politiky s poukazem na skutečnost, že určité rysy nevznikaly až v době vlády jedné strany. V obecnější rovině to souvisí s pamětí a zapomínáním. PŘIBÁŇ, J. *Právo a politika konverzace: texty o postmoderních nejistotách, spravedlnosti v právu a politické paměti*. Praha: G plus G, 2001, str. 91-107.

rovnosti před zákonem³⁵³ mohla republiku posílit pro kritické časy, stejně jako ji zvrhnout v autoritativní stát.

První republika, navzdory rétorice o národu Čechoslováků,³⁵⁴ byla – téměř doslova – založena na systému českých politických stran konsolidovaných v době Rakouska-Uherska. V systému omezeného multipartismu bez dominantního politického pólu byly jednotlivé politické strany financovány značně neprůhledně, což ještě posilovalo odpor části občanů.³⁵⁵ Největší shodu strany nacházely v obraně svého postavení, kdy útok na strany byl nejen útokem na politiku, ale na celý stát. Ladislav Cabada k tomu poznamenává, že „politické strany v průběhu let 1918-1938 natolik vrostly do politického systému, že s ním byly téměř ztotožněny.“³⁵⁶ Nakonec byly politické strany označeny za spoluviníky tragických událostí a plnohodnotné obnovy se jim dostalo až po více než půl století. Český národ tak přišel o možnost poučit se z řešení konkrétních systémových problémů, ať už se jedná o korupci v politických stranách nebo otázku ochrany základních práv menšin v době ohrožení.

V případě lidu ztotožněného s českým národem je nejnvýraznější představa, že lid není pouhým momentálním souhrnem žijících lidí (občanů, Čechů), ale že se jedná o různě pojímané společenství generací předchozích, žijících a budoucích. Tento pohled zavazuje ke ctění odkazu předků a jejich tradic, což plní a ospravedlňuje politiku konzervativců³⁵⁷, nebo zavazuje ve jménu „našich dětí“ k odpovědnému přístupu ke zdrojům, což bude náplní a ospravedlněním politiky ekologických stran.³⁵⁸ Obojí minimálně rétoricky omezuje aktuální lid.

Národní symboly hrají roli v krizových okamžicích jako připomenutí identity společnosti, přestože národní historie nabízí mnohé kontradiktorní výklady a snad až na

---

³⁵³ ČECHUROVÁ, J. *Česká politická pravice: mezi převratem a krizí*. Praha: NLN, 1999, str. 53-60.

³⁵⁴ V jednom z nejvyhrocenějších okamžiků moderních dějin, kdy si parašutisté byli vědomi nevyhnutelnosti blízké smrti, se ostatně ukázalo, že ta nejhlubší identita byla česká. O posledních slovech např. článek dostupný online na serveru Lidovky.cz. *Jsmo Češi! Nikdy se nevzdáme! volali parašutisté před smrtí*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.lidovky.cz/jsmo-cesi-nikdy-se-nevzdame-volali-parasutiste-pred-smrti-p3t-/lide.aspx?c=A120525_183216_lide_mc>.

³⁵⁵ CABADA, L. Český stranický systém v meziválečném období. In: CABADA, L., ŠANC, D. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, str. 21-25.

³⁵⁶ *Ibid.*, str. 25.

³⁵⁷ K tomu blíže již zmiňovaný STANKIEWICZ, W. J. *Hledání politické filosofie: ideologie na sklonku dvacátého století*. Překlad Tomáš Suchomel. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, str. 23-114.

³⁵⁸ Tak lze vnímat dopad teorie rizikové společnosti Becka v levicové politice. KELLER, J. *Sociologie a ekologie*. Praha: Sociologické nakl., 1997, str. 9-14 a 168-191. Ovšem sám Beck varuje před možností ekodiktatur. BECK, U. *Vynalézání politiky: k teorii reflexivní modernizace*. Překlad Břetislav Horyna. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, str. 130-134.

několik krátkých období bezvlády a drancování cizími vojsky asi nelze očekávat bezvýhradnou shodu na interpretaci.³⁵⁹ V České republice vzniká z tohoto důvodu praktický problém s ukotvením konzervatismu v politice. Má konzervatismus představovat exprezident Václav Klaus vyčítající Masarykovi levicovost a to, že si údajně kompenzoval své postavení provincionálního politika,³⁶⁰ nebo snad TOP 09, jejíž předseda a kandidát na prezidenta K. Schwarzenberg se nechá oslovovat a propagovat jako „kníže“³⁶¹ a která je spjata s kontroverzními³⁶² politiky M. Kalouskem³⁶³ a P. Sekyrou³⁶⁴?

U KDU-ČSL jako křesťanské konzervativní strany se silnou sociální politikou se odhaluje spor o národní dějiny. Nepochybně nějakou českou tradici reprezentují, ovšem vedle linky hodnotové, též linku pragmatickou.³⁶⁵ Sporná také zůstává schopnost přesvědčit o sdílených hodnotách nevěřící českou společnost, což podtrhly církevní restituce.³⁶⁶ Populistické a xenofobní strany jako historicky SPR-RSČ, nebo Občanská konzervativní strana pozici systémového konzervatismu zastat ani nemohou.

5.6 Kritická poznámka k české politice

Konzervatismus není jediným slabým bodem české politické scény. Pokud se pozornost zaměří na politické strany a hnutí, případně též na prezidenty, jako

---

³⁵⁹ Kosek poukazuje na to, že oba krajní pohledy – heroický a sebemrškačský – nemají objektivní historický podklad. KOSEK, J. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. Praha: Dokořán, 2011, str. 207-234.

³⁶⁰ Projev na mezinárodní vědecké konferenci T. G. Masaryk, idea demokracie a současné evropanství. (Praha, Hrad, 2. 3. 2000). KLAUS, V. *Masaryk a jeho obraz v dnešní české společnosti*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.klaus.cz/clanky/1207>>.

³⁶¹ Bez ohledu na jakékoliv osobní kvality kandidáta lze považovat marketingové odlišení kandidáta jako šlechtice za neslučitelné s podstatou republiky.

³⁶² Bez ohledu na jakékoliv osobní kvality kandidáta lze považovat marketingové odlišení kandidáta jako šlechtice za neslučitelné s podstatou republiky.

³⁶³ Kontroverzní je v dnešním diskursu významově téměř prázdné slovo, přesto nejlépe vystihuje existenci vážných pochybností o věrohodnosti – zde mimo jiné v souvislosti s armádními zakázkami.

³⁶⁴ Jeho kariéra v KDU-ČSL skončila kvůli vyjednávání o menšinové vládě opřené o toleranci komunistů. Dobové zpravodajství s pozdějším vysvětlením, že šlo pouze o snahu zabránit vzniku nové opoziční smlouvy, nepracuje. Viz *Kalousek končí, lidovci přestali jednat s ČSSD*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: http://www.lidovky.cz/kalousek-konci-lidovci-prestali-jednat-s-cssd-fay-/zpravodomov.aspx?c=A060825_184544_in_domov_vvr.

³⁶⁵ Dlouholetý poslanec za KDU-ČSL a bývalý náměstek ministra obrany se jako neúspěšný lídr kandidátky TOP 09 v Pardubickém kraji ve sněmovních volbách v roce 2010, ve kterých kvůli přednostním hlasům obsadil až 7. pozici a místo 5. náhradníka, stal generálním sekretářem TOP 09.

³⁶⁶ To vcelku trefně shrnují vlastní internetové stránky KDU-ČSL. Zejména LUKEŠ, Bohumil. *ČSL mezi válkami*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.kdu.cz/o-nas/historie>> a *O nás*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.kdu.cz/o-nas/>>.

³⁶⁷ Ibid. Kvůli ČSL nebyla odluka církve od státu provedena již za první republiky.

dominantní aktéry politiky, bude těžké najít někoho, kdo by jejich stav označil za vyhovující. V Česku se přitom potkávají globální vlivy s čistě domácími neduhy.

Český stranický systém byl již od svého počátku ovlivněn přítomností nesystémové levice v podobě KSČM bez koaličního potenciálu na celostátní úrovni, což snižovalo možnosti koalic. Prvním nepřímým důsledkem byla opoziční smlouva, která představovala parcelizaci vlivu a funkcí.³⁶⁷

Dominantní demokratické strany – ODS a ČSSD – byly velmi ovlivněny osobami svých předsedů, tvůrců opoziční smlouvy a pozdějších prezidentů. Oba prognostici-pragmatici zásadně preferující výsledek nad procesem, přímo či prostřednictvím svých stoupenců s oblibou zasahovali do dění uvnitř stran a destabilizovali je na celostátní úrovni. Obě strany také sdílí čtyřstupňovou strukturu sdružení místní – oblastní/okresní – regionální/krajská – celostátní, s komplikovaným systémem delegátů, sněmů, výborů a rad, jenž vedl k roztržičnosti³⁶⁸ a usnadnil vznik lokálního „politického podnikání“. Oba prognostici významně ovlivňují veřejný diskurs a vnímání politiky a politiků dodnes, kterému ostatně neprospívala ani havlovská „politická nepolitika.“

Důsledek sametové revoluce, kdy společnost neprošla katarzí,³⁶⁹ nejasnost v kontinuitě a diskontinuitě, pocit odcizení politiky doutnající už od rozdělení federace, nestálost menších středových stran a hlavně neschopnost stran nabídnout po nekonečných skandálech další „čisté osoby“ s důvěryhodným programem, nakonec vedlo k nástupu nových stran a hnutí ve dvou vlnách. Věci veřejné spolu s P. Nečasem³⁷⁰ jen utvořili prostor pro nástup hnutí ANO a Úsvit.

Jsme tak svědky situace, kdy tu máme politické subjekty založené na mediálně výrazném vůdci, které na vlně antipolitiky nabízí snadná řešení problémů a posílení

---

³⁶⁷ TABERY, E. *Vládeme, nerušit: opoziční smlouva a její dědictví*. Praha: Paseka, 2006, str. 40-43, 148-149.

³⁶⁸ Co sdružení, to téměř samostatná jednotka, jak věrně ukazují významné rozdíly ve volebních ziscích v komunálních volbách, neboť na obecní úrovni dokáže volič rozlišovat. Ovšem ztráta věrohodnosti mnoha dílčích jednotek oslabuje strany celostátně, neboť tvoří právně a v očích voličů jeden celek.

³⁶⁹ Pithart problém katarze spojuje s implozí komunistického režimu, přitom upozorňuje na prvek zásluhovosti. „Nechápeme, že si katarzi musíme zasloužit, že musíme sami něco nabídnout, něco obětovat.“ VLASÁK, Zbyněk. *Petr Pithart: Jó, vy jste chtěli revoluci?* [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.novinky.cz/kultura/salon/239339-petr-pithart-jo-vy-jste-chteli-revoluci.html>>.

³⁷⁰ Do sněmovních voleb v roce 2010 šel P. Nečas s přezdívkou „Pan Čistý“ a s billboardy pojatými v „obamovském stylu“ bílé košile s vyhrnutými rukávy, které měly odkazovat na pracovní nasazení. Kampaň ANO 2011 v předčasných sněmovních volbách 2013 pouze dovedla celý koncept do úplnosti.

hlasu lidu.³⁷¹ V době vzniku této práce umocněné o neskrývaný precedentní střet zájmu kombinovaný s koncentrací nepolitické moci A. Babiše a stále rostoucích preferencí jeho hnutí ANO, které s sebou nese novou rétoriku a symboliku.³⁷²

5.7 Konsekvence české politiky?

Politické strany jako takové považovali mnozí myslitelé vždy za svým způsobem podezřelé,³⁷³ ale v soudobé liberální demokracii plní množství funkcí, pro které stále nemáme funkční alternativu. Spoluformulují a reprezentují zájmy jednotlivců a skupin občanů, z jejich řad se při podílu na politické moci rekrutují občané zastávající veřejné funkce, atd.³⁷⁴

Pokud nová hnutí v politice uspějí, nabízí se otázka, do jaké míry budou mít vůli zachovávat liberální demokracii. Vždyť ta často údajně překáží ekonomickému růstu, omezuje rozvoj národní ekonomiky a koneckonců omezuje lid, ať už to má znamenat cokoliv.³⁷⁵ Stát se tak může dostat pod tlak jako firma a zbýt z něho prázdná skořápka sloužící čistě hospodářským zájmům hnutí. Není přehnaná úvaha, že k dovršení úspěchu bude buď přímo vyslovena diskontinuita s liberální demokracií, nebo bude demontován systém základních lidských a občanských práv včetně jejich soudní ochrany.³⁷⁶

Neúspěch nových hnutí v politice může na první pohled trochu paradoxně vést k fatálnějšímu následkům pro současný systém.³⁷⁷ V atmosféře selhání standardních stran i nových hnutí se otevře – zejména tváří v tvář skutečnému či domnělému nebezpečí – prostor pro vůdce z okrajů politického spektra, jež dokážou nabídnout ještě jednodušší řešení pro složité, nedostatečně řešené a komunikované politické problémy. Zejména v

³⁷¹ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 110.

³⁷² Postrádá především roli komunikačního pole a informačního kanálu, s kterými mají problém již standardní demokratické strany. PEHE, J. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010, str. 43.

³⁷³ MADISON, J. List federalistů č. 51. In: HAMILTON, A., JAY, J., MADISON, J. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové ústavy předložené federálním shromážděním 17. září 1787*. Editor George W. Carey, James McClellan. Překlad Jana Fraňková. Baton Rouge: Eric Voeglin Institute for American Renaissance Studies, Louisiana State University, 1994, str. 282-285.

³⁷⁴ HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. 2. rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 153-166.

³⁷⁵ PŘIBÁŇ, J. *Právo a politika konvergence: texty o postmoderních nejistotách, spravedlnosti v právu a politické paměti*. Praha: G plus G, 2001, str. 19n.

³⁷⁶ Filip upozorňuje, že samotné politické strany jako zvláštní subjekt práva požívají zvýšené ústavní ochrany. FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 236-237.

³⁷⁷ Pokud nedojde k prolnutí stran a občanské společnosti a tvorbě nového kritického diskursu tak, jak popisuje Beck. BECK, U. *Vynalézání politiky: k teorii reflexivní modernizace*. Překlad Břetislav Horyna. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, str. 191-197.

situaci akutního strachu a pocitu ohrožení mohou projevit ty nejnižší pudy v nebezpečné kombinaci s davovou psychikou; takové záblesky již dnes vidíme zejména v souvislosti s islámem a islamismem,³⁷⁸ které patří ke společensky a politicky tabuizovaným tématům. Ignorovat při úvahách o právu na odpor politiku by snad bylo výrazem odtažitého autopoietického pojetí práva, pravděpodobněji však přehlížením realit.

5.8 Hledání řádu – davy, masa? Mezi tyranií ulice a většiny

Politickým a sociálním aktérem není lid jako jednotná entita, ale konkrétní občané, kteří uplatňují svá práva jednotlivě, nebo v rozličných skupinách zájmově a sociálně stratifikovaných.³⁷⁹ Proces demokratizace s sebou nese výrazný přenos vlivu „směrem dolů“. Nejedná se v žádném případě o něco nového, překvapivá je pouze intenzita a rozsah oblastí, ve kterých se přenos vlivu odehrává. To umocňují moderní komunikační technologie nabízející celou řadu kanálů k iniciaci skupin téměř bez nákladů. Pozornost si zaslouží okolnosti ohrožující liberální demokracii.

Nástin nelze začít jinde než u davu, jenž představuje bezprostřední a často nepředvídatelné ohrožení. Základní charakteristiku davu přinesl Gustave Le Bon, který psychologický dav popisuje jako specifické shromáždění lidí s vlastnostmi odlišnými od vlastností jedinců, kteří ho tvoří, v němž dochází ke ztrátě uvědomělé osobnosti a nastupuje dočasná duševní jednota.³⁸⁰ V té se dav projevuje jako jedna bytost veskrze popudlivá, dráždivá, lehkověrná, zbavená kritického myšlení³⁸¹ a snadno manipulovatelná vůdci, kteří dav vedou despotickou mocí.³⁸²

Pomyslný vrchol obžaloby davového člověka představuje Ortegovo dílo *Vzpouza davů*, v němž reflektuje celospolečenské změny spojené s rychlým nárůstem

---

³⁷⁸ Politické ambice neskrývají autoři projektu „Islám v České republice nechceme“. Na svých stránkách se entomolog, samozvaný odborník na islám a „islamoklast“ – dle názoru, který si vytvořil autor této práce na základě osobní zkušenosti, též fanatický demagog – M. Konvička označuje za „vůdčí postavu“. Viz oficiální webové stránky. *Islám v ČR nechceme. Kontakty*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.ivcrn.cz/kontakty/>>.

³⁷⁹ Tradiční základ vzniku tzv. programových politických stran. HLOUŠEK, V., KOPEČEK, L. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, str. 11-23.

³⁸⁰ LE BON, G. *Psychologie davu*. Překlad Ladislav Hofman, Zdeněk Ullrich. Praha: KRA, 1994, str. 13-14.

³⁸¹ *Ibid.*, str. 21-45.

³⁸² *Ibid.*, str. 84-101.

počtu obyvatel v Evropě³⁸³ a demokratizací kontinentu. Své klíčové dílo Ortega sepsal mezi světovými válkami – první vydání vyšlo ve Španělsku v roce 1930 – s temnou a později též naplněnou předpovědí posílení kolektivistických ideologií fašismu, nacismu, radikálního anarchismu a bolševismu.

Společnost vidí jako „dynamickou jednotou dvou složek: menšin a mas. Menšiny jsou jednotlivci nebo skupiny jednotlivců určitým způsobem blíže vyznačených. Masa je celek osob bez určitého znaku.“³⁸⁴ Když tedy mluví o mase, vidí za tím „člověka průměrného“ vynikajícího pouze svou průměrností a zaměnitelností, sdruženého právě v dav, který je definován svou kvantitou a jednotvárností.

Ortegův davový člověk si volí snadnou cestu bez větších nároků a bez snahy o zdokonalení či odlišení, naproti tomu členové elity jsou od davu odlišeni tím, že čelí překážkám a chtějí se rozvíjet, čímž vzniká jejich speciálnost jako souhrn kvalitativních předpokladů pro činnost v rozličných společenských oblastech. Když Ortega popisuje společenské a politické změny své doby, vidí v nich nebezpečný posun od vlády těchto menšin k vládě davů. Píše o „vítězství jakési hyperdemokracie, v níž dav jedná přímo, bez zákona, fyzickým nátlakem, vnučováním svých přání a svého vkusu.“³⁸⁵

Směs analytického a filozofického pohledu na společnost nabízí filozofka a politická analytička Arendtová ve svých úvahách o totalitarismu. Na rozdíl od Ortegy, jenž nabízí výrazně elitářské dělení, důrazně odlišuje lid a lůzu. Lůza má dle Arendtové společné s lidem to, že zahrnuje všechny třídy. Podstatně se liší ve svém postavení a také motivacích, protože zatímco lidu jde (nejen) v revolucích o jeho zastoupení v rozhodování a bojuje za své zájmy, tak lůza, která je vyloučena ze společnosti (a často) i z parlamentu, nenávidí celou společnost a tíhne k vládě silného muže – velkého vůdce. Lůza je tedy poháněna primárně negativní motivací a tvoří pouhou „karikaturu lidu.“³⁸⁶

Od obou výše uvedených pojmů odlišuje Arendtová masu, která je souhrnem obyvatel neodlišených svou příslušností k nějaké skupině, ale pouze svým funkčním zařazením, které při takřka absolutním konformismu vede k tomu, že lidé v mase již

---

³⁸³ Ze 180 na 460 milionů od počátku 19. století do začátku 1. světové války. ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouřa davů*. Praha: Naše vojsko, 1993, str. 57.

³⁸⁴ *Ibid.*, str. 38.

³⁸⁵ *Ibid.*, str. 40

³⁸⁶ ARENDT, H. *Původ totalitarismu*. Překlad Jana Fraňková. Praha: Oikoymenh, 1996, str. 181.

nejednají, ale pouze se chovají.³⁸⁷ Masy nejsou stratifikované jako v předešlé třídní společnosti a nemají identifikační vědomí třídy, které s sebou přináší ambice a – nejen politicky – dosažitelné cíle, ale tvoří je množství lidí, které nespojuje vědomí společného zájmu, a tedy nemohou být na základě takového zájmu začleněni do žádného organizovaného útvaru. Podle Arendtové jsou masy „potenciálně přítomny ve všech zemích a tvoří většinu oné obrovské části populace neutrálních, politicky indiferentních lidí, kteří nikdy nevstupují do politických stran a sotva kdy se účastní voleb.“³⁸⁸ Rozdíl mezi masou a lůzou dle Arendtové spočívá také v tom, že vůdci lůzy chtějí získat moc, ale vůdci masy totalitarismus a ovládnutí všech aspektů života.

Nejednoznačnost pojmu lid v komunikaci řeší italský filozof Giorgio Agamben, který napsal „každá interpretace politického významu slova lid musí vyjít ze zvláštní skutečnosti, že v evropských moderních jazycích toto slovo označuje vždy též chudé, vydědence, vyloučené. Jeden a týž termín pojmenovává tudíž jak ustavující politický subjekt, tak třídu, která je alespoň fakticky, ne-li přímo právně, vyloučena z politiky.“³⁸⁹ Celou debatu lidu vrací k tázání se po suverénovi a jeho úloze.

Klíčovou otázkou tedy je, do jaké míry je soudobá společnost masová, tedy do jaké míry naplňuje typické definiční znaky, v nichž ovšem panuje nejednotnost a které dosahují značné komplexnosti. Jednou z možných definic je ta, že masová společnost „postrádá vnitřní vazby, třídní struktury, jejíž členové žijí izolované (nikoli pospolitě) životy.“³⁹⁰ Sartori obdobně shrnuje sociologicky pojímanou masovou společnost tak, že „teorie masové společnosti jako taková v podstatě poukazuje na ztrátu komunity, ztrátu zapříčiněnou nejvíce akcelerací a vykořeněním.“³⁹¹

To je v současné době, ať už ji označíme jako postindustriální či postmoderní respektive jako jejich průnik, doplněno tím, že současná společnost je vysoce funkcionálně diferencovaná. Jednotlivé specializované oblasti jsou na sobě závislé a nemají vertikální či hierarchické uspořádání, přičemž žádná z nich nemá tak dominantní postavení, aby autonomně plně určovala povahu společenských vztahů a sama určovala

---

³⁸⁷ ARENDT, H. *Vita activa neboli O činném životě*. Překlad Václav Němec. Praha: Oikoymenh, 2007, str. 56.

³⁸⁸ ARENDT, H. *Původ totalitarismu*. Překlad Jana Fraňková. Praha: Oikoymenh, 1996, str. 437.

³⁸⁹ AGAMBEN, G. *Prostředky bez účelu: poznámky o politice*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, str. 29.

³⁹⁰ BALÍK, S. KUBÁT, M. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012, str. 28.

³⁹¹ SARTORI, G. *Teória demokracie*. Překlad Marianna Oravcová, Ľudomír Kovačič, Platon Baker. Bratislava: Archa, 1993, str. 29.

společenský vývoj. Tato diferenciaci jakožto typický rys se odráží v ohromné komplexnosti současné společnosti, která v oblasti profesní, kulturní i politické stírá rozdíly a vede na jedné straně k pluralitě, ale ztrátou horizontální hierarchie též k nivelizaci.³⁹²

Masám je v teorii věnována značná pozornost v souvislosti s nebezpečím totalitarismu, pro který je existence mas významným prvkem, protože mas tvoří oporu totalitních režimů,³⁹³ ale zároveň síla mas doprovází relativní slabost společnosti, která tak nemá dostatečnou sílu, aby kladla odpor nastupujícím neliberálním systémům.³⁹⁴ Právě v této souvislosti vynikají negativní aspekty soudobého vývoje – atomizovaná společnost složená z lidí bez vědomí příslušnosti a zřetelně formulovanými zájmy posiluje antipolitickost, neboť takoví jednotlivci nemají pocit, že by někdo jejich zájmy reprezentoval.

Z hlediska práva na odpor představují mas jako součást lidu při své aktivizaci možného podporovatele některé z alternativ liberální demokracie, zatímco lůza ve smyslu vyloučené či deklasované třídy³⁹⁵ s sebou přináší nebezpečí násilí a podpory autoritativních či jiných neliberálních forem vlády.

5.9 Mezi obětí a útočníkem – kritická poznámka k násilí

Slabinou celé doktríny práva na odpor je možné užití násilí, které vzbuzuje v občanech soudobé západní společnosti značnou nevoli a nechut', protože se jedná o prvek snad nepatřičný, cizí a rozhodně nežádoucí. Násilí má instrumentální povahu³⁹⁶ a v západních společnostech se s jistou dávkou samozřejmosti hovoří o monopolizaci násilí státem, který ho užívá – ideálně za velmi přísných podmínek – k podřízení jedinců konsenzu. Užívání násilí oslabuje moc, a proto slouží jako prostředek ultima

---

³⁹² MUCHA, I. *Sociologie: základní texty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 84 – 85.

³⁹³ ARENDT, H. *Původ totalitarismu*. Překlad Jana Fraňková. Praha: Oikomenh, 1996, str. 429-472.

³⁹⁴ Čistě sociální pojetí deklasované třídy nabízí Keller. V jeho pojetí sice není vhodné užit slovo lůza, ale „deklasování“ jsou natolik na okraji společnosti, že jejich vůle k udržení řádu bude limitně blízká nule. KELLER, J. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str. 89-115.

³⁹⁵ Angličtina jako lingua franca současnosti užívá mimo jiné označení „the poor“ pro chudinu a přeneseně pro celou nejnižší vrstvu společnosti – „spodinu“. Přídavné jméno „poor“ však kromě významu jako chudý a špatný (nízký) znamená též ubohý (slabý) až politováníhodný. V češtině chudoba není automaticky spojena se slabostí.

³⁹⁶ ARENDT, H. *O násilí*. Překlad Petr Fantys, Jiří Příbáň. Praha: ISE, 1995, str. 35.

ratio, u kterého je podstatná pro ospravedlnění vlastní efektivita působení. Dle Arendtové tvoří moc a násilí čisté protiklady, a tak „kde jedno vládne, druhé schází“.³⁹⁷

Ortega vystihuje důsledek této dichotomie, kdy spojuje násilí se stavem, kde neexistuje veřejné mínění, a proto tam dochází k oslabení řádu, až k anomii. „Společnost roztržštěná na svárlivé skupiny, jejichž mínění se navzájem ruší, nedovoluje, aby se vytvořila vláda. ... Násilí se tedy vyskytuje jako náhrada za sílu veřejného mínění.“³⁹⁸

Samotné násilí postrádá „schopnost institucionalizovat sociální vztahy.“³⁹⁹ Nastupuje přitom tam, kde selhala ve společnosti komunikace v podobě institucionalizované i neformální. Pro jakýkoliv sociální řád představuje přítěž, neboť jak píše Přibáň: „ten, na kom je násilí pácháno, ztrácí postavení sociálního subjektu a stává se pouhým subjektem násilí. Vztah násilí je jednostranným sociálním vztahem, v němž oběť násilí nemůže nijak ovlivnit konkrétní podobu sociálního vztahu.“⁴⁰⁰

Pozornosti se násilí dostává v souvislosti s teroristickými útoky v západním světě a vznikem různě nebezpečných organizací. Zakaria popisuje demokratizaci násilí jako jeden ze základních rysů dnešního světa.⁴⁰¹ Terorismus jako vděčné mediální téma⁴⁰² posiluje vnímání násilí jako barbarského, nekulturního prvku.

Existuje mnoho autorů⁴⁰³ opěvujících násilí jako tvořivou sílu. Nepůsobí překvapivě, že nejčastějším důvodem je čistá nenávisť ke stávajícímu společenskému řádu nebo projekce nějaké kvalitativně lepší společnosti, které staré muselo ustoupit pokud možno co nejrychleji. Zejména marxisté v tomto směru dále posílili vnímání násilí jako předzvěsti něčeho horšího – systematického státního teroru.

---

³⁹⁷ ARENDT, H. *O násilí*. Překlad Petr Fantys, Jiří Přibáň. Praha: ISE, 1995, str. 43.

³⁹⁸ ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpouřa davů*. Praha: Naše vojsko, 1993, str. 100.

³⁹⁹ PŘIBÁŇ, Jiří. *Sociologie práva: systémově teoretický přístup k modernímu právu*. Praha: Slon, 1996, str. 115.

⁴⁰⁰ *Ibid.*, str. 115.

⁴⁰¹ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 19.

⁴⁰² V případě médií se dnes hovoří o tzv. infotainmentu, kdy šokující zprávy tvoří druh zábavy. Ignacio Ramonet poznamenává, že „váha slov (se) nevyrovná šokující síle obrazu.“ RAMONET, I. *Tyránie médií*. Překlad Michal Pacvoň. Praha: Mladá fronta, 2003, str. 38.

⁴⁰³ Od Nietzscheho surového násilí až po koncepci „božského násilí“ v současné marxistické filozofii.

5.9.1 Pozitivní násilí?

Nepochybně každá pomyslná obhajoba násilí bude čelit nařčení, že má pokrytecký nádech a že užívá dvojí metr.⁴⁰⁴ Vychází to nejen z výše naznačených důvodů, ale také proto, že násilí jako prostředek nutně vyžaduje „vedení a ospravedlnění cílem, který sleduje.“⁴⁰⁵ Jinými slovy řečeno, násilí užití (nejen) při právu na odpor musí být ospravedlněno tím samým hodnotovým systémem, který se snaží násilí všemožně vytlačit.

Násilí při realizaci práva na odpor však plní nezastupitelnou funkci na obou stranách konfliktu. Z hlediska lidských práv nelegitimní režim užitím násilí proti svým odpůrcům dává všanc svou moc tím, že přímo útočí na základní právo na život a zachování tělesné integrity; nejde už o mnohdy selektivní potlačování „abstraktních“ práv.⁴⁰⁶ Své stoupence může režim násilím znejistit, odpůrce posílit a mlčící většinu rozpovídat. Navzdory výrazné převaze na straně prostředků se může státní moc zhroutit, neboť, jak upozorňuje Arendtová, „občanská poslušnost – zákonům, vládcům, institucím – není nic jiného než vnějším projevem podpory a souhlasu.“⁴⁰⁷

Na straně odporujících občanů plní násilí iniciační funkci. Ukazuje, že dialog prozatím skončil, ale též odkrývá míru odhodlání. Právě v tomto bodě se rozhoduje, jestli může být odpor úspěšný, právě zde se – v dlouhodobosti a objektu cílů – odděluje zločinný dav⁴⁰⁸ od revolučního. Podle reakce režimu se pozná, zda disponuje vůlí a schopností udržet systém.

Jako ze své podstaty výjimečný prvek nabízí násilí společnosti možnost katarze. Násilí se stává prostředkem odplaty, srovnání účty, snad i vykonání spravedlnosti, ale častěji zasévá další bezpráví a rozkol. Přesto jednoznačně odděluje a tvoří rozdíl mezi kontinuitou a diskontinuitou. Krev zůstává výstrahou.

Poslední argument na teoretickou obhajobu násilí dnes bývá často podceňován. Lidská práva tvoří nejvyšší hodnotu liberální demokracie, když zajišťují svobodu celku a každého jednotlivce. Svoboda nepřišla automaticky, ale vedly se kvůli ní nejen vnější,

---

⁴⁰⁴ CHOMSKY, N. *Moc a teror: přednášky a rozhovory uskutečněné po 11.9.* Překlad Martina Falvey. Praha: Mezera, 2007, str. 15-92.

⁴⁰⁵ ARENDT, H. *O násilí.* Překlad Petr Fantys, Jiří Příbáš. Praha: ISE, 1995, str. 39.

⁴⁰⁶ Např. práva na spravedlivý proces, nebo pasivního volební práva u odpůrců režimu.

⁴⁰⁷ ARENDT, H. *O násilí.* Překlad Petr Fantys, Jiří Příbáš. Praha: ISE, 1995, str. 37.

⁴⁰⁸ LE BON, G. *Psychologie davu.* Překlad Ladislav Hofman, Zdeněk Ullrich. Praha: KRA, 1994, str. 17-120.

ale i vnitřní války. Odmítnutím násilí jako prostředku ochrany jsou lidská práva vydána na milost a nemilost prvního, kdo bude ochoten násilím je omezit. Bohužel se domnívám, že se stále najdou ti, kdo budou proti cizí svobodě bojovat, ať už ve jménu svém, nebo nějaké ideologie či náboženství. Připravit se předem o krajní prostředek ochrany a oslabit tak svou pozici, považuji za nerozumné.⁴⁰⁹

Navzdory výše představené obhajobě násilí jako legitimního krajního prostředku práva na odpor představuje jeho užití nebezpečný okamžik. Žádný stát dnes není izolovaným ostrovem, a tak pro úspěch odporu může být klíčový postoj zahraničních politiků a západní veřejnosti. Zatímco dlouhodobé omezování lidských práv stejně jako změny zákonů zahraniční zprávy příliš plnit nebudou, násilí ano. V takové chvíli může snadno dojít k zamlžení i obrácení vnímání toho, kdo je vlastně oběť a kdo útočník. Půl roku a více stará zpráva ukrytá někde ve sloupku na 8. straně novin v takovou chvíli nehraje velkou roli.⁴¹⁰ Důvodně revoltující občané se snadno mohou stát v očích zahraničí výtržníky a chuligány, zvláště když k excesům při použití násilí dochází s železnou pravidelností.⁴¹¹

Zahraněčí podpora ať už v tlaku na odstoupení režimu, vynucené negociaci nebo následné finanční podpoře – revoluce často obsahují ekonomický prvek – má pro dovršení odporu zásadní význam. Ve vztahu k násilí a zahraničí může mít doktrína práva na odpor pozitivní roli.⁴¹² Pro západní veřejnost to může být pochopitelné, pokud překonají svůj intuitivní – v rámci „běžného stavu“ – přínosný odpor k násilí.

6. Odpor v ČR

Doposud se tato práce zaměřovala na hrubý náčrt předpokladů pro aplikaci doktríny práva na odpor – tedy souvislosti právní (článek 23), společenské (probíhající změny) a politické (postavení a stav stran). V následující kapitole bude pozornost

---

⁴⁰⁹ Nabízí se paralela postupu především evropských států k agresivním neliberálním režimům. Státníci liberálních demokracií předem vylučují legitimní možnost konfrontace, čímž deklarují svou neochotu chránit mezinárodní pravidla a svobodu druhých.

⁴¹⁰ S přijmutím poznatku Ramoneta, že „obraz stírá zvuk“, lze vážně pochybovat o možnosti odborných komentátorů v danou chvíli vysvětlit situaci, když všude budou záběry krve a násilí. RAMONET, I. *Tyranie médií*. Překlad Michal Pacvoň. Praha: Mladá fronta, 2003, str. 38.

⁴¹¹ Stačí připomenout záběry z tzv. Euromajdanu a jejich prezentování v českém veřejném prostoru.

⁴¹² V případě České republiky se tak pozitivně jeví zakotvení práva na odpor v německém Základním zákonu.

věnována typizovaným situacím, ve kterých lze uvažovat o právu na odpor jako prostředku ochrany liberální demokracie.

Sebevelkorysejší pojetí by bylo jen jakousi atrapou pojistky liberální demokracie, pokud by skuteční občané spoléhali na abstraktní lid místo toho, aby se sami chopili obrany práv a svobody své i celé společnosti. Navzdory skepsi⁴¹³ nemám obavu, že by se takoví lidé nenašli.

S ohledem na obhajované pojetí práva na odpor⁴¹⁴ jako útoku na liberální demokracii lze stanovit tyto minimální cíle: 1. Odvrácení útoku včetně neutralizace akutní hrozby. 2. Obnova funkcí ústavního a právního státu, a to zejména ochrany základních lidských práv a svobod nediskriminačním způsobem. 3. Obnovení demokratické volby, je-li to třeba.

6.1 Vnější útok

Specifickou situací je přímý útok cizího státu, koalice států nebo jiného vnějšího subjektu, následkem čehož bude ohrožena liberální demokracie a případně samotná existence suverénního státu. V případě vnější agrese proti České republice není podstatné, kdo bude takovým útočníkem.⁴¹⁵

Obrana proti vnějšímu útočníkovi zůstává základním důvodem pro vznik státu a zároveň právem společnosti a každého jednotlivce ji tvořícího. Přirozené právo na sebeobranu státu jako formy organizace uznává též článek 51 Charty OSN. V obraně proti útočníkovi se projevuje lid nejen prostřednictvím orgánů ustavené moci, ale v krajním případě též jako suverén, kterému náleží právo se státem (politickou společností) disponovat, zachovat a obnovit ho.⁴¹⁶

Odpor v případě vnější agrese bude veden za zachování svobody samotné společnosti a doplňuje zákonnou úpravu povinností v případě ohrožení a napadení

---

⁴¹³ PEHE, J. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010, str. 65n.

⁴¹⁴ Výkonem práva na odpor rozumím odvrácení útoku směřujícího proti základům demokratického řádu právního státu, který je založen na respektu k lidským právům. Viz kapitola 1.

⁴¹⁵ Žádný útok nemůže být po právu a zároveň každý útok ohrožuje základní lidská práva a svobody. V případě České republiky se nabízí teorie demokratického míru, která byla modifikovaná na teorii liberálního míru s odkazem na Kanta a Hegela. Kritický pohled na důvody, proč spolu liberální demokracie neválčí, nabízí Spiro s realistickým odkazem na společné zájmy. SPIRO, D. The Insignificance of the Liberal Peace. *International Security*. 1994. číslo 2, str. 50-86.

⁴¹⁶ LOCKE, J. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Překlad Josef Král. Praha: Svoboda, 1992, str. 147-155. Srov. KYSELA, J. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, str. 54.

státu.⁴¹⁷ Nositelem přirozeného práva je každý občan, neboť útokem na stát zřízený občany (lidem) dochází k útoku na základní práva a povinnosti každého jednotlivce spjatého se státem občanstvím. Legitimním cílem odporu se stává každý útočník a též každý, kdo bude s útočníkem spolupracovat (kolaborovat), a to především ti, kteří si přisvojí výkon státní moci. Právě v obraně proti vnější agresi nalezne nejširší uplatnění článek 23 Listiny.

V liberální demokracii lze uvažovat o posílené legitimitě odporu, neboť právní řád garantuje menšinová práva včetně těch národnostních a etnických, (materiální) ústavní a právní stát tedy nemůže být utlačovatelský, což nevylučuje kolizi s ideou sebeurčení národů.⁴¹⁸ Přímá agrese nemusí být tak zřetelná při různých podobách asymetrické či hybridní války, ale v takových případech je stále třeba trvat s odkazem na suverenitu lidu a vnější svrchovanost státu na výše uvedeném pojetí.

6.2 Státní převrat

Vymezení útoku na liberální demokracii občany státu vzniká z praktické potřeby rozlišovat jednotlivé útoky dle původců a jejich záměru.

Prvním typem útoku je pokus o státní převrat. Podstata spočívá ve snaze o uzurpaci moci násilím nebo pod pohrůzkou násilí malou skupinou těch, kterým dle ústavního pořádku nenáleží výkon moci, byť to nevylučuje určitý podíl na některé ze složek moci,⁴¹⁹ přičemž v Česku připadá v úvahu zejména parlamentní menšina.

Cílem státního převratu je rychlé ovládnutí klíčových státních institucí konspirátory.⁴²⁰ Tím se dostávají do sporu s vůlí lidu věčného i zpřítomněného (reprezentovaného), které chtějí nahradit, a tím porušit Ústavu. V takovém případě jednájí útočníci ve zřejmém rozporu s demokratickým zřízením České republiky chráněným klauzulí věčnosti a nemohou své jednání podpořit žádnou zákonnou autoritou. Legitimním cílem odporu občanů budou útočníci přivlastňující si státní moc.

Dle článku 23 Listiny se lze postavit na odpor až v situaci, kdy je činnost státních orgánů znemožněna. V takové chvíli již s ohledem na povahu převratu jako

---

⁴¹⁷ Zejména ústavní zákon č. 110/1998 Sb., o bezpečnosti České republiky, a zákon č. 585/2004 Sb., o branné povinnosti a jejím zajišťování (branný zákon).

⁴¹⁸ Navzdory veškeré skepsi se nedomnívám, že by ohrožení moravským či jiným separatismem bylo v České republice na pořadu dne.

⁴¹⁹ BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 9-24.

⁴²⁰ *Ibid.*, str. 19.

rychlého a nečekaného jednání pravděpodobně proběhla alespoň částečně první část státního převratu, tedy převzetí státní moci.⁴²¹ Spolu s tím se útočníci snaží o kontrolu informačních kanálů a možné opozice proti převratu – čímž už může být ohrožena svoboda a život osob, kterým by v danou chvíli náležela pouze nutná obrana – ale také o konsolidaci své moci.

Během státního převratu útočí menšina na prvky demokracie – vládu lidu, rozhodování dle vůle většiny, svobodnou soutěž politických stran, atd. Ty lze minimálně z části považovat za součást neurčitého pojmu „podstatných náležitostí demokratického právního státu“, které chrání klauzule věčnosti článku 9 odstavce 2 Ústavy jako zcela nezměnitelné,⁴²² a tím dochází k ohrožení (liberální) demokracie, kterou by mělo chránit právo na odpor jako poslední zákonná pojistka. Ve spojení s článkem 9 odstavce 3, jenž zapovídá výklad právních norem, který by opravňoval odstranění nebo ohrožení základů demokratického státu, nastává rozpor s výše podaným výkladem článku 23 Listiny.

V rámci státního převratu jde o rozpor vůle menšiny nedodržující pravidla s vůlí lidu věčného, lidu zpřítomněného a občanů. V případě rozporu výkladu zpozitivizovaného práva na odpor a klauzule věčnosti jakožto vyjádření vůle ustavujícího lidu zachovat neměnnost ústavní dělby moci se u pokusu o státní převrat nabízí extenzivní výklad práva přiznaného článkem 23, jenž bude akcentovat ochranu před uzurpací moci, nebo právo na odpor jako přirozené právo občanů. V případě státního převratu plní právo na odpor pozici pojistky demokracie.

6.3 Revoluce

Cíl revoluce spočívá ve významné a náhlé změně politického či celospolečenského řádu, která se realizuje svržením režimu a nastolením nové vlády pomocí mimoprávního působení mas.⁴²³ Stejně jako státní převrat je revoluce vůči

---

⁴²¹ BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 16-38.

⁴²² Např. FILIP, J. Deset let Ústavy ČR: východiska, stav, perspektivy. In: KYSELA, J. *Deset let Ústavy České republiky: východiska, stav, perspektivy: sborník příspěvků*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003, str. 25-53. ŠIMÍČEK, V. Materiální ohnisko ústavního pořádku, jeho ochrana a nález Ústavního soudu ve věci M. Melčáka. In: *Vladimír Klokočka - liber amicorum*. Praha: Linde Praha, 2009, str. 217-234.

⁴²³ HEYWOOD, A. *Politologie*. 3. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, str. 470.

ústavnímu pořádku nelegální včetně trestněprávních následků, které posiluje skutečnost, že (většinu) revolucí doprovází masové násilnosti.⁴²⁴

V revoluci proti sobě stojí vůle masy spojené v širší sociální hnutí⁴²⁵ tvořící část přítomného lidu proti vůli věčného a zpřítomněného lidu a občanům. Legitimním cílem se stává každý útočník, který útočí na základní lidská práva a svobody (násilné davy), orgány státní moci anebo si přivlastňuje výkon jejich moci. Přesto by zde měla platit umírněnost ve zvolených prostředcích odpovídající povaze útoku a stavu státní moci, která nese primární zodpovědnost za obnovení klidu a odvrácení revoluce.⁴²⁶

Označení každé revoluce jako spravedlivé nebo nespravedlivé záleží na hodnotách každého občana a jeho individuálního morálního soudu. Optikou hodnot liberální demokracie bude jakákoliv revoluce nespravedlivá, protože každý plnoprávný občan má k dispozici nástroje, kterými se může domáhat změny a mezi kterými vyniká volební právo, a soudní ochranu zaručující jeho lidská a občanská práva. V jistém smyslu to má být konec dějin.⁴²⁷

Konstrukci odporu ovlivňuje poznatek, že moderní revoluce⁴²⁸ aktivně tvoří menšina.⁴²⁹ V případě pádu komunistického režimu píše Příbáň dokonce o revoluci bez lidu,⁴³⁰ která se projevuje tím, že „lidé sami sebe nechápali jako lid ve smyslu svrchovaného subjektu dějin a politiky.“⁴³¹ Revolucí tak dochází k omezení práva občanů na zachování zvolené vlády, ústavního řádu a celého společenského uspořádání. Při revoluci, vedle státní moci opírající se o legalitu své činnosti, záleží na míře osvojení hodnot občany⁴³² a jejich ochoty vzdát se, nebo naopak brát se o svá práva.

Článek 23 Listiny svou podmínkou užití až při znemožnění činnosti ústavních orgánů vede ke stavu, že v případě revoluce již byl suspendován dosavadní ústavní

⁴²⁴ BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 42.

⁴²⁵ GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, str. 470.

⁴²⁶ Občané se výkonem práva na odpor projevují jako doplněk státní moci, která jinak drží monopol na násilí. FILIP, J. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 355.

⁴²⁷ Obdobně SARTORI, G. *Teória demokracie*. Překlad Marianna Oravcová, Ľudomír Kovačič, Platon Baker. Bratislava: Archa, 1993, str. 79-80.

⁴²⁸ Bankowicz upozorňuje na promiskuitní slovník politologů a státovědců, který rozměňuje pojem revoluce. Na tom se podílí „chybné“ názvy – Velká říjnová socialistická revoluce, atd. BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 26-53.

⁴²⁹ O opaku by šlo uvažovat pouze v případech, kde se většina může projevit přímo, ale tyto státy bývají až mimořádně stabilní, jak dokládá např. Lichtenštejnsko a San Marino.

⁴³⁰ PŘIBÁŇ, J. *Disidenti práva: o revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: Sociologické nakl., 2001, str. 51-56.

⁴³¹ *Ibid.*, str. 56.

⁴³² KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 264.

pořádek. Dojde tak k projevu – skrze jednotlivé občany – lidu nepodřízeného stavu ústavnosti jako ustavující moci, který v danou chvíli plně disponuje se státním zřízením včetně právního řádu. V takovém případě liberální demokracie padla při agresi současné menšiny,⁴³³ aniž by současné většině byl dán legální prostředek ji hájit. Záleží na vůli lidu jako moci ustavující, jestli ústavní řád, který ovšem před tím selhal, obnoví, nebo nikoliv. Téměř absurdně působí omezení práva na odpor v době postupující demokratizace.⁴³⁴

Revoluce s sebou často přináší velmi krvavé střety,⁴³⁵ může přerůst v bratrovražedný boj. Buď přistoupíme na konstrukci převážení postavení práva na odpor jako pojistky materiálního ohniska ústavního pořádku (viz kap. 6.2), nebo můžeme hovořit o přirozeném a protiústavním „právu na revoluci,“⁴³⁶ tedy faktické schopnosti lidu disponovat politickým společenstvím, a čekat na výsledek revoluce.

6.4 Proti reprezentantům

Odlišnou povahu má útok z nejvyšších struktur státní moci, který spočívá v podstatné změně neslučitelné s ústavním pořádkem a ohrožující lidská práva. K tomu v daném případě dochází excesem moci při selhání systému „brzd a protivah“ – ústavních postupů a pojistek dělby moci. Ohrožení lze členit podle toho, zda útok vedou reprezentanti lidu proti jiným, ústavně založeným složkám moci,⁴³⁷ nebo všechny složky státní moci proti lidským právům a svobodám.

Do sporu se zde dostává vůle lidu zpřítomňovaného s vůlí lidu věčného a jím stanovenou klauzulí věčnosti. Ke změně ohrožující lidská práva a svobody nejsou oprávněni ani aktuální reprezentanti lidu, kteří případnou změnou překračují svou kompetenci.⁴³⁸ Komplikace nastává ve chvíli, kdy se teoretická konstrukce dosadí

---

⁴³³ Která může představovat většinu, ale to se ověří nejdříve při konsolidaci moci.

⁴³⁴ Kysela upozorňuje, že dnes se všechny pojistky musí odvozovat, nebo alespoň odvolávat k lidu. KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 275.

⁴³⁵ Bankowicz spojuje revoluci nutně s násilím, přičemž revoluci, která by se týkala výhradně politických záležitostí, označuje za státní převrat, což však nemusí – např. kvůli vysokému počtu účastníků – nutně splňovat jeho definici státního převratu. BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 53.

⁴³⁶ Srov. KLOKOČKA, V. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*. 1995, č. 2, str. 124.

⁴³⁷ V některých případech by se jednalo o tzv. autopřevrat. BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 16-23.

⁴³⁸ Dle Becka systém „volebního boje“ nutí k vzájemnému připisování rozhodovacích kompetencí, což nepřestává žít a obnovovat reálnou fikci o kvazi-demokratickém „dočasném diktátorovi“. V tomto

proměnnými – reprezentanti disponující mandátem od současných voličů proti vůli ČNR, která si přisvojila úlohu věčného ústavodárce.

V tomto případě není tak jednoduché určit útočníka a legitimní cíle odporu. Nepochybně bude cílem strůjce ohrožení a každý, kdo viditelně překračuje své pravomoce. U ostatních, zejména státních zaměstnanců, bude platit obezřetnost a volba prostředků s následky pokud možno zanedbatelnými a následně napravitelnými.

Místo násilí a teroru v ulicích nabývá takovýto zásah postupné, až plíživé podoby. Pod rouškou legality dochází k postupnému posilování konkrétního mocenského centra. K tomu může docházet spoluprací, nebo cíleným vychylováním ve prospěch jedné ze složek moci. Klíčovou pozici zastává Ústavní soud, který slouží jako poslední ochrana ústavnosti. Sám se však může stát vinou případné nedostatečné osobní integrity soudců, nebo jejich přehnaných ambicí,⁴³⁹ nástrojem legalizace jinak protiústavního postupu.⁴⁴⁰

Ústavní soud buď rozhodne o postupu státních orgánů jako protiústavním (zruší zákon, soudní rozhodnutí), čímž otevře prostor pro ústavně přijatelné vyřešení situace v rámci státní moci (ústavních orgánů), nebo protiústavní postup nesankcionuje, čímž dojde jak k porušení článku 9 odstavce 2 a 3 Ústavy, tak k nemožnosti řešení činností ústavních orgánů a zároveň použití zákonných prostředků, a tedy k aktivaci článku 23 Listiny.

Občané v takové situaci jako specifický orgán, složený z jednotlivých občanů, Listinou ustavený a zmocněný k legálnímu odporu, brání zneužití momentální moci a nástupu neliberálního režimu. Funkci korekce nebezpečí svévole v takové alternativě plní relativně dlouhý proces a výrazná mocenská převaha státu nad jednotlivými občany. Úspěšnost zásahu občanů bude bytostně závislá na jejich počtu a případně též postoji ozbrojených složek.

---

případě se posune směrem k neliberální demokracii nabízející více pravomocí. BECK, U. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, str. 314.

⁴³⁹ Sobek na margo svého oblíbeného sporu o pozitivismus a judicializaci rozhodování upozorňuje, že „nikdo není morální autoritou jenom proto, že nosí talár.“ SOBEK, T. Bezhodnotový pozitivismus? In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, str. 187.

⁴⁴⁰ Přibáň varuje, že se soudci ve jménu obecných hodnot a principů mohou dopouštět svévolného výkladu práva, kterým by ohrožovali samu podstatu demokratického procesu a zákonodárné vůle. PŘIBÁŇ, J. Lesk a bída právního pozitivismu. In: PŘIBÁŇ, J., HOLLÄNDER, P. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, str. 33.

Rozdíl oproti státnímu převratu⁴⁴¹ lze nalézt ve zmocnění ústavním pořádkem a úmyslné dočasnosti uchopení moci. Legitimita lidských práv a svobod převyšuje volební legitimitu do urychleného obnovení ústavnosti a vypsání nových voleb. Občané v tomto případě splývají s lidem a tvoří politického suveréna jakožto konečného arbitra při selhání ústavních orgánů; právo na odpor zde plní roli demokratické pojistky aktuálního lidu proti zvláštním reprezentantům.

6.5 Proti většinám

Poslední možnost pro realizaci práva na odpor skýtá útok na liberální demokracii z kombinace vůle většiny zpřítomněného a empirického lidu. K takovému ohrožení liberální demokracie může dojít zejména při rozhodování o nové ústavě pomocí řádné ústavní většiny a referenda.⁴⁴²

Právo na odpor v liberální demokracii nemůže sloužit k dlouhodobé sociální změně, k udržení stavu, který nemá podporu. Přesto ho lze konstruovat pro situaci zkrocení momentální vášně, kdy se vychází z představy, že lid, který je jinak schopen o sobě rozhodovat, je v důsledku okolností chybující. Má to hned několikrát ale.

Při pohledu na stále se rozšiřující a bobtnající katalog lidských práv se nabízí otázka, zda není pro západní společnost takové chování sebedestruktivní,⁴⁴³ a to v rovině politické, právní, sociální a ekonomické.⁴⁴⁴

Není jen z říše teorií myšlenka, že v zájmu zachování politické společnosti dojde k prolomení některých práv, aniž by tím byla dotčena podstata liberální demokracie a České republiky jako ústavního, právního a sociálního státu.⁴⁴⁵ Liberální demokracii musíme stále vykládat jako systém většinového rozhodování, a tak realizaci práva na odpor proti dvojí většině lze domýšlet zejména při ohrožení prvních dvou generací základních lidských práv a svobod.⁴⁴⁶

---

⁴⁴¹ BANKOWICZ, M. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, str. 19n.

⁴⁴² V ostatních případech se bude jednat o předchozí typ konfliktu.

⁴⁴³ ZAKARIA, F. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, str. 150-240.

⁴⁴⁴ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 254-280.

⁴⁴⁵ V takové chvíli by pravděpodobně došlo k obrovskému nárůstu kluzkých svahů v diskursu. SOBEK, T. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, str. 178-181.

⁴⁴⁶ Bližší vymezení je arbitrární, ale k nedotknutelným právům by mělo patřit též právo na odpor.

Z pohledu zpřítomněného a empirického lidu silně protidemokratickou pojistku vyvažuje dočasnost případného zásahu. V opačném případě by se jednalo o státní převrat a nastolení nějaké formy nedemokratického uspořádání.

Závěr

Výše navržená reflexe práva na odpor pro současnou Českou republiku jako stát tvořící součást euroatlantické civilizace (Západu) vychází z předpokladu, že společnost uznává liberální demokracii jako legitimní. Jedná se o zcela nezbytnou minimální shodu v základních hodnotách, která může být vyjádřena přímo rozličnými formulacemi v ústavních textech,⁴⁴⁷ nebo implicitně v systému svobodné volby a zakotvení lidských práv a svobod.

V teoretické rovině právo na odpor připadá v úvahu též v jiných formách vlády, ovšem s tím podstatným rozdílem, že nebude směřovat k zachování dané formy vlády, ale přímo k zachování moci vládnoucí strany, hnutí či osoby, čímž dochází k absolutní restrikci až devalvaci celého konceptu. V totalitním státě tedy lze najít styčný bod v podobě permanentního boje proti ideologickým nepřítelům uvnitř a vně státu,⁴⁴⁸ v autoritářských a smíšených režimech může nalézt uplatnění v rozšířené ochraně vládnoucí úlohy strany či autokrata zejména za situace, kdy země čelí určité formě separatismu nebo možnosti agrese sousedního státu a zároveň vládnoucí moc si je dostatečně jistá svou podporou ve společnosti. V obou těchto variantách však nelze případný institut zaměňovat za právo na odpor.

Právo na odpor nesměřuje k zachování moci konkrétní strany respektive jejích zástupců, ale k zachování ústavního a právního státu liberální demokracie chránícího základní lidská práva a svobody v situaci, kdy státní moc v dané situaci nemůže pomoci k ochraně těchto práv (vnější útok). Navíc ovšem nachází uplatnění v situaci, kdy státní moc v podstatné míře rezignuje na ochranu základních lidských práv a svobod nebo dokonce systematicky tato práva potlačuje, přičemž k tomu může mít podporu většiny společnosti. V takovém případě dochází ke zřejmému rozporu ústavního liberalismu a

---

⁴⁴⁷ Zejména v preambulích. KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 216.

⁴⁴⁸ ARENDT, H. *Původ totalitarismu*. Překlad Jana Fraňková. Praha: Oikoymenh, 1996, str. 532n.

demokracie jako způsobu ustanovení některých orgánů státní moci všeobecnou volbou. V takové chvíli musíme volit mezi několika dobry.⁴⁴⁹

Obhajovaný výklad doktríny práva na odpor vychází z předpokladu, že při vzájemné významné kolizi v rámci ústavního řádu převáží ústavní liberalismus. Lze argumentovat též historicky – volbou se mohou dostat, v historii opakovaně též dostali, k moci autoritáři či přímo totalitní hnutí, kteří nakonec v různé míře popřou základní práva, zatímco při zachování ústavního liberalismu dojde k obnově dočasně upozaděných práv politických, zejména volby.

Právo na odpor se po bohatém historickém vývoji stává nástrojem obrany liberální demokracie. Už pohled na samotné množství různě pospojovaných pojmů, které dnes dominují v odborném i občanském diskursu, podhaluje neklid. Globalizace, glocalizace, demokratizace, postmoderna, ekonomická subpolitika, federalizace, multikulturalismus, ekonomický neoliberalismus, ale také probouzející se nacionální vášně a komplexy jsou varováním, že se nemusí vyplatit podcenit pojistky systému.

Článek 23 Listiny nabízí specifický projev výrazně zpozitivizovaného práva tvořící spíše institut *sui generis*, než plnohodnotné vyjádření doktríny práva na odpor. Platí specifikum, že se uplatňuje bezprostředně a bez zaručení státní mocí.⁴⁵⁰ Práva na odpor lze využít proti snahám o uzurpaci moci, vnější agresi, nebo jako pojistku proti státní moci. Může vést dokonce k odstranění vlády vzešlé z regulérních všeobecných voleb, avšak pouze tehdy, když zaručí zachování respektive obnovení liberální demokracie a zajištění nových voleb v přiměřeném termínu.

Právo na odpor v mém výkladu je jedním z výrazných nedemokratických prvků liberální demokracie, neboť nedovozuje svou legitimitu od hlasu lidu, ale od konkrétních lidských práv. Tvoří jedno ze systémových prvků na sebeomezení lidu, ať už ho budeme vymezovat jakkoliv, a na posílení řádu, pro který jsou důležitější práva menšin a jednotlivců, než momentální vůle lidu vyjádřena volbami, referendem nebo násilím.⁴⁵¹

---

⁴⁴⁹ KYSELA, J. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, str. 280.

⁴⁵⁰ FILIP, J. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Dotisk 2. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, str. 108.

⁴⁵¹ Je to dílčí odpověď na Ortegovu otázku. „Jak nemít obavy, že za vlády davů se stát postará o zlomení nezávislosti jednotlivce i nezávislosti skupin a že tak bude budoucnost navždy zbavena plodných sil?“ ORTEGA Y GASSET, J. *Vzpoura davů*. Praha: Naše vojsko, 1993, str. 97.

Zakotvení daného institutu ukazuje na hodnotovou orientaci společnosti, a právě proto se domnívám, že současná úprava v článku 23 Listiny není dostačující, ale ve své opatrné formulaci příliš poplatná době vzniku. Vhodným řešením by bylo přeformulování článku 23 po vzoru obdobných ustanovení v zahraničí, nebo vlastní formulace reflektující česká specifika, byť lze mít vážné pochybnosti, že v situaci bez citelného akutního ohrožení by změna Listiny našla dostatečnou politickou podporu.

Celá doktrína práva na odpor se přihlásí o slovo ve chvíli, kdy selže diskuze.⁴⁵² Dotýká se přitom diskutabilních a citlivých pojmů, které mají zvláštní symbolický i ryze praktický význam. Proto by měla být sporná.⁴⁵³ Liberální demokracie by se však neměla bát toto právo svým občanům přiznat. Nezapírám přitom důraz na člověka a lidská práva, avšak ne v podobě různě fiktivního a mytického lidu obdařeného slovními seznamy práv, ale na jednotlivce tvořící svobodnou společnost se základním respektem.

Nakonec právo na odpor zůstává v případě konfrontace poslední možností pro zastánce liberální demokracie, o které zároveň symbolicky říká, že není pouze bezbranným diskusním kroužkem, ale vitálním uspořádáním pluralitní společnosti. Pokud ne nic jiného, je právo na odpor připomínkou, že v každé situaci existuje volba.

---

⁴⁵² Pak už moc možností není. Ostatně platí, že „diktatura je protikladem diskuze“. SCHMITT, C. *Politická theologie: čtyři kapitoly k učení o suverenitě*. Praha: Oikoyomenh, 2012, str. 51.

⁴⁵³ SOBEK, T. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, str. 540.

Seznam použité literatury a pramenů

Literatura

- ADAMUS, Vladimír. Demokratický právní stát a právo občanů postavit se na odpor. *Správní právo*, 1993, č. 5, str. 257-270.
- AGAMBEN, Giorgio. *Prostředky bez účelu: poznámky o politice*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, 112 s. ISBN 8086429245.
- ARENDT, Hannah. *Původ totalitarismu*. Překlad Jana Fraňková. Praha: Oikoymenh, 1996, 679 s. ISBN 80-860-0513-5.
- ARENDT, Hannah. *Vita activa neboli O činném životě*. Překlad Václav Němec. Praha: Oikoymenh, 2007, 431 s. Knihovna novověké tradice a současnosti, sv. 57. ISBN 978-807-2981-854.
- ARENDT, Hannah. *O násilí*. Překlad Petr Fantys, Jiří Příbáš. Praha: ISE, 1995, 78 s. Oikúmené. ISBN 80-238-0467-7.
- BANKOWICZ, Marek. *Státní převrat*. Překlad Michal Kubát. Praha: Dokořán, 2010, 118 s. Bod (Dokořán). ISBN 978-807-3632-946.
- BALÍK, Stanislav, KUBÁT, Michal. *Teorie a praxe nedemokratických režimů*. 2. přeprac. vyd. Praha: Dokořán, 2012, 215 s. ISBN 9788073632663.
- BAUMAN, Zygmunt. *Globalizace: důsledky pro člověka*. Překlad Jana Fraňková. Praha: Mladá fronta, 1999, 157 s. Oikúmené (OIKOYMENH). ISBN 80-204-0817-7.
- BAUMAN, Zygmunt. *Myslet sociologicky: netradiční uvedení do sociologie*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 249 s. ISBN 80-85850-90-7.
- BAUMAN, Zygmunt. *Úvahy o postmoderní době*. 2. vyd. Překlad Miloslav Petrušek. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 165 s. POST, sv. 1. ISBN 80-864-2911-3.
- BECK, Ulrich. *Riziková společnost: na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- BECK, Ulrich. *Co je to globalizace?: omyly a odpovědi*. Překlad Marek Pavka. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007, 191 s. Sociologická řada, sv. č. 4. ISBN 978-807-3251-239.
- BECK, Ulrich. *Vynalézání politiky: k teorii reflexivní modernizace*. Překlad Břetislav Horyna. Praha: Sociologické nakladatelství, 2007, 273 s. POST, sv. 10. ISBN 978-808-6429-649.

- BĚLOHRADSKÝ, Václav. Identitární panika v postsekulární společnosti. In: PŘIBÁŇ, Jiří, HOLLÄNDER, Pavel. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, str. 96-107. ISBN 978-807-4190-452.
- BLAŽEK, Tomáš. Schmittovské kořeny konceptu obranyschopné demokracie? *Jurisprudence*, 2009, č. 7, str. 6-15.
- BOGUSZAK, Jiří. Vyústění antinomie juspozitivismu a jusnaturalismu. *Právník*, 1995, č. 6, str. 525-537.
- BROWN, Wendy. „We are all democrats now...“ In: AGAMBEN, Giorgio, MCCUAIG, William. *Democracy in what state?*. New York: Columbia University Press, 2011, str. 44-57.
- BURKE, Edmund. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 1997, 278 s. ISBN 80-85959-23-2.
- CABADA, Ladislav. Český stranický systém v meziválečném období In: CABADA, Ladislav, ŠANC, David. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, 223 s. ISBN 80-868-9850-4.
- COHEN, Gerald Allan. *Iluze liberální spravedlnosti*. Editor Marek Hrubec. Praha: Filosofia, 2006, 180 s. Filosofie a sociální vědy, 20. ISBN 80-700-7234-2.
- CZAJOWSKI, Andrzej. Volič na politickém trhu. In: JABŁOŃSKI, Andrzej. *Politický marketing: úvod do teorie a praxe*. Překlad Lubomír Kopeček. Brno: Barrister, 2006, 203 s. ISBN 80-736-4011-2.
- ČECHUROVÁ, Jana. *Česká politická pravice: mezi převratem a krizí*. Praha: NLN, 1999, 123 s. ISBN 80-710-6264-2.
- ČERVENKA, Jan. Jsme ze zvyku sociálněekonomickými pesimisty? In: *Jaká je naše společnost?: otázky, které si často klademe*. Editor Hana Maříková. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, str. 48-64. ISBN 978-807-4190-254.
- ČERVENKA, Jan. Veřejné mínění a ekonomická transformace v ČR. In: *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Editor Daniel Kunštát Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006, str. 195-210. ISBN 80-733-0081-8.
- DAHL, Robert Alan. *O demokracii: průvodce pro občany*. Praha: Portál, 2001, 191 s. ISBN 80-7178-422-2.
- DAHRENDORF, Ralf. *Hledání nového řádu: přednášky o politice svobody v 21. století*. Praha: Paseka, 2007, 141 s. ISBN 978-80-7185-719-8.

- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie. Příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál, 2008, 407 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- FILIP, Jan. Deset let Ústavy ČR: východiska, stav, perspektivy. In: KYSELA, J. *Deset let Ústavy České republiky: východiska, stav, perspektivy: sborník příspěvků*. Praha: Eurolex Bohemia, 2003. str. 25-53. ISBN 80-86432-45-9.
- FILIP, Jan. Listina deset let poté – úvodní slovo konference. In: DANČÁK, Břetislav, ŠIMÍČEK, Vojtěch (eds.). *Deset let listiny základních práv a svobod v právním řádu České republiky a Slovenské republiky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2001, 246 s. ISBN 80-210-2749-5.
- FILIP, Jan, SVATOŇ, Jan. *Státověda*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011, 400 s. 978-80-7357-685-1.
- FILIP, Jan. *Ústavní právo České republiky: základní pojmy a instituty, ústavní základy ČR*. Dotisk 4. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, 370 s. ISBN 978-809-0408-388.
- FILIP, Jan. *Vybrané kapitoly ke studiu ústavního práva*. Dotisk 2. vyd. Brno: Václav Klemm, 2011, 328 s. ISBN 978-809-0408-371.
- FLEGL, Vladimír. *Listina základních práv a svobod v aplikační praxi ČR*. Praha: C. H. Beck, 1997, xx, 237 s. ISBN 34-064-3053-8.
- FLEGL, Vladimír. *Ústavní a mezinárodní ochrana lidských práv*. Praha: C. H. Beck, 1997, xliv, 292 s. ISBN 80-7117-9125-3.
- FUKUYAMA, Francis. *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka, 2002, 379 s. ISBN 80-861-8227-4.
- GERLOCH, Aleš, HŘEBEJK, Jiří, ZOUBEK, Vladimír. *Ústavní systém České republiky*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, 516 s. ISBN 978-807-3804-237.
- GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Praha: Argo, 1999, 594 s. ISBN 80-720-3124-4.
- GIDDENS, Anthony. *Třetí cesta a její kritici*. Praha: Mladá fronta, 2004, 182 s. ISBN 80-204-1208-5.
- GREČOVÁ, Marie. Článek 23. In: KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšíř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, str. 1160-1162. ISBN 807-380-140X-12.
- HÁJEK, Petr. *Smrt ve středu*. Praha: Dokořán, 2009, 254 s. ISBN 80-736-3269-1.

- HAMILTON, Alexander, JAY, John, MADISON, James. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové ústavy předložené federálním shromážděním 17. září 1787*. Editor George W Carey, James McClellan. Překlad Jana Fraňková. Baton Rouge: Eric Voeglin Institute for American Renaissance Studies, Louisiana State University, 1994, 537 s. Oikúmené. ISBN 80-706-7390-7.
- HAUSER, Michael. *Kapitalismus jako zombie, neboli Proč žijeme ve světě přízraků*. Praha: Rybka, 2012, 362 s. ISBN 978-808-7067-628.
- HEGEL, Georg Wilhelm Friedrich. *Filosofie dějin*. Překlad Milan Váňa. Pelhřimov: Nová tiskárna, 2004, 302 s. ISBN 80-865-5919-X.
- HEYWOOD, Andrew. *Politologie*. 3. vyd. Překlad Zdeněk Masopust. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 537 s. ISBN 978-807-3801-151.
- HLOUŠEK, Vít, KOPEČEK, Lubomír. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 310 s. ISBN 978-802-4731-926.
- HOBBS, Thomas. *Leviathan aneb látka, forma a moc státu církevního a politického*. Praha: Oikoymenth, 2009, 513 s. ISBN 978-80-7298-106-9.
- HOBBS, Thomas. *Leviathan neboli o podstatě, zřízení a moci státu církevního a občanského*. Praha: Melantrich, 1941, 375 s.
- HOLLÄNDER, Pavel. *Základy všeobecné státovědy*. 2. rozš. vyd. (ve Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 1. vyd.). Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 364 s. ISBN 978-80-7380-178-6.
- HOLOMEK, Karel. Romská menšina v České republice. In: GABAL, Ivan. *Etnické menšiny ve střední Evropě: konflikt nebo integrace*. Překlad Jana Fraňková. Praha: G plus G, 1999, str. 153-172. ISBN 80-861-0323-4.
- HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody: příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, 315 s. ISBN 978-80-7419-010-0.
- HUNTINGTON, Samuel Phillips. *Střet civilizací: boj kultur a proměna světového řádu*. Praha: Rybka, 2001, 447 s. ISBN 80-861-8249-5.
- CHOMSKY, Noam. *Moc a teror: přednášky a rozhovory uskutečněné po 11.9*. Překlad Martina Falvey. Praha: Mezera, 2007, 158 s. Protijed. ISBN 978-809-0325-906.

- CHOMSKY, Noam, BARSAMIAN, David. *Tajnosti, lži a demokracie: interview s Davidem Barsamianem*. Překlad Daria Dvořáková. Olomouc: Votobia, 1999, 123 s. Protijed. ISBN 80-719-8357-8.
- JIRÁSKOVÁ, Věra. Politická práva. In: PAVLÍČEK, Václav a kolektiv. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. Praha: Linde, 2011, str. 565-609. Student (Leges). ISBN 978-808-7212-905.
- JOHNSON, Paul. *Dějiny anglického národa*. 2. rev. a opr. vyd. (v nakl. Leda 1. vyd.). Překlad Věra Lamperová, Jan Lamper. Praha: Rozmluvy, 2012, 463 s. ISBN 978-807-3353-094.
- KELLER, Jan. *Dvanáct omylů sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 167 s. Studie; sv. 9. ISBN 80-85850-09-5.
- KELLER, Jan. *Politika s ručením omezeným: proměny moci na prahu 21. století*. Praha: Evropský literární klub, 2001, 139 s. ISBN 80-86316-27-0.
- KELLER, Jan. *Sociologie a ekologie*. Praha: Sociologické nakl., 1997, 232 s. ISBN 80-858-5042-7.
- KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010, 211 s. Studie (Sociologické nakladatelství), sv. 64. ISBN 978-807-4190-315.
- KELLER, Jan. *Úvod do sociologie*. 5. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 204 s. ISBN 80-864-2939-3.
- KLAUS, Václav. *Občan a obrana jeho státu*. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, 326 s. ISBN 80-865-4712-4.
- KLÍMA, Karel. *Ústavní právo*. 4. rozšíř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010, 786 s. ISBN 80-738-0261-9.
- KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2. rozšíř. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 1441 s. ISBN 978-80-7380-140-3.
- KLOKOČKA, Vladimír. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*. 1995, č. 2, str. 117-127.
- KOSEK, Jan. *Právo (n)a předsudek: historické, filozofické, sociálně psychologické, kulturní a právní souvislosti stereotypů a předsudků*. Praha: Dokořán, 2011, 351 s. ISBN 978-80-7363-312-7.

- KÜHN, Zdeněk. *Aplikace práva ve složitých případech: k úloze právních principů v judikatuře*. Praha: Karolinum, 2002, 419 s. ISBN 80-246-0483-3.
- KÜHN, Zdeněk. Nad nálezem Ústavního soudu ve věci protiústavního „ústavního“ zákona č. 195/2009 Sb. *Právní rozhledy*, 2010, čís. 1, str. 20-29.
- KYSELA, Jan. Čl. 23 Právo na odpor. In: WAGNEROVÁ, Eliška, ŠIMÍČEK, Vojtěch, LANGÁŠEK, Tomáš, POSPÍŠIL, Ivo a kolektiv. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, 906 s. Komentáře Wolters Kluwer. ISBN 978-807-3577-506.
- KYSELA, Jan. Je to, co lid chce, dobré, protože to chce lid? In: PŘIBÁŇ, Jiří, HOLLÄNDER, Pavel. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, str. 128-135. Knihnice Sociologické aktuality, 21. sv. ISBN 978-807-4190-452.
- KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualiz. a rozš. vyd. Brno: Doplněk, 2006, 166 s. ISBN 80-7239-197-6.
- KYSELA, Jan. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, 352 s. ISBN 978-80-7502-022-2.
- LE BON, Gustave. *Psychologie davu*. Překlad Ladislav Hofman, Zdeněk Ullrich. Praha: KRA, 1994, 159 s. ISBN 80-901-5278-3.
- LOCKE, John. *Druhé pojednání o vládě*. 2. vyd. Překlad Josef Král. Praha: Svoboda, 1992, 184 s. Filozofické dědictví. ISBN 80-205-0222-X.
- MUCHA, Ivan. *Sociologie: základní texty*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, 248 s. ISBN 978-80-7380-227-1.
- MONTESQUIEU, Charles Louis de Secondat. *O duchu zákonů*. Překlad Hana Fořtová. Praha: Oikoymenth, 2010, 378 s. Knihovna novověké tradice a současnosti, sv. 83. ISBN 978-807-2984-053.
- NISBET, Robert A. *Politický konzervatismus: sen a realita*. 2. přeprac. vyd. (v nakl. LEDA 1. vyd.). Překlad Jiří Pilucha. Voznice: LEDA, 2011, 206 s. ISBN 978-807-3352-592.
- ORTEGA Y GASSET, José. *Vzpouřa davů*. Praha: Naše vojsko, 1993, 158 s. ISBN 80-206-0072-8.

- PAVLÍČEK, Václav. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a podst. rozš. vyd. (aktualiz. dotisk podle stavu k 1.1.2003). Praha: Linde, 2002, 1164 s. *Zákony - komentáře* (Linde). ISBN 80-720-1391-2.
- PAVLÍČEK, Václav a kolektiv. *Ústavní právo a státověda*. II. díl. Ústavní právo České republiky. 1. úplné vyd. Praha: Leges, 2011, 1119 s. Student (Leges). ISBN 978-808-7212-905.
- PAVLÍČEK, Václav a kolektiv. *Ústavní právo a státověda*. I. díl. Obecná státověda. 2. nezměn. vyd. (v Leges 1.). Praha: Leges, 2014, 363 s. Student (Leges). ISBN 978-807-5020-536.
- PAVLÍČEK, Václav, JIRÁSKOVÁ, Věra. *Transformace ústavních systémů zemí střední a východní Evropy: texty ústav zemí střední a východní Evropy a stati*. Praha: Vodnář, 2001, 419 s. ISBN 80-858-8948-X.
- PEHE, Jiří. *Demokracie bez demokratů: úvahy o společnosti a politice*. Praha: Prostor, 2010, 295 s. Střed (Prostor). ISBN 978-807-2602-346.
- PEHE, Jiří. *Krize, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, 294 s. ISBN 80-726-0267-5.
- PITHART, Petr. *Devětaosmdesátý: vzpomínky a přemýšlení: krédo*. 2. vyd. Praha: Academia, 2009, 284 s. ISBN 978-80-200-1817-5.
- POPPER, Karl Raimund. *Otevřená společnost a její nepřátelé*. 2. revid. vyd. Praha: Oikoymenh, 2011, 391 s. ISBN 978-80-7298-189-2.
- První a Druhá kniha Samuelova. In: *Bible: překlad 21. století*. Praha: Biblion, 2009, 1564 s. ISBN 978-808-7282-021.
- PŘIBÁŇ, Jiří. *Disidenti práva: o revolucích roku 1989, fikcích legality a soudobé verzi společenské smlouvy*. Praha: Sociologické nakl., 2001, 284 s. ISBN 80-864-2900-8.
- PŘIBÁŇ, Jiří. Lesk a bída právního pozitivismu. In: PŘIBÁŇ, Jiří, HOLLÄNDER, Pavel. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, str. 27-34. ISBN 978-807-4190-452.
- PŘIBÁŇ, Jiří. *Sociologie práva: systémově teoretický přístup k modernímu právu*. Praha: Slon, 1996, 197 s. ISBN 80-85850-18-4.
- PŘIBÁŇ, Jiří. O bezmoci kritické teorie a expertního vědomí v globální společnosti In: PEHE, Jiří. *Krize, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, str. 32-46. ISBN 80-726-0267-5.

- PŘIBÁŇ, Jiří. *Právo a politika konverzace: texty o postmoderních nejistotách, spravedlnosti v právu a politické paměti*. Praha: G plus G, 2001, 107 s. ISBN 80-86103-36-6.
- RADUNSKI, Peter. Vedení volebního boje jako politická komunikace. In: *Politické strany v demokracii: dokumenty a komentáře*. Praha: Nadace Konrada Adenauera, 1997, str. 28-73. ISBN 80-901-3527-7.
- RAMONET, Ignacio. *Tyranie médií*. Překlad Michal Pacvoň. Praha: Mladá fronta, 2003, 226 s. Myšlenky (Mladá fronta), sv. 11. ISBN 80-204-1037-6.
- ROBERTSON, Roland. Glocalization: Time-Space and Homogeneity-Heterogeneity. In: FEATHERSTONE, Mike, LASH, Scott, ROBERTSON, Roland. *Global modernities*. Thousand Oaks, Calif.: Sage Publications, 1995, str. 25-44. ISBN 0803979487.
- RYŠKOVÁ, Mireia. Postoje starozákonního židovstva a křesťanů novozákonní doby ke státní moci v zrcadle biblických textů a historických faktů. In: SLÁDEK, Karel. *Monoteistická náboženství a stát*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2009, 344 s. ISBN 978-808-7378-199.
- SARTORI, Giovanni. *Srovnávací ústavní inženýrství: Zkoumání struktur, podnětů a výsledků*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001, 238 s. ISBN 80-858-5094-X.
- SARTORI, Giovanni. *Teória demokracie*. Překlad Marianna Oravcová, Ľudomír Kovačič, Platon Baker. Bratislava: Archa, 1993, xiv, 512 s. ISBN 80-711-5049-5.
- SCHMITT, Carl. *Pojem politična: text z r. 1932 s předmluvou a se třemi korolárii*. Překlad Otakar Vochoč. Praha: Oikoymenh, 2007, 124 s. Knihovna novověké tradice a současnosti, sv. 51. ISBN 978-807-2981-274.
- SCHMITT, Carl. *Politická theologie: čtyři kapitoly k učení o suverenitě*. Překlad Jan Kranát, Otakar Vochoč. Praha: Oikoymenh, 2012, 52 s. Knihovna novověké tradice a současnosti, sv. 76. ISBN 978-807-2984-015.
- SOBEK, Tomáš. Bezhodnotový pozitivismus?. In: PŘIBÁŇ, Jiří, HOLLÄNDER, Pavel. *Právo a dobro v ústavní demokracii: polemické a kritické úvahy*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2011, str. 179-187. ISBN 978-807-4190-452.
- SOBEK, Tomáš. *Právní myšlení: kritika moralismu*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2011, 620 s. ISBN 978-807-3803-117.
- SOKOL, Jan. Jaká vlastně krize? In: PEHE, Jiří. *Krize, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, str. 21-31. ISBN 80-726-0267-5.

- SPIRO, David. The Insignificance of the Liberal Peace. *International Security*. 1994, č. 2, str. 50-86.
- STANKIEWICZ, Władysław Józef. *Hledání politické filosofie: ideologie na sklonku dvacátého století*. Překlad Tomáš Suchomel. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, 463 s. Politologická řada, sv. č. 22. ISBN 80-732-5086-1.
- ŠAMALÍK, František. Charakter ústavního pořádku a jeho ochrana. *Právník*, 1998, č. 1, str. 17-29.
- ŠÍMA, Pavel, KRÁLIKOVÁ, Marcela. *Volební kampaně 2013: Strategie, osobnosti, rozpočty - Devět největších kampaní pod drobnohledem - Český politický marketing, jak jste ho ještě nepoznali*. Brno: Barrister, 2014, 238 s. ISBN 978-807-4850-264.
- ŠIMÍČEK, Vojtěch. Materiální ohnisko ústavního pořádku, jeho ochrana a náleží Ústavního soudu ve věci M. Melčáka. In: *Vladimír Klokočka - liber amicorum*. Praha: Linde Praha, 2009, str. 217-234. ISBN 978-807-2017-911.
- ŠKABRAHA, Martin. Neoliberalismus jako loutka. In: PEHE, Jiří. *Krize, nebo konec kapitalismu?* Praha: Prostor, 2012, str. 143-154. ISBN 80-726-0267-5.
- ŠUBRT, J. Veřejné mínění z pohledu teorie a výzkumné praxe. In: *České veřejné mínění: výzkum a teoretické souvislosti*. Editor Daniel Kunštát. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006, str. 13-23. ISBN 80-733-0081-8.
- TABERY, Erik. *Vládeme, neruší: opoziční smlouva a její dědictví*. Praha: Paseka, 2006, 300 s. ISBN 80-718-5446-8.
- TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: (od Thalety k Rousseauovi)*. 5. vyd. Praha: COWI, 1996, 330 s. ISBN 80-901588-4-6.
- WINTR, Jan. *Česká parlamentní kultura*. Praha: Auditorium, 2010, 432 s. ISBN 80-872-8413-5.
- ZAKARIA, Fareed. *Budoucnost svobody: neliberální demokracie v USA i ve světě*. Vyd. v této edici 1., v nakl. Academia 3. Překlad Jaroslav Veis. Praha: Academia, 2012, 275 s. XXI. století, sv. 14. ISBN 978-802-0020-376.
- ZAKARIA, Fareed. *Postamerický svět*. Překlad Stanislav Tumis. Praha: Academia, 2010, 249 s. XXI. století, sv. 8. ISBN 978-802-0018-526.
- ZOUBEK, Vladimír. Politická práva (čl. 17-23 Listiny). In: GERLOCH, Aleš, HŘEBEJK, Jiří, ZOUBEK, Vladimír. *Ústavní systém České republiky*. 5. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. str. 382-408.

ŽIŽEK, Slavoj. *First as tragedy, then as farce*. London: Verso, 2009, 157 s. ISBN 18-446-7428-2.

Elektronické zdroje

Adam B. Bartoš. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://abbartos.wordpress.com/>>.

About us – Tea Party. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.teaparty.org/about-us/>>.

Členství České republiky v mezinárodních organizacích. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <https://www.mzv.cz/jnp/cz/zajimave_odkazy/mezinarodni_organizace.html>.

Demokracie v Evropě mizí, tvrdí Noam Chomsky. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/276515-demokracie-v-evrope-mizi-tvrdi-noam-chomsky/>>.

Freedom in the World Country Ratings. [pdf]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/Country%20Status%20%26%20Ratings%20Overview%2C%201973-2014.pdf>>.

Freedom in the World – Electoral Democracies. [pdf]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/Electoral%20Democracy%20Numbers%2C%20FIW%201989-2014.pdf>>.

Islám v ČR nechceme. Kontakty. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.ivcrn.cz/kontakty/>>.

Jiří Příběh: Vstanou noví vůdcové? [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.novinky.cz/kultura/salon/317134-jiri-priban-vstanou-novi-vudcove.html>>.

Jsme Češi! Nikdy se nevzdáme! volali parašutisté před smrtí. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.lidovky.cz/jsme-cesi-nikdy-se-nevzdame-volali-parasutiste-pred-smrti-p3t-/lide.aspx?c=A120525_183216_lide_mc>.

Kalousek končí, lidovci přestali jednat s ČSSD. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.lidovky.cz/kalousek-konci-lidovci-prestali-jednat-s-cssd-fay-/zpravy-domov.aspx?c=A060825_184544_ln_domov_vvr>.

KLAUS, Václav. *Masaryk a jeho obraz v dnešní české společnosti*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.klaus.cz/clanky/1207>>.

KLAUS, Václav. *Novoroční zamyšlení*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.klaus.cz/clanky/3499>>.

KLAUS, Václav. *Smutek či spíše strach z různých „detailů“*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.klaus.cz/clanky/3544>>.

LUKEŠ, Bohumil. *ČSL mezi válkami*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.kdu.cz/o-nas/historie>>.

O nás. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.kdu.cz/o-nas/>>.

PERKNEROVÁ, Kateřina. *Filozof Václav Bělohradský: Smiřme se s tím, že Češi pořád temně mručí*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.denik.cz/z_domova/filozof-vaclav-belohradsky-smirme-se-s-tim-ze-cesi-porad-temne-mruci-20140118.html>.

PITHART, Petr. *Vystoupení Petra Pitharta v rozpravě k přímé volbě prezidenta*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.pithart.cz/archiv_textu_detail.pp?id=517>.

Politický program. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://web.svobodni.cz/program/politicky-program>>.

Program hnutí. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.hnutiusvit.cz/program-hnuti/>>.

Předběžné výsledky Sčítání lidu, domů a bytů 2011. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <http://www.czso.cz/sldb2011/redakce.nsf/i/predbezne_vysledky_scitani_lidu_domu_a_bytu_2011>.

REAGAN, Ronald. *First Inaugural Address*. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://governors.library.ca.gov/addresses/33-Reagan01.html>>.

Rozšířený volební program. [pdf]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.kscm.cz/politika-kscm/volebni-program>>.

Slavný Orbánův projev k Maďarům poprvé česky. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://echo24.cz/a/w4S8Q/slavny-orbanuv-projev-k-madarum-poprve-cesky>>.

Václav Bělohradský: Nemakačenkové a antipolitika. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.novinky.cz/kultura/salon/312809-vaclav-belohradsky-nemakacenkove-a-antipolitika.html>>.

VLASÁK, Zbyněk. *Petr Pithart: Jó, vy jste chtěli revoluci?* [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.novinky.cz/kultura/salon/239339-petr-pithart-jo-vy-jste-chteli-revoluci.html>>.

World report 2013. Qatar. [online]. [cit. 1. 11. 2014]. Dostupné z URL: <<http://www.hrw.org/world-report/2013/country-chapters/qatar>>.

Seznam zkratek

ANO	ANO 2011.
ČNR	Česká národní rada.
ČSSD	Česká straně sociálně demokratická.
ČR	Česká republika.
EU	Evropská unie.
FS	Federální shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky.
KDU-ČSL	Křesťanská a demokratická unie - Československá strana lidová.
KSČM	Komunistická strana Čech a Moravy.
Listina	Listina základních práv a svobod, vyhlášená zákonem č. 23/1991 Sb., kterým se uvozuje LISTINA ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, republikovaná usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb., kterým se mění Listina základních práv a svobod.
NATO	Severoatlantická aliance.
ODS	Občanská demokratická strana.
OSN	Organizace spojených národů.
SNR	Slovenská národní rada.
SPR-RSČ	Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa.
SRN	Spolková republika Německo.
Ústava	Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních zákonů.

Abstrakt

Cílem této práce je kritická reflexe doktríny práva na odpor v České republice jako liberální demokracii a jejím právním řádu. Předmětem zájmu v první části práce tak je stručný popis historie a vývoje celé doktríny a článek 23 Listiny základních práv a svobod jako pokus o zakotvení práva na odpor v českém právu. Předmětem druhé části práce jsou změny v současném světě, které ovlivňují a ohrožují liberální demokracie včetně České republiky, a jednotlivé případy uplatnění práva na odpor.

První kapitola obsahuje stručnou historickou a moderní definici práva na odpor a také definice souvisejících pojmů revoluce, státní převrat a občanská neposlušnost užívaných v této práci.

Ve druhé kapitole je pozornost zaměřena na historii práva na odpor od jeho kořenů ve starověkém Izraeli, přes osvícenecké autory spojené s teorií společenské smlouvy až po poválečný vývoj. Zvláštní pozornost je věnována aspektům práva na odpor, které jsou sporné do dnešní doby.

Třetí kapitola se komplexně zabývá možnými interpretacemi článku 23 Listiny základních práv a svobod. Představeny jsou výklady českých ústavních právníků podle jednotlivých aspektů, které tvoří současnou právní úpravu. Klíčovým bodem je úvaha, nakolik článek 23 lze považovat za právo na odpor.

Ve čtvrté kapitole má prostor popis závažných společenských procesů, které mění a ohrožují současné liberální demokracie včetně České republiky. Největší důraz je kladen na pocit všeobecné krize, demokratizaci, globalizaci a antipolitiku.

Pátá kapitola je věnována zejména rozlišení pojmu lidu. Lid je rozebírán jak z pohledu ústavního práva, tak politologie a sociologie. V souvislosti s lidem jsou zohledněny otázky národa, české povahy a současné politiky. Poslední část kapitoly se zabývá násilím jako krajního prostředku práva na odpor.

Šestá kapitola pojednává o možnosti použití práva na odpor v jednotlivých případech ohrožení liberální demokracie v České republice včetně revoluce nebo státního převratu. Zvláštní pozornost je věnována možnému rozporu s různě pojatou demokracií. V závěru práce je shrnuta problematika doktríny práva na odpor v českém prostředí.

Abstract

This thesis aims to give a reflection on the doctrine of the right of resistance in the Czech Republic, its liberal democratic system and legal order. The first part of the thesis presents a short description of the background and the development of the doctrine. It also deals with Article 23 of the Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms as an attempt of embedment the right of resistance in the Czech law. The subject matter of the second part are the transformation processes taking place in the current world that have an impact and threaten liberal democracies including the Czech Republic. This part also gives examples of the application of right of resistance.

The first chapter contains a short historical and a modern definition of the right of resistance. It also defines the following related notions – the revolution, the coup d'état and civil disobedience, that this thesis applies.

The second chapter focuses on the history of the right of resistance. It goes back to its roots in Ancient Israel, looks upon the Enlightenment authors dealing with the theory of Social contract and concludes with the post-war development. Special focus is turned to the disputed aspects of the right of resistance.

The third section deals with possible interpretations of Article 23 of the Charter of Fundamental Rights and Basic Freedoms in a complex manner. The chapter presents the Czech constitutional lawyers' interpretations of the right in light of its various aspects forming the contemporary state of legislation. The key point of this section is whether Article 23 can be considered as a notion of the right of resistance.

Chapter Four describes in detail processes in the society, which change and endanger contemporary liberal democratic systems including the one in the Czech Republic. The greatest emphasize is placed on the universal feeling of crisis, democratization process, globalization and anti-politics.

The fifth chapter deals with the notion People. It is examined from the point of view of constitutional law, but also political sciences and sociology. In relation to the notion of People, the thesis takes into account the nationality issues, the particularities of the Czech nature and contemporary politics. The last part of the chapter deals with the phenomenon of violence as the last resort of the right of resistance.

Finally, chapter Six examines the possibility to apply the right of resistance in various cases of threatened liberal democracy in the Czech Republic, these including the

revolution or the coup d'état. Special attention is paid to the potential conflicts with different concepts of democracy. The conclusion of the thesis makes a summary of the doctrine of the right of resistance in the Czech legal environment.

Název práce v anglickém jazyce

The Right of Resistance

Klíčová slova (Key words)

Právo na odpor.

The right of resistance.